

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 29.

Abdusamet Yîgît

weşanên

*Niqaşên felsefeyê 29.@
Felsefeye xwezayê,
beş 1.
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2016-Almanya-Berlin
Grafik: zanyar zindî*

ISBN 968-4-940996-30-2

Pêşgotin:

Di çerçoveya gotina felsefeya xwezayê de wê gelek aliyên wê yên ku wê pêwîst bin werina ser ziman li ser esasê hizrên filosofan bê û ankû aliyê teorikî û zêhnî û hwd ku wê bi wan wê were lê hizirkirin re wê hebin. Di wê demê de wê di dewama wê de wê mijare mantiqê, ideayê û hwd jî wê weke aliyên din ku wê werina ser ziman bin.

Di demên pêşî ên felsefeya xwezayê ên demên kevnera de wê were dîtîn ku wê çawa wê li ser pirsgirêka 'arkhe' wê hewl were dayin ku ew were çareserkirin. Di wê temenê de wê, hewldanên gihandina li şîroveyek bi temen û weke 'birasttir' wê di wê temenê de wê bê dîtîn ku wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê felsefeya xwezayê ku mirov wê hilde li dest wê dikarê wê di bin serek û hinek beşkirinna de wê werênê ser ziman. Dema wê ya seretayî a beerî demên kevnera bi mesopotamiya û heta india û çînê û hwd ku wê bibê wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Dema wê ya duyem wê bi zanîna felsefeyê a zelal wê bi filosofên bi hizra xwezayê ên destpêka demên kevnera re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, piştî wê weke ku em bi hizrên platon û aristo re wê dibînin wê li ser têgîna darêjkê, mantiqê, metafîzîkê, ontolojiyê û hwd re ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Hizrên aristo wê di wê temenê de wê, temenekê hizirkirinê wê jî hizirkirinên piştî demên kevnera re wê biafirênê. Lê wê felsefeyê wê bi temenekê zêhnî û ontolojîkî û metafîzîkê ve wê bide birin û wê di wê temenê de wê, bide hizirkirin.

Di çerçoveya hizirkirinên bi felsefeya xwezayê wê destpêkek nû wê piştî wê di demên ronansê û pê de wê bi nîqaşên felsefeyê ên li ser wê temenê ku wê jinûve wê bivejin wê êdî wê bibin. Wê di wê temenê de wê êdî wê mirov wê xwezayê û têgihîştina xwezayê wê bi gelek aliyên wê yên zelal re wê li ser temenekê şenber re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Hizirkirinên ku wê di wê demê de wê werina kirin wê rengê hizirkirinên piştî ên demên hemdem jî wê jî aliyekê ve wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Hem bi rexnegirtinên li wan bê û hem jî bi vekirinên teorikî ên li ser wan re bê wê ew wê bibê û wê dîtîn ku wê bibê.

Di wê demê de wê felsefe bi xwe jî wê bi nave xwe re wê bikeve berlêpîrsînê de. Wê çawa wê jî temenekê dogmayî wê were dîrkirin û bê

kirin temenekê hizirkirinê ê pêşketinê û bi wê pêşketinê ku wê di wê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê were çêkirin re wê bê kirin. Felsefe wê di wê çerçoveyê de wê ji nûve wê ji aliyekê ve wê bi aliyên wê yên zêhnî û hwd re wê were şîrovekirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di mijare felsefeya xwezayê a demên hemdem de wê li ser temenekê hebûnê û ankû hebûnîparêzîyê û hwd re wê, di rengekê din de wê, rengekê pêşketinê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Tiştê wê bi wê û pêşektina wê re bi sînor wê fahmkirina wê êdî wê di wê temenê de wê bê ku wê bi hêzek serxwezayî û hwd re wê were girêdan re wê êdî wê di temenê de wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin.

Lê ji wê aliyê ve wê bi mijarên weke yên matematikê, geometriyê, mantiqê û hwd re wê, di demên piştre wê êdî wê di rengekê de wê pêşveçûnên wê yên bi fahmkirinê û hwd re wê were dîtin ku wê bibê. Di wê temenê de wê felsefe wê weke nerînek li jîyanê a lêpîrsîner wê di wê temenê de wê jinûve wê êdî wê weke ku wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ya ku wê felsefeyê di demên kevnera de wê bike temenê ku wê serdemek wê bide destpêkirin wê, ji bandura wan têgihên serxwezayî dîr ku wê bi wê re wê, bê gihandin li rengekê şîroveyê bê. Piştî wê di demên serdema navîn de wê, bi wê girêdanê wê pêşîya wê û pêşîya pêşketina wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin ku wê were girtin.

Di wê temenê de wê di demên ronansên wê dîsa wê di wê temenê de wê weke ku wê, jinûve bi kifşkirinên ku wê bi wê temenê wê werina kirin û rexnegirtinên wê re wê destpêkên ronansî wê bibin bi felsefeyê. Wê bi kifşkirina xwezayê bi aliyên wê yê bi fahmkirinê ên cihê re wê di wê temenê de wê êdî wê bikeve rojava mirov û fahmkirina mirov de.

Filosofên xwezayê wê di wê temenê de wê temenekê wê biafirênin. Lê wê pêşxistina wê jî wê êdî wê weke aliyekê ku wê êdî wê piştre wê biheta kirin ba. Fahmkirina xwezayê a ji aliyê mirov ve wê bi wê re wê hertimî wê weke kirdeyek ku wê bi têgîna gotina felsefeya xwezayê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê pêwîstî perspektîfek baş û tekûz a ku mirov wê karibê xwe bigihênê temenekê fahmkirinê bê. Felsefe wê hertimî wê di nava jîyanê de wê hebê heta ku ew jîyane hebê û mirov bi aqil di wê de bijîn bin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, kirina wê jî wê weke pêwîstîyek jîyanî wê xwe di wê rengê û temenê de wê bide dîyarkirin.

Bi teybetî ku em li ser temenê fahmkirina xwezayê re wê werênina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek berfireh wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê rêgez û şewayên fahmkirinê wê bi wê nêzbûna li wê weke aliyên wê yên giring bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê kaeribê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Felsefeya xwezayê bi rengekê din wê weke felsefeya fahmkirina jîyane ku mirov wê dijî û çawa wê dijî û bi çi rengê wê dijî û hwd bê.

Di dewama wê de wê, sedemên wê yên jîyanê û fahmkirinê jî wê bi wê re wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di nava jîyanek bi aqil de wê dema ku em bahsa weyna aqil bikin wê tişt ku ew hena û dibin û ankû ew dihên pêşxistin wê di wê temenê de wê hem bo fahmkirina wê û hem jî wê bo pêşxistina wê di wê temenê de wê pêwîst bê. Ji wê aliyê ve felsefe wê hertimî wê weke têgihek jîyanî bê.

Di nava jîyane civakekê de wê, bi têgihên wê yên jîyanî weke bi çandî û hûnerî û hwd wê di wê temenê de wê, di çerçoveyek berfireh de wê temenê wê karibê biafirênê. Wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 29

Di mijare felsefeyê û mijare wê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di temenê aqilmeşandin û fahmkirinên wê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê, ji demên ronasansê û pê de wê felsefeyên weke bi têngîna rasyonalismê, mantiqê û hwd wê, weke têngîna ku wê weke jinûve bi awayekê epistemolojikî ku wê werina şerovekirin û wê werina hanîn li ser ziman bin. Têngînen weke ideayê û di dewama wê de ên weke yên emprismê û hwd wê di rengekê din de jî wê ji wê demê û pê de wê di temenekê felsefeya hemdem de wê pêşkeve. Azmûnên felsefeya rasyonali ku wê weke bi çerçoveya felsefeyî a descartes û hwd re wê bibê wê di awayekê de wê li wê temen û rengê hizirkirina emprismê wê ji temen ve wê bibê.

Wê dema ku em, li felsefeyên hume û lockê binerin wê di wê temenê de wê bandûra wê di awayekê de wê biawayekê vekirî wê were dîtin ku wê bibê. Ew li ser wê temenê wê mijare felsefeyê wê, di rengekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Descartes wê mijarên şenber û razber wê di awayekê de wê bixwezê ku ew ji aliyekê ve ji hev cihê wan fahmbikê. Yan jî wan di wê temenê de wê li ser temenê şenberîya fahmkirina me ya jîyan wê çawa wê kaeribin werina fahmkirin wê bixwezê ku ew li wê

wan bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê di hizirkirinên xwe de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê felsefe wê, bi aliyekê din jî wê di wê temenê de wê, were dîtin ku wê were lê hizirkirin û ankû wê di awayekê de wê bi aliyê xwezayî ku wê weke Quine wê li wê bihizirê û aliyên din ên ne xwezayî weke bi felsefeya dahûrê û hwd re ku wê li ser mijarên ideayî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê di rengekê dewê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibî wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê marks wê dema ku wê têtîna di nava xwezabûnê û jî wê dûrketinê de wê werênê ser ziman wê bigotina 'beyenêbûnê' re wê di rengekê de wê li ser temenê hizirkirinên bi felsefeya xwe ya şubjeyî û aliyên wê re wê bixwezê wê werênê ser ziman. Tabî hinek aliyên din jî wê bi wê têtîna beyenibûnê re ku wê werina ser ziman wê hebin. Em jî hewlbidin ku wan hinekî li jêr ser wan **bisekin** in.

Li ser wê temenê wê di awayekê de wê, di wê rengê de wê bi têtînek şubjeyî wê fahmkirina wê xwezayî û wê jî wê derhanîna hev wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeya xwezayê de wê, di wê temenê de wê li ser temenekê xwezayî ku wê çawa wê aqılmeşandin wê were kirin û wê bi rêgezên wê re wê were kirin re wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê, wê mijare felsefeya xwezayê wê di wê temenê de wê di demên kevnera de jî wê were ser ziman û jî wê demê wê karibê kirpendinekê li ser wê temenê wê bikê û di dewama wê de êdî mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi aliyên wê yên din re wê li wê bihizirê bê. Ji thales, heta anaximendros û anaximenes û hwd wê, di wê temenê de wê, weke filosofna ku wê weke li ser wê temenê wê bihizirin. Wê mijarên weke sermediyê û ankû bi têtînên weke rêgezêk navendî weke 'erkhe' û an jî 'epeiron' û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê 'erkhe' wê weke çavkaniya temenî û epeiron jî wê weke hebûna ne bi sînor û ankû ya hebûna razber û hwd wê di wê temenê de wê weke têtînek ku wê bi wê re wwê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê di nava felsefeyê wê elementên jîyanî wê çî bin û wê çavkaniya wan wê çî bê wê li wan wê were lê hizirkirin. Agir, hewa, ax, av û hwd wê weke elementên ku wê çendî wê weke yên bingîhînî wê

hin bi hin wê werina dîtin jî û wê li ser wan wê çavkani wê were lê hizirkirin jî lê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê din de wê were dîtin ku wê, çavkaniya wan bixwe jî wê çî bê wê li ser wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeyê xwezayî de wê hewldanên fahmkirina xwezayê xwe bi rewş, awa û rûdanên wê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê xwe biwê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare çavkaniya hebûnê û rewngê bûyina wê di awayekê de wê bi wê re wê, di nava felsefeyê de wê, weke ku wê, bi parmenides wê bigihênê têtîna 'yeka' ku ew weke bi teqezî û negûharîner wê li wê hizirê, weke haralit bi çavkaniya rêgeza wî ya logosê a ku ew li wê dihizirê û wê bi wê û êgir re wê li çavkaniyê wê bihizirê û ankû wê, di dewama wê de wê, demokrit wê bi wê bigihijê têtîna atomê ku wê weke çerçoveya jîyanê û hebûnê wê biafirênin wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dema wê de wê, hevgirtiniyên weke bi logoyî ku wê weke bi têtînek weke ya atomî wê empedokles wê li wê bihizirê wê bi çerçoveya hevgirtina hebûnê û awayên wê yên ku ew diafirin û hwd re wê bixwezê ku ew wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê a xwezayê wê li ser wê temenê wê hin bi hin wê di temenekê de wê bi wê re wê bi kûrbûnên wê re wê di rengekê de wê bi wê bibê. Li ser wê temenê wê hewldanên fahmkirin û hanîna ser ziman ên xwezayî wê, di wê temenê de wê bibin. Têtînen weke bi rengê bûjenî û ankû yên weke ya pysagorasî û hwd ên weke ku ew bi têtîna hijmaran û hwd re wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê têtîna hevgirtinê ku ew di wê temenê de wê weke têtînekê wê were herlêkirin wê êdî wê di dewama wê de wê hizirên weke yên rêgezên rastker ên bi sazûman dikin wê çî bin wê li wê were lê hizirkirin. Minaq têtînen weke 'nous' û hwd wê di wê temenê de wê weke têtînna ku wê werina lê hizirkirin û wê werina hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê kirpendinekê ku mirov wê bikê wê felsefeya empedokles wê li ser wê temenê wê awayê wê yê hizirkirinê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê li wê

bihizirê ku wê empedokles wê təkiliya nava elementan û pêvajoyên wan ên weke ji ya hişk û heta ya rahn û hwd wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê rewşa avê ku wê rahn bê û ya kevir ku wê hişk bê, ya hewayê ku wê nerm bê û hwd.

Li ser wê temenê wê di awayekê de wê mijare bandûrê wê weke bi təkiliya av û êgir a bi hev re ku wê çawa wê bibê wê, bi elementî wê, were dîtin ku wê empedokles wê li ser wê temenê wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê di rengekê din de jî wê mijare xwezayê wê, di nava wê de wê çawa wê bibê wê, di awayekê de wê bi rewşên wê yên ku ew hena wê bi wan re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê rewşên ku ew weke ya avê, agir, ax, hewa û hwd ku wê hebin wê di dewama wê de wê, hişk, rahn, nerm, giran, sivik û hwd wê weke aliyên din ên bi xosletî ku wê di wê temenê de wê bi wan re wê li rewşa hebûn û təkiliya nava elementên xwezayî wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, mijare germbûnê û sarbûnê wê çawa wê du rewşên weke vajî hev bin wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di nava wan de wê rêjeyên ji yekê li ya din wê çawa wê bibin û wê her pêvajo wê di nava wê rejeyê de wê weke ali û awayekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmikê bê. Di mijar têgîna xwezayê û fahmkirina wê de wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Di mijare felsefeya xwezayê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew jî wê bi wê re wê karibê were lê hizirkirin û fahmkirin wê ew bê ku wê, bi têgînek razber û şenberî wê di nava wê rewşê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Destpêka têketina felsefeya xwezayê

Di awarê felsefeya xwezayê de wê weke aliyekê wê yê ku wê li ser temenekê şenber ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê aliyên wê yên bi fîzîkî, matematîkî, geometriyî û hwd wê di wê temenê de wê di rengekê de wê êdî wê werina kifşkirin û wê bi wê re wê werina lê hizirkirin. Di nava rewşên xwezayî ên kosmikî û təkili û bandûra wan ya li jîyanê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Rewşên weke yên bi bûyina rewşên xwezayî û xwe dewrûdayim kirina wê, û di awayekê din de jî wê rewşên weke yên gûharîne b rewşên weke yên şev û rojê, rojbûnê, hebûna awran,

baranbarînê û hwd re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke ali û rewşna xwezayî wê xwe bidina dîyarkirin bin.

Weki din wê dema ku em li rewşên felsefeya demên kevnera dinerin wê di wê demê de wê, têgînên weke yên bûjena pêşî, ber çî gûharîn heya. ya mayinda û ne mayinda, bûjen û ya hemberî wê, bandûr, di dabeşbûna teqez û nebeşbûn, ji xwe bûna tişteke din, awayên tiştan, lê yekbiyek daxistin û ankû nekarina yekbiyek lêdaxistinê, wateya giranî û sivikiyê, awa, awayê çar elementên xwezayî, elementên hevqirtî, azman, ard, stêr, heyv, roj, cismên azmani, sazûmana stêran û hwd weke van wê gelek aliyên din ku wê di wê temenê de wê werina li wan hizirkirin wê bibin. Di wê temenê de wê di mijare xwezayê de wê, mijare hebûnê, û awayên wê, têkili û rewşên wê yên heyînî, jîyanî û hwd wê di wê temenê de wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Minaq rewşên weke yên xwezayê wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê, di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê di nava wan pêvajoyên xwezayî û hebûn û têkiliya wan de wê, çawa wê bibê wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeya xwezayê de wê were dîtin ku wê di demên kevnera de wê di wê temenê de wê bi zêdeyê wê li wê were lê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin û ew were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, dikarê wê li wê bihizirê û wê karibê wê bènê ser ziman. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare lêhizirkirinê a rewşên xwezayî wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê bifelsefeya platon, aristo û hwd re wê, dibînê wê çawa wê di temenekê baştirin de wê bixwezin ku ew li gorî têgînên xwe yên mantiqî û ontolojikî di çerçoveyekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê. Di mijare felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê bi felsefeya têgîna demokrit re wê were dîtin ku wê çawa wê di temenekê xwezayî li ser temenê atomê wê bixwezê ku ew wê fahmibikê bê. Di wê temenê de wê bûjena herî piçûk û ankû rewşa xwezayî a di wê temenê de ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di mijare fahmkirina rewşa xwezayî de wê, çawa heya, dibê û xwe dide domandin wê were dîtin ku wê, di wê temenê de wê bi zêdeyî wê di

temenekê berfireh de wê li wê were lê hizirkirin. Hewldanên kifşkirinên hebûna xwezayê bi rastiya wê re û bi wê re wê bi hizirkirina wê di wê temenê de wê weke mijarên hizirkirinê ên felsefeyî wê biafirênin. Di wê temenê de wê di felsefeya kûr a zêhnî de ku wê di dema wê de wê pêşkeve wê aliyên weke yên dihên dîtî û nayên dîtî wê werina dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Di nava felsefeyên asyayî ên weke zaismê, û heta serdestiyê wê were dîtî ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê aliyê nayê dîtî wê çawa wê were karibê were fahmkirin. Di nava xwezayî wê mijare felsefeya xwezayê de wê aliyê nayê din ku wê di wê temenê de wê weke hêza çêbûnê û ankû ya hebûnê weke ya jîyanî û hwd re wê wer pênasekirin û wê were hanîn ser ziman. Di wê rewşê de wê dema ku wê platon wê têgînên xwe yên îdeayî wê werênê ser ziman wê hevgirtinên îdeayî û ankû di çerçoveya hebûnê jîyanî ên bûjenî û fîzîkî ên ku ew hena de wê çawa wê weke temen û awayna hebûnê ên 'xwemalî' wê biafirênin wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Minaq hêstên weke yên xweşikatiyê ku wê, têgîn û ankû hizra hê xweşiktiyê wê bi wê re wê, biafirê wê di wê temenê de wê bi wê rewê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmdikê.

Di awayekê din de jî wê, weke ku em bi hizrên demokrit re wê dibîne wê mijare atomê ku wê weke mene herî piçûk a hebûnê û jîyane a bi wê re wê bibîne wê li wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê atomê wê weke hebûna êdî nikaribê were beşkirin û ankû beşnabê wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Empedokles wê li ser wê re wê li wê bihizirê û wê di mijare hevgirtinên elementî weke bi rengekê logoyî ku ew li wê dihizirê wê bixwezê di dîmenekê weke ya bi rengê hizirkirina atomê û hwd re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di hebûna fîzîkî a hevgirtinî û gûharînê bi wê re de wê çawa wê awayekê wê yê ku em wê fahmbikin wê hhebê wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê ew wê, li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di mijare felsefeya empedokles de wê hevgirtina elementên bingihîn û awayên hevgirtî ên fîzîkî û gûharîna bi wan re wê di wê temenê de wê bi wan re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hevgirtinê wê, di wê temenê de wê çawa wê bibê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê bê. Platon di dewama wê de wê di awayekê de wê bixwezê ku ew weke diixwezê hemû têgînên berî xwe di xwe de bigihênê şewayekê sentezî û

wê bi wan re wê bigihênê têngîna ideayî. Di wê temenê de wê, bi wê re wê hizra îdeayê a platon wê di wê temenê de wê, weke têngînek hizrî ku wê êdî wê di wê temenê de wê temenê hizirkirinê a ji felsefeya xwezayê dûrketinê ku wê hin bi hin wê biafirênê wê bi wê re wê di rengekê de wê bibê û wê werê dîtin.

Aristo wê di mijare darêjk û mantiqê de wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Têngîna darêjka aristo wê di wê temenê de wê di temenekê fîzîkî de wê, weke têngînek hizirkirinê a teybet wê li ser ya platon re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê. Aristo dixwezê ku ew di wê temenê de ew hemû hebûnên bi fîzîkî di jîyanê de hena wan, di temen û awayekê de bigihênê fahmkirinek têngînî a giştî û wê di wê temenê de wê ew wê di wê rengê de ew wê dixwezê wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Di mijare xwezayê de wê di wê temenê de wê, zêdeyî wê mijare destpêkê, û dawiyê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê bijîyanê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê têngînên teqez wê di wê destpêkê û dawiyê de wê li wê bihizirin ku wê berî wan û piştî wan wê hebê û ankû wê nebê wê bixwezin ku ew wê fahmbikin. Di wê temenê de wê, têngînên weke piştî mirinê hebûna jîyanê û ankû berî wê destpêkê hebûna ku ew heya û temenê wê diafirênê û hwd wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bixwezin ku ew wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Di mijare fahmkirina felsefeya a serdema navîn de wê di rengekê de wê ji thales wê bê dayin destpêkirin û wê piştî wê di rengekê de wê weke ku wê bê dayin domandin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din wê bi hizrêmn stoayîyan re bê û ankû epikurusîyan û hwd re bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê têngînên weke yên gûmankirinê û ankû di awayekê de wê bi hizrên ku wê mijare were hildan li dest. Di wê temenê de wê, têngînên weke yên şenber û neşenber, teqez û neteqez, fîzîk û metafîzîk û hwd wê di wê temenê de wê li wan wê were lê hizirkirin û wê weke têngîna ku wê, temenê hizirkirin û hizrên li ser hev û ankû hizrên dijberî hev ku wê wê werê ser ziman wê biafirênê bê. Di wê temenê de wê, girêdanîya bi aqil ve wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê bi hizrên felsefe wê mijare hizirkirinê wê derxê li pêş. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Xwe sipartina encamên aqil li şûna yên weke bi

zêhnî û ankû mîtolojikî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê derkeve li pêş.

Di nava felsefeyên demên kevnera de wê sokrat wê weke destpêkekê wê were dîtin û wê filosofên berî dema sokrat wê di wê temenê de wê dema ku ew li xwezayê dinerin wê di rengekê de pirranitîyekê bi hebûnî wê bibibînin û ew wê çawa wê bixwezin ku wê karibin wê werênina ser ziman wê li ser wê bisekin in. Wê dema ku wê di demên berî sokrat de wê li felsefeya xwezayê wê were nerîn wê têtîgînên dibistana iyonîa ku wê weke bi Thales, anaxsimenes, anaxsimendros û hwd re wê bê dayin destpêkirin û wê ji têtîgînên mîtolojikî û hwd wê weke qûtûnekê wê bi ber bi aliyê aqil ve wê bi pêşketinên wê re wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê bi wê û encamên wê yên hizirkirinê û xate wê dibistanê re wê were hanîn li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê were dîtin ku wê di dewama wê de wê hebûna hebûnê, bûjenê, û hwd wê di awayekê de wê bi pêvajoyên wê re wê, were hanîn li ser ziman. Empedokles wê li ser çerçoveya her çar elementên ku wê weke elementên bingihên wê werina pênasekirin ên weke axê, êgir, av, hewa û hwd re wê bixwezê ku wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê pêvajoyên hebûna bûjenî, bi fîzîkî û awayên wê û rengên wê yên hevgerî û hwd re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, dema ku em dihên demên piştî wê aristo wê mijare bûjenê û rewşên têtîgîna sedemê wê wê hilde li dest. Minaq wê mijare 'çar sedeman' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, bi têtîgînên weke 'sedema bûjenî', ku wê weke rengê tevgerînek hebûnek bûjenî û bi awayekê ve rengên tevgerîne, 'awayê sedemê' ku wê weke di rengê sazûmana wê ya tevgerîne de wê weke bûyîna wê tevgerîne weke minaq tevgerîna gerdûnî û ya mûyekê ku mirov wê bide berhev, 'sedema bandûrî' ku wê weke têtîgîna bandûra ku wê bê temenê vegûharina bûjenê û ankû tevgera wê, 'sedema dawî' ku wê weke têtîgînek bûjenî ku bûya sedema pêkhatina sedemê û hwd re ku wê karibê were hanîn li ser ziman bê.

Di awayekê de wê, di wê temenê de wê di nava hebûn û rewşa wê ya bûjenî, rewşa wê ya bûjenî, biriqîna wê ya bi hiş û têtîgînên wê yên bi sedemê û hwd re wê di wê temenê de wê weke mijarna bi aqilê felsefeyî ku wê êdî wê hin bi hin wê werina kifşkirin û wê bi wan re wê bidest hizirkirina wan wê êdî wê were kirin bê.

Ji wê aliyê ve ku em gotinekê li wê bikin û wê bi wê kirpendinekê li pêşketina epistemolojiya hemdem wê bikin wê bi wê re wê karibê were

gotin ku wê, bi têgîna sedema dawî û hwd re wê di wê temenê de wê li ser aliyên wê yên wê yên sedemî re wê bi têgînên weke yên mantiqê û hwd re wê, bi awayekê fenomenî û pirralî ên fahmkirinê re wê li wê were lê hizirkirin ku wê bê kîrin temenê fahmkirin û hizirên nû bê.

Di wê temenê dewê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinên bi têgîna mantiq û sedemê wê di wê warê de wê bi felsefeyê û hizirkirinên wê re wê temenekê hizirkirinê ê bi aqılmaşandinê yê kûr û pirralî wê di gelek awayan de wê were dîtin ku wê biafirênê.

Li ser wê temenê wê di nava felsefeya demên kevnera de jî wê li ser têgînên weke ya wasafiyên bûjenê û rewşên wê yên nû bi dîmen û awayên wê yên ku ew bi wê dihê hizirkirin re wê, di wê temenê de wê, were lê hizirkirin. Dervî têgîna ideayê wê ji aliyekê di ve jî wê bi têgîna bûjenê û birîqîna wê di wê temenê de wê çawa wê di nava wê de wê were fahmkirin wê demek dirêj wê piştî wê bibê mijare hizirkirinê di nava hizirkirinên bi idealismê û metalyalismê û hwd jî. Ankû em dikarin wê weke hizirparêzî û bûjenîparêzîyê wê di wê temenê de wê bi navbikin û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê werênina ser ziman.

Di dewama wê de wê dikar wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava xwezayê de wê rewşên wê yên bi hebûnî û gûharînî wê bi pêvajoyên wê re wê, weke aliyên ku wê werina lê hizirkirin bê. Haraklit wê dema ku wê bahsa têgîna weke 'tişt weke xwe namênê' û ankû 'mîrov nikaribê du caran xwe di ava çemekê bişoyê' wê di wê nûqtayê de wê bixwezê wê nûqtaya wê ya gûharînê ku ew heya wê bi wê re wê di renekê de wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê dewê mijare gûharînê û çavkaniya wê û ankû cewherê wê çî û ji kû wê were wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê were lê hizirkirin. Ev hêza gûharîner ku wê weke ji cewherê wê were lê hizirkirin wê çavkaniya wê ew hebûna bûjenî û hwd a ku ew dibê û digûharê wê ew wê bixwe bê û ankû wê fektorna derveyî bin ku ew li wê dikin û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşê de wê, lêgerîna wê sedema gûharînê li dervî wê di wê temenê de wê demek dirêj wê weke mijarek ontolojikî û ji hizirkirinên weke ya wê xwe di çerçoveyekê de wê bide dîyarkirin.

Minaq wê fektora 'xwûdê' wê di wê temenê de wê weke têngînek fektora gûharînê wê di wê temenê de wê bidest lê hizirkirinê wê were lê hizirkirin. Ev têngî wê ji aliyekê ve wê, bê temenê wê rengê fahmkirinê ji mirov re ku wê mirov wê karibê bi demê re wê lê têbigihê ku wê karibê bandûr bikê bê. Wê di wê temenê de wê, bi wê rengê wê di çermê xwe de wê êdî wê bi xosletên xwûdê hizirkirinê wê bi wê re wê mirov wê weke hêzek çêker, afrîner û bandûrlêker û ankû bandûrçêker wê di wê rengê de wê bi wê re wê bikê weke kirdeyek ku ew dihizirê.

Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê weke ku em dibînin wê, ev jî wê weke aliyekê din ê bi hizirkirinê ê di dewama wê de ku wê bibê wê ew bê ku wê çawa wê, di awayekê de wê, mijare bûna weke kirdeyê a mirov bi aqilê xwe yê şubjeyî û bi wê bidest hizirkirinê kirinê û dana kifşkirinê kirinê û hwd re wê bi wê re wê bibê û derkeve li holê. Mirov wê di wê temenê de wê, weke kirdeyekê bûna di hizirkirinê de wê ev pêvajoyê wê di awayekê pirralî de wê were dîtin ku wê li lê were lê hizirkirin.

Mirov wê di wan demên destpêkê de wê bi aqilê wê xwe wê hê ne zêde mazin bê ku ew karibê wê bi baweriyekê li ser wê re bide nîşandin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bihizirê û wê bixwezê ku ew di wê temenê de ew bi wê re ew li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, di wê rengê de wê, dikarê wê di awayekê de wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, bi mirov re ku wê pêşkeve û wê mirov wê bi wê re wê weke hêzeke wê bibê wê êdî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di nava xwezayê xwe de wê, weke kirdeyek bi hizir a afrîner û bandûrlêker wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi aqilê xwe wê di nava xwezayê xwe de wê bidest gûharînan û çêkirina wan wê bikê. Wê di wê rewşê de wê encaman wê bi xwe re û di nava jîyanê xwe de wê bidest derxistina wan a li holê wê bikê.

Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wan ê ku mirov wê karibê wê di wê, temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê şewayê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Fektora şubjeyê wê weke temenekê kirdebûna mirov wê xwe di wê temenê bi hêzbûna mirov de wê di nava xwezayê de wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê bi hizirê weke 'xwe beremberê xwûdayê xwe dibîne' û hwd re wê di wê temenê de wê bi kirdebûna mirov re wê xwe di

rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyên ku wê mirov wê êdî wê di wê temenê de wê bi hêzbûna wê re wê, xwe bide dîyarkirin bê. Li ser wê temenê wê ku em bi minaqek ji demên mitolojîyan wê werênina ser ziman wê, yazdanên wê yên serrûyê ardê ku wê di wê temenê de wê, mirov wê bi hişê xwe wê êdî wan kifşbikê û wê ew weke xwe bibînê wê di wê temenê de wê bo gavekê pêşdetir herin wê di temenekê 'razber'kirinê de wê 'derxistina li azmana û dûrkirina ji mirovan û ji nava mirovan û hwd re wê, tabîî pêvajoyek bi hizirkirinê wê bibê. Di wê temenê de wê, bi têtîgînên weke mirov bi aqil bûya, êdî bi aqil dikarê rêya xwe bibînê û pêwîstîya mirov bi ti kesekê nîn a û hwd re wê, di awayekê de wê bersiva wê rewşê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, ev rewş wê di awayekê de wê bi hêzbûna bi aqil re wê weyna aqil ku wê çawa wê derkeve li pêş û wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Mijare hizir û aqil wê di wê rewşê de ku ew ket jîyane mirov de û weke bi aqil bû û bi wê pêşket û gihişt keseyeta xwe wê êdî wê encamên wê li ser wê temenê wê bi mirov re wê di nava jîyane mirov re wê bibin. Wê di wê temenê wê sazûmanên hizirkirinê ên bi awayekê pirralî ên zêhnî û civakî ku wê hev di hev de wê biafirênin weke yên olî û hwd wê di awayekê de wê, xwe bidina derxistin li holê. Sazûmanên olî wê, derketina wan wê hinekê jî wê encama wê pêwîstîyên bi pêşketina mirov û jîyane mirov a bi hev re jî bin. Wê di wê temenê de wê hinek encamên wê yên girîng jî wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê di nava jîyane mirov de û wê bi aqilê mirov re wê di nava jîyane mirov de wê bibin. Her her rewşê de wê, bi wê re wê têtîgînên keseyetî weke derûnî, civaknasî, felsefeyî û hwd wê pêşketina wan wê di wê temenê û çerçoveyê de wê temenê bê afirê û ew wê biafirin.

Ev alî wê weke aliyên bi zêhnî û hwd bin. Wê di wê temenê de wê bi xwe re wê di demên dewama xwe ya piştre ên hizirkirinên de wê encamên din ên bi têtîgînên weke yên felsefeya îdeyê û hwd re jî wê bi xwe re wê ji gelek aliyên ve wê temenê wê biafirênin. Lê di wê temenê de wê dema ku wê bahsa felsefeya xwezayê wê were kirin wê ji aliyên wê yên bi hebûna şenber û pêvajoyên wê yên bi fizîkî û hwd ên hizirkirinê û hwd re wê di rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê encamên bi pêşketina wê re wê bi têtîgîna fizîkî ku wê di demên kevnera û bi felsefeya wê re wê bibin û wê di demên piştre wê bi wan re wê were lê hizirkirin û kûrbûn wê bibin. Demên serdema navîn wê ji wê aliyê ve wê weke demna kûrbûnê ên bi felsefeya xwezayê ku wê

li ser temenekê zêhnî bin. Ev wê bi xwe re wê di awayekê de wê dîmenekê pirrdîmenî ku wê bê temenê awayekê pirralî ê pêşketinê ê demê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin re wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê mijare felsefeya xwezayî wê di wê temenê de wê, li ser çavkani û çavdêrîya xwezayî wê di renekê de wê weke ku wê bibê. Ev wê, di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. di mijare felsefeya xwezayê de wê, çavkaniya xwezayê, rewşên ku wê bi wê re wê bibin wê, di wê temenê de wê, were bi wan re wê li wan hizirkirin. Thales wê weke çavkaniyê wê têgîna avê ku wê derxê li pêş wê piştî wî anaxsimenes û anaxsimondros wê di renekê de wê hewa û axê wê li rex wê bicih bikin û wê werênina ser ziman.

Lê em li çavkaniya wan elementan binerin wê berî demên felsefeya kevnera wê were dîtin ku ev wê di wê de wê were bi wan hizirkirin. Minaq wê di dema hûrîyan de wê weke ku em bi destana hadamo´ ku wê bi navê yazdanê wan kumarwî ve wê were ser ziman wê, avê wê weke çavkaniya bûyinê û hebûnê wê bi wê re wê were dîtin ku wê were hanîn li ser ziman. Di demên berî wan û piştî wan de wê, were dîtin ku wê ax wê weke çavkaniya hebûnê wê weke ku wê were ser ziman wê were dîtin. Di vegotina ´adam û hawa´ ku wî çavkaniya wê heta demên sûmerîyan wê di renekê de wê herê wê, di awayekê de wê mijare hebûna axê ku wê weke çavkaniya hebûnê wê were dîtin wê bi wê re wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Di mijare êgir de wê, were dîtin ku wê di xate êzdayî de wê, li mesopotamiya wê were dîtin ku ew wê ew wê weke çavkaniyekê wê were dîtin. Piştî wê di demên felsefeyê de wê, dema ku wê, haraklit wê rêgeza xwe ya gerdûnî a ´logos´ê ku wê bixwezê bi temen bikê û wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê weke çavkaniyê wê mijare êgir wê di renekê de wê, bi wê re wê, were dîtin ku wê li wê bihizirê. Ev têgîn wê piştî wê di gelek awayan de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, dervî wan wê di nava felsefeya demokrit de wê bi têgîna atomê re wê di awayekê de wê mijare çavkaniya hebûnê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Demokrit wê di renekê de wê temenê wê yê bi hizirkirinê wê biafirênê ku wê hevqirtina hebûnek hebûnî ku wê çawa wê bi hebûnê re wê bibê. Li ser wê çerçoveyê de ku wê, weke çavkaniyek wê hizrên xwe di renekê de wê werênê ser ziman empedokles wê mijare çavkaniya hevqirtina hebûnê ku ew di rengê logoyan de wê bi têgîna atomê û hwd re wê di renekê de wê bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Mijare hebûnê û pênasikirina wê, di wê temenê de wê weke mijareke bingihîn a felsefeya xwezayê a demê wê were dîtî ku wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê rewşên xwezayê, û hebûnên ku ew hena wê çavkaniya wan wê çî bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin. Di wê rewşê de wê hebûn wê di nava çemberê bûyin û mirinê de wê were lê hizirkirin û wê berî wê hebûnê û bûyinêa wê çî wê hebê wê û piştî ku ew mir û ankû jî holê çû wê çî ji wê were û hwd wê weke aliyên ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyên ku wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têngîna berî jîyanê û piştî jîyanê li hebûnek 'jîyanî' ku ew hebê ku wê were lê hizirkirin wê bê temenê wê. Di wê rewşê de wê, mirin wê di wê rengê de wê, ne weke hebûne ku ew bi tememî wî ji holê çûnê û bi tûnabûnê wê tûna bibê re wê were şîrovekirin. Wê weke rêwîtyek ji aliyekê û rewşekê li ya din ku wê bibê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin.

Vegotinên demên sûmerîyan û piştî wan wê di wê warê de wê, temen û têngihîştinek zêde berfireh û pêşketî wê biafirênin ku wê di wê temenê de wê di demên piştê ên felsefeyê de jî wê bi wan re wê di awayekê de wê bi wan re were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de ewê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê, di nava felsefeya xwezayê de wê bi wan aliyên wê re wê di wê temenê dewê êdî wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê tênginên weke yên fîzîkê û pêş-fîzîkê, û ankû piştî fîzîkê derfîzîkê û hwd wê, di temen û bi tênginek 'metafîzîkî' û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di warê hizirkirinên bi wê rengê de wê hizirkirin wê di temenekê gerdûnî de jî wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê diwê rengê de wê fahmbikê bê.

Di mijare hebûnê, û dewrûdayimiya wê de wê, bi xwezayê re wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê, were lê hizirkirin. Têngîna darêjk gûharandinê ji awayekê li awayekê din wê bi wê re wê hin bi hin wê weke aliyekê ku wê were lê hizirkirin wê bibê bê. Di nava jîyane esayî de wê gelek mînaqên wê hebin ku wê temenê gihiştina hizirkirinek bi wê

rengê ku ew di meji de mirov bigihîjê de wê hebê. Minaq zindiyek ku ew ji dema destpêkê ku wê piçûk û di awayekê de bê û wê piştî ku ew mazin bû wê bigihê reng û awayekê din bi awa û mazinahiya xwe û hwd re wê were dîtîn. Di wê temenê de wê, têngîna ti tişt wê weke xwe nemenê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê were dîtîn ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di awayekê din de jî wê di nava xwezayê de wê, şitletekê weke bo darakê çandina wê û piştî wê ew wê çendî wê mazin bibê û wê awa û rengên din ên ku em nikarin pêşî wan تفكير bikin wê bi xwe re wê bide afirandin û wê li wan wê bigihê wê weke aliyên din ên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê ev bê. Weki din wê mijare hebûnê û gûharênên bi wê re wê, di wê temenê de wê li ser çî temenê wê bibin û wê çavkaniya wê gûharênê wê çî bê û bi çî temenê wê hebê wê, weke aliyên ku wê weke mijare felsefeyê û hizirkirina wê xwe di wê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin. Ji demên kevnera û heta demên serdema navîn wê felsefeya xwezayê wê bi hinek dîmenên wê yên ku ew pêşdikevin wê li ser wê temenê wê mijare pênasekirinê, salixkirinê, lê têngihîştinê, lêgihîştinê, fahmkirinê, hişkirinê û ankû lê bihişbûnê û hwd re wê ji xwe re wê bikê mijar. Di wê temenê de wê li ser temenê ya ku ew bi hebûnî heya wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Bi têngînên weke çavkaniya wê hebûna heyî ku wê çî bê re wê, êdî wê gihiştina têngînên zêhnî ên derfîzîkî wê di wê temenê de wê bi wê re wê temenê wan ên bi hizirkirinê wê li wan gihiştinê wê bibê û wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Di nava têkiliya felsefeya xwezayê de wê, ji ya şenber bi ber ya razber ve wê di wê temenê de wê di awayekê de wê were dîtîn ku wê, di awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê hewldanên fahmkirinê wê li ser wê temenê wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê di temenekê de wê bidina diyarkirin ku wê pêşkevin. Ev wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, fahmbikê bê. Hin bi hin wê demên dawî ên serdema kevnera wê dawî li wan hatina wê temenê felsefeyê ku wê di demên serdema navîn de wê rengê wê bi zelalî wê xwe bide dîyarkirin wê ji ya razber bi ber ya şenber ve û ankû ji ya serî bi ber ya binî ve wê bê lê hizirkirin wê temenê wê were hizirkirin û ev weke şêwayekê din ê hizirkirinê wê xwe di temenekê zêhnî de wê bi wê re wê êdî wê, di awayekê bi hizirkirinên felsefeya demê re wê bidina dîyarkirin bin.

Di mijare felsefeya xwezayê de wê, di demên kevnera de wê, dibistanên felsefeyê ên ku wê vebin wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi kevneşopîya hizirkirinê a ser xwezayê re wê xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê demê de wê weke ku em di nava rengên hizirkirinên dibistana iyonîa û ya pytagorasî û hwd de jî wê were dîtînin ku wê hebûn çawa û ber çî heya wê, di awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Dibistana iyonî wê zêdeyî wê bandûra têngîhên xwezayî wê li wê hebê. Û wê di wê temenê de wê were dîtînin ku wê, di kevneşopîya wê de wê zêdetirî wê, têngînek xwezayî wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Lê wê dema ku em bi ya pytagorasiyan re wê dibînin wê, di wê temenê de wê li ser pirsên weke hebûn ber çî û çîma heya wê, di wê temenê de wê hizirkirinên ku ew dibînin wê bi bandûra wan re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Lê hin bi hin wê dibê ku wê çawa wê bandûra felsefeya mesopotamyayî a nepenîparêzî jî wê di awayekê de wê were dîtînin ku wê xwe di nava hizrên pytagoras de wê bidina dîyarkirin. Pytagoras wê, di dema xwe de wê li mesopotamya wê bigerihê û wê, di derbarê hizrên herêmê de wê xwe bigihênê fêrbûnel baş. Li ser wê çerçoveyê wê, dema ku ew wê herê rojava wê di wê temenê de wê fêrbûnên xwe jî wê, di rengekê de wê bi wan fêrbûnan re wê ragihênê.

Di nava felsefeya pytagoras wê di wê temenê de wê, têngînen weke yê bi sehê têngîhiştinê û ankû derkkirinê û gotinên weke rastteqniyê wê were dîtînin ku wê bi zêdeyî wê, serwer bibin û wê derkevin li pêş. Li ser wê temenê wê di awayekê de wê di derbarê gerdûnê û hebûnê û hebûna wê ya li jîyanê û hwd de wê, çawa wê, gihandina li têngîhiştin, fêr û têngînek wê bi wê re wê li wê bihizirê. Pytagoras wê di awayekê de wê mijare felsefeyê wê bi erk û rola wê ya di fahmkirinê de jî wê bixwezê ku wê salixbikê. Di wê temenê de wê ev têngînen ku wê pytagoras wê di wê warê de wê, di hizirkirinên wî yên li ser gotina felsefeyê wê di dîmenekê epistemikî de wê rengekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bidê dîyarkirin.

Navaroka têngînen baweriyên wê li ser wê temenê wê bixwezê ku ew bi gotina rastteqniyê û hwd re wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di rengekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Minaq wê gotina rastteqniyê wê di wê temenê de wê weke argûmanak bi sazûmankirina navaroka baweriyên wê li wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê, li ser wê temenê wê di nava hizirkirinên pythagoras de wê, li şûna şûna bûjenê darêjkê, li ya nîtelikê wê nicelikê derxê li pêş. Weki din wê li ser wê temenê wê bi fizîkê wê têgihên matematîkî û hwd wê di rengekê de wê, were dîtî ku wê derxê li pêş. Di awayekê de ku wê di demên hemdem de wê di nava hizirkirinên di derbare pythagorasîyan de ku wê, hizrên wan di çerçoveya felsefeya ideayê û hwd de wê werina ser ziman wê hinekê jî wê di wê temenê de wê bi wê rengê hizirkirina wan re wê li ser wê çerçoveyê re wê bibê bê.

Weki din di mijare hebûnê de ku wê çerçoveya wê û hebûna wê derxina li pêş wê bi erk û karîgerîya wê re wê, li wê bihizirin û wê bixwezin ku wê bi aliyên wê yên funksiyonî re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Li ser wê çerçoveyê wê, hinek hizrên weke yên ku wê 'rastî ji ya ku em dibînin wê cihêtir bê' ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê di nava hizrên pythagorasîyan de wê, were dîtî ku wê derkeve li pêş.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare funksiyonê û di wê temenê de wê dema ku em li salixkirinên wan dinerin wê, di awayekê de wê hebûnê wê bi erk û awayên ku ew bi tiştên ku ew dikarin bikin re wê di rengekê de wê bixwezê ku wê salixbikê. Di wê temenê de ku em empatiyekê bi wê rengê hizirkirinê re wê dênin wê demê em dikarin wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê fahmbikin ku wê, funksiyonalîzm wê di temenekê de wê bi hebûna hebûnê û çerçoveya wê û hwd re wê di awayekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di nava kirinê de wê, çawa wê, bibê û wê mijare kirinê wê weke mijarek felsefeyî wê çawa wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê di dîmenekê de wê were dîtî.

Di wê temenê de wê mijare nicelikê wê li ser temenê wê nitelikê re wê zêdetirî wê were dîtî ku wê derkeve li pêş. Hewldana bi zimanê matematîkê vegotina gerdûnê, dînya û kirinên jîyanî û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyna ku mirov wê karibê di wê temenê de bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Pythagoras wê were dîtî ku wê di nava hizrên wî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare gerdûnê û cismên azmanî wê were dîtî ku wê bi wan wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijar û têtînên felsefeya xwezayê û rengê hizirkirina li wan

Di mijare felsefeya xwezayê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê, bi awayekê wê bi kifşkirina rewşên fîzîkî û têtîliya wan ya bi hev re wê di dîmenekê de wê bi felsefeya pytagoras re wê li ser wê temenê têtîna darêjkê û hebûnên pirr ên di jîyanê de ku ew li wê dihizirê re wê, bixwezê ku ew çerçoveyek fahmkirinê wê werênê ser ziman. Li ser hebûna stêr, heyv, roj û hwd wê, bihizirê û wê di wê temenê de wê, mijare ku wê dînya wê navend bê û ankû wê roj wê navend bê wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê li gorî hinek ragihandinên ku wê bi wî û felsefeya wî re wê, were kirin wê di wê temenê de wê were ser ziman ku wî, hanîya ser ziman ku wê, roj wê navend bê wê, werênê ser ziman.

Di nava wê rengê hizirkirina pytagoras de wê, dîmenekê hizirkirinê ê teybet wê were dîtin ku wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê tiştê wê bi hebûna wê, awayê, rengê û zêdebûn û kêmbûna wê re wê werênê ser ziman. Lê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê ku wê çawa wê xwediyê temenek hizirkirinê a teybet bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ji wan aliyên ve wê mijare têtînen weke yên rastteqniyê wê di nava felsefeya pytagoras de wê, mijare têtînen weke metafîzîkê û hwd jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide hizirandin.

Di nava têtîhên dibistana felsefeyê a Eleayîyan ku wê ji parmenides û heta haraklit wê di dîmenekê de wê bi bandûra wê û xate wê ya pêşketinê re wê, xwediyê temenekê pêşketinê bê wê, bi wê re wê, zêdetirî wê dîmenekê bi hizrên ontolojîkî û metafîzîkî wê bi wê re wê were dîtin. Mînaq di nava hizrên haraklit ku wê di wê çerçoveyê de wê were hanîn li ser ziman de wê zêdetirî wê ji wê aliyê ve wê kirpendinên wî têtînekê û têtîhiştinekê wê di mejiyê mirov de wê bidina çêkirin. Di aslê xwe de wê kevneşopîya dibistana pytagorasîyan wê di wê temenê de wê di awayekê de wê gûharînekê wê di hizirkirina felsefeya xwezayê de wê weke ku wê bi ber van aliyên ontolojîkî û hwd ve wê bide çêkirin. Di dewama wê de wê, felsefeyê wê li ser temenekê îdeayî û hwd wê were dîtin ku wê bi temen bike. Di mijare hizirkirinên felsefeya dahûrê, darêjkê, ideayê û hwd de wê refaransên pytagorasîyan wê, di demên hemdem de jî wê temenekekê bi fahmkirinê ê epistemolojîkî wê biafirênin. Di wê demê de wê weke ku wê ji demên felsefeyê ên destpêkê ên weke ji dema parmenides û heta demên pytagoras û haraklit wê, bi hizirên jihevcihê

wê, ev xate hizirkirinê wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, piştî demên dibistana iyonîa û heta ya elea wê di wê demê de wê mijare gûharînê wê weke fektorek li wê hizirkirinê wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Li şûna têtîna 'erkhê' ew wê, 'pêvajoya bûyinê' wê weke aliyekê bixwezê ku ew derxê li pêş. Ew dixwezê di têtîna sazûmana pêvajoya bûyinê de li hebûnê û tiştê li wê bihizirê wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Minaq wê, di dewama wê de wê haraklit wê mijare gûharînê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê, yekitiya maddî û ankû bûjenî wê bi wê temenê li wê bihizirê û li gorî ku ew wê bihizirê û wê weke ku wê bi navê wî were hanîn li ser ziman ew li wê dihizirê ku ew çendî ku ew bi têtîna 'negûharînê' li wê were lê hizirkirin wê, nikaribê bigihênê li çareserîyekê di fahmkirinê de.

Haraklit wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê were dîtin wê bi têtîna rasyonalitya xwe re wê, mijare wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê hilde li dest bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di dewama wê de wê mijare têtîna rasonali a haraklit wê li ser temenekê bi nerîna wî ya li xwezayê re wê bê pêşdetir birin ji aligirên wî yên di dibistanê de. Di demê de wê, di awayekê de wê têtînen parmenides ku wê mijare hebûnê wê ji ya giştî bi ber ya hesan ve wê bide birin û wê bixwezê bi wê bi têtînek di rengekê ku wê taqabûlî rengekê emprikî ê fahmkirinê wê bikê wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê, bixwezê ku ew ji nava têtîna fahmkirinê û ya derkkirinê wê dûr bikê.

Di wê temenê de wê weke bi têtînek emprikî ku wê dema ku wê bi nerînek emprikî wê li dînya derve wê were nerîn wê çawa wê tiştî nakok bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were nerîn. Di wê temenê de wê weke ku wê di dema haraklit de wê were dîtin ku wê çawa wê, giringiyê wê bide bi rêya sehan a fahmkirinê. Lê di wê de wê, rênîşandîya aqilî nebê wê, çav û guh wê weke çavdêrîyên 'xirab' bin wê di rengekê de wê bixwezê ku ew pênasebikê û wê di wê temenê de wê li ser wê bihizirê.

Haraklit wê di wê temenê de wê têtîna rêya sehan ku ew derdixê li pêş ew bêl aqil wê weke rêyek kor bê wê dixwezê ku wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, bi gotinek ku wê bi navê wî were hanîn ser

ziman a bi rengê “kesek, ku ew kesek (bi aqil) bihêz bê, ew kes wê bo xwe weke ji deh hezar kesî wê hêjatir bê´ ku wê bibînê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê têngînê de wê bi mijare aqil re wê bixwezê ku wê têngîna biaqilbûnê û di wê temenê de wê bi wê bi aqilbûnê wê çawa wê, temenê fahmkirinên me yên bi rêya sehan wê biafirênê wê bixwezê ku ew li ser wê re wê bikirpenê.

Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê dema ku em li nava têngînên haraklit dinerê wê di awayekê de wê çavkaniya wî ya bi hebûnê wê, di rengekê de wê bale mirov wê bikişênê. Li gorî wê her tişt ji êgir bû û wê herê li êgir. Di wê temenê de wê, pêvajoya bûyin, pêde çûyin û xwe domandina wê ya gerdûnî jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê ku ew bixwezê wê fahmbikê bê.

Li ser wê temenê wê bi têngîna di nava her tişt wê bi hev re di nava ‘şer de bê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Bv têngîna “**panta rei**” ku wê were wateya her tişt di herikê wê, di wê temenê de wê li ser têngînek bi pêvajoya bûyinê û herikina wê ya bi hebûnê û pêvajoyên wê yên bi jîyankirinê û hebûnê û hwd re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku ew bahsa bûyina gerdûnê wê bikê wê weke “bi carek bûyina wê” re ku wê werênê ser ziman re wê, bixwezê wê bigihênê temenekê fahmkirinê. Lê di awayekê din de jî wê were dîtin ku wê di nava hizrên haraklit de wê, nîqaşên li ser têngîna ‘negûharînê’ jî wê were dîtin ku wê bibê. Di wê çerçoveyê de ku tişt çî bê ku ew weke wê bê, û di wê têngînê de lêgerîne li têngînek ‘wekhevîyê’ di nava hebûnê û şibîna wê ya hebûnî a weke wê de wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê di nava hizrên haraklit de ku wê bê gotin ku wî kirpendin bi wê li wê têngîna ‘negûharînê’ kiriya wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê bê. Ev têngîna şibînê weke bi heviyekiyê re wê weke têngînek ku wê di nava wê navbere hebûna gûharîner de wê weke têngînek ne gûharînî ku ew wusa dimênê wê weke di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê weke di rengekê de wê bi wê ya gûharînê û ya beremberî wê û di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê li wê bihizirê bê. li ser wê temenê wê têngîna felsefeya haraklit de wê, têngiha ‘tozê’, û hwd re wê di rengekê de wê weke aliyekê ku ew wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê ku wê di rengekê de wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê têngîna tozê re wê, sermedibûn, hişkbûn, dayimbûn û hwd wê weke aliyên ku ew wê bi wê

re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, serî li têtêînên parmenides ên weke ya 'ne hatiya afirandin' û nayê tûnakirin û hwd jî wê bi wê re wê weke aliyên ku wê di hinek awayna de wê werina kirpendin bin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, haraklit wê têtênek din ku wê bi navê wî were ser ziman wê di wê temenê de wê hebê. Ew jî wê bi gotina "hemû di derbarê hebûnê de ku wê werê gotin bi wê re wê hebê" bê. Weki din wê parmenides wê bi gotina "hebûn ya ku ew heya bê, tûnabûn û an ya ku ew hebe ku ew nebê wê nebê bê" re wê werênê ser ziman. Weki din wê bi gotina "Hebûn ew e, ku tu tişt an tunebûn tune" ya re dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Haraklit wê di awayekê din de wê bi wê rengê wê bihizirê ku wê tiştên ku ew dijberîhev bin wê werina cem hev. Yan jî wê dikarê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, xwediyê rengekê wê bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Di mijare felsefeya haraklit de wê, li ser wê nûqteyê wê ya ku wê were gotin wê ew bê ku wê 'her tişt wê di encama pevçûna wê ya navxweyî de wê bibê' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê li ser felsefeya haraklit re wê aliyekê din wê bi têtêna 'yekitiya dijberan' re ku wê weke rêgezê mantiqî ku wê di nava epistemolojîya hemdem de wê were ser ziman wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di nava felsefeya haraklit de wê, şibandinên weke bi şawitandina bi êgir û ya vajî wê, weke çawa wê vajî hev bin wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, li gorî wî, gerdûn jî wê ji elementên vajî hev ku ew dibin wê bibê û wê biafirê. Di afirandinê de wê pevçûna nava aliyên dijber ku ew dibê re wê bibê û wê bi wê re wê biafirê. Di wê temenê de wê di xirabiyê de li başiyê û di başiyê de li xirabiyê lêgerînê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di nerînek weke ku ew weke hev bin wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê rengekê wê bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Weki din wê di cemberekê de wê çawa wê du serî wê bigihijina hev wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê di rêyekê de wê kesek wê derkeve û yek wê were xwere wê di heman rengê de wê li rêyê wê binerin wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê têtênek ku wê bi hizrên haraklit re wê were ser ziman û em bi awayekê wê bi hizrên empedokles re jî wê dibînin wê di

wê temenê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman. Wê bi têtîna ya tam û ya kêma û ankû ya tam û ya qat û hwd re wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de dihênê ser ziman ku 'ew bi hev re dijîn' re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi hizra haraklit re wê werênê ser ziman ku wê têtîna 'logosê' ku wê di dema wergerandina li ziman de wê karibê wateyên cihêreng bi xwe re bide dîyarkirin lê bi gelemperî wê di wateya mantiqê û ankû nerînek mantiqî de wê karibê wê şîrovebikê wê were dîtin ku ew weke têtînek rêgezî wê di wê nûqteyê de wê dihilde li dest. Di wê nûqteyê de wê pêvajoya bûyinê ew wê, di rengê de wê di awayekê de wê dixwezê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê. Weki din logos wê di şîroveyên wê de wê di wateya aqil, wate, û ankû mana, gotin wê karibê were fahmkirin. Di kurdî de wê, di wateye levkirinekê, lêhatinê, du aliyên bîaqil, têtîliya nava du aliyên aqil, lêgihîştinê, lê têtîgihîştinê û hwd re wê karibê bi hinek wateyna wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Dewama wê de wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê aliyên wê yên din jî ên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê bi wê re wê karibin werina dîtin. Weki din wê di awayekê din de jî wê hinek wateyên weke di manaya 'tozê, nûqteyek navendî, rêgezek têtîgihîştî û li gorî wê wê ku mirov tevdiqerihê û hwd re wê, di rengê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di rengên ku wê haraklit wê têtîna logosê wê şîrovebikê de wê weke rêgezek fahmkirinê a gerdûnî ku wê bi têtînek navendî ku mirov wê karibê weke bi destpêkê û hwd re jî wê fahmbikê wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Haraklit wê bi têtîna 'her tişt li gorî logosê dibê û bi dawî dibê' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê ku ew bi wê û li wê dihizirê bê.

Di mijare fahmkirinê a hebûnê de wê têtîna haraklit wê di awayekê de wê hinek aliyên din wê di dewama wê de wê di wê çerçoveyê de wê di fahmkirinê de wê bide mirov. Minaq têtînên weke 'komur, wê dema ku wê bê kirin li nava êgir wê bibê tişteke din û wê bişawitê' re ku wê werênê ser ziman wê, bi wê têtînê re wê weke ku wê hebûn û pêvajoyên wê yên gûharîne wê weke ku wê bixwezê wê bi kirpenê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Logos ji bo hemûyan hevpar hizirîna. Lêbelê, logos dibêje ku piraniya wan mîna ku ramanên xwe hene, dijîn, her çend ew di her tiştî de hevpar in jî bin. Li gorî wî, çawa ku komurên ku nêzî êgir dibin, ji hev cuda dibin û dişewitin û ger werin rakirin, ji holê radibin, wusa jî ger giyanê

me li dû ya hevpar biçê, parek ji logos jî werdigire û ger derkeve, ew bê logo ya. Yê ku dixwazin bi aqilane biaxifin, divê xwe bigihînin tiştê ku di her tiştî de hevpar e, ji mirovekî ku ew bi zagona wî ve girêdayî ye bihêztir a. Ji ber ku hemû zagonên mirovî ji hêla Xwedawendiyekê ve têne rêvebirin. Li ser wê temenê wê bi têgîna logosê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman ku wê, gerdûn wê ji aliyê logosê ve wê bi rêve biçê lê ew ji aliyê mirovan ve nehatîya fahmkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku em bahsa hizra haraklit bikin wê têgîna dîtbarîyê bê ku ew hert tiştê di dîmenekê gûharîner a dîtbar de wê dixwezê wê fahmbikê bê. Ew têgîna xwe ya dîtbarî wê bi gotinên weke ku ew dihênê ser ziman wê di wê rengê de bin. “mirov ji aliyê xwûde ve weke zaroyeke dihê lê bakirin, weke çawa ku wê zaroyek ji aliyê yekê balix ve wê were lê bakirin. Dema ku wê kesekê bizane wê bi xwûdê re wê were şibandin wê bi zanebûn, xweşikati û hemû tiştên din wê weke meymunekê bê. Lê meymuna herî xweşik ku ew bi mirov re were şibandin wê qirh bê. Ava bahrê hem paqji û hem jî pis a. Masî wê divexwûn û bo wan xilasker a. Beremberê wê ew bo mirovan nayê vexwartin û kujar bê.”

Li ser wê temenê wê di awayekê de wê, bi wê têgîna haraklit re wê dema ku mirov li têgînên weke dadê, xirabî, başî, şaşî, bêdadî û hwd wê weke têgîna dîtbar bin wê bi wê encama wê fahmkirinê re wê xwe bidina diyarkirin.

Li ser wê temenê wê têgînên weke dana berhev û şibandina hev û hwd wê weke aliyekê din ku wê di dewama wê têgînê de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê di hev de wê fahmkirina aliyên wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. minaq weke ku em bêdadiyê nebînin wê dadîtî wê çawa û çawa wê rast bê wê nikaribê were fahmkirin hwd. Di wê rengê û awayekê de wê weke aliyên ku ew li wê dihizirê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bhizirê û wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare têgîna di zikhev de wê, di wê temenê de wê bi hev re wê salizkirina wê ya bi aliyê wê yê rast û yê nerastê wê û hwd wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ji aliyekê din ve wê bi temenê wê gotina ‘mirov’ a haraklit mirov wê dikarê wê di rengekê de wê bi gotinekê wê werênê ser ziman. Li gorî

haraklit mirov ji sê tiştan dibê û ew av, ax û agir a. Li gorî wî bo mirina gîyanê avbûna wê bê. mirina avê jî axbûna wê bê. Di dewama wê de wê, av ji axê ku av û ji ji avê gîyan dibê wê werênê ser ziman. di wê temenê de wê di rengê de wê ew wê pênasebikê. Lê di dewame wê de wê werênê ser ziman ku wê gîyane mirov wê ji êgir wê bibê û ew agir ya ku wê diikê gîyan wê agirekê ku ew binê bibê bê. Li gorî wî gîyan dikarê nê bibê. Binê gîyanê ji nê û avê dibê. Li ser wê re wê bi gotina 'ya li ser asta bilind a gîyanî wê bi zûwabûnê wê bibê û ew wê bi agir bê. Gîyane herî zêde bi rohnî û baş wê weke gîyane bi zane wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî gîyan wê di rêyên 'hadesê' ên bi harî de wê, ji holê wê herê. Li gorî wî mirov wê di pêvajoyek dayimî a gûharîne de ya. Li gorî wî di wê temenê de wê, di nava pêvajoya xwe de wê, bi wê têngîne wê hebê û wê, biafirê. Wê, weke 'girseyan' wê di wê temenê de wê mirovan wê pênasebikê. Li gorî wî ew girse ku ew logosê fahmnekê û wê dema ku ew li wê dihisênê weke ker bê wê, bibê.

Li gorî ew li ozanên xalkên bawer dikin û hinek ji wan xirab û hindik ji wan baş in. Di awayekê de wê weke ku wê hizra girseyê wê nebê wê di rengê de wê weke ku wê hinek kirpendinên wî hebin. Di wê temenê de wê ew wê bahsa wê bikê.

Di wê temenê de wê aliyekê din wê di wê temenê fahmkirina haraklit de wê derkeve li pêş ku mirov wê di rengê de wê fahmbikê. Ew jî wê mijare zanîna objektiv ku ew di wê temenê fêrbûnê de wê dervî wê aliyên weke bi aqilê darazî weke bi gotinên 'başî' û 'nebaşîyê' re ku wê di rengê de di gotinên xwe de wê weke ku wê bixwezê wan bikirpênê bê.

Li ser wê temenê wê dema ku em li hizrên wî dihizirin wê dibînin ku wê gotina aqil û ankû zanîne wê di rengê de wê bê dîtin ku wê derkeve li pêş. Ew weke ku ew giringiyekê û hêjabûnekê dide wê. Li goerî wî zanebûn wê ser hemû tiştî re bê. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê aqilê saf wê weke agir bê. di dilê xwe de em çendî bi agir bin em ewçendî bi zanebûn in.

Di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku mirovê bi zane wê bi pîvan bê. Çendî ku ew bi zanebê wê ewçendî wê gûh bide xwezayê û li gorî rastiyê bêne ser ziman. Weki din ya rast bikê.

Li gorî wî zanebûn tek a, ya ku ew bi tiştê tiştê bi rêve birêve bibê wê, weke zanebûna aqil û hizirkirinê wê dihênê ser ziman. Di dewama wê de wê di wê temenê de wê, dema ku ew li ser zanîne re wê, bahsa têngîna xwe ya logosê wê bikê wê bi gotina "ne li min, lê logosê bibihîzê ku bi

wê hemû tişt tek a û wê herê bikê” wê weke pîvane wê zanebûnê wê werênê ser ziman.

Li gorî haraklit wê zanîna mirov wê bi sînor bê. Li gorî wî, en tiştta ku ew weke ne hati ceribandin û ku ew wê diparêzê wê ji qaniyekê wê derbas nebê.

Di dewama têtîna wî ya bi zanînê re têtîna wî ya li ser gerdûnê wê dikarê wê werênê ser ziman. Li gorî wî ji êgir bûya û wê herê êgir. Di wê navbere bûyin û çûnê de wê hetaheta ew wê xwe bi wê rengê wê bide domandin. Li gorî wî, gerdûn weke dîyardeyek ku ew dem bi dem wê hebê û dem bi dem wê nebê bê. Di wê temenê de wwê têtîna ‘tûnabûna gerdûnê’ û ankû têtîna ‘tûnabûnê’ ku ew bi gerdûnê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê weke têtînek gerdûna bi sînor ku wê karibê bi têtîha haraklit re wê di regekê de wê fahmbikê. Lê di wê rengê de wê, dema ku em wê dibêjin jî em, dizanin ku ew wê karibê weke têtînek ku ew karibê li ser wê were zêde nîqaşkirin. Ber ku wê, di wê temenê de wê, di nava pêvajoya bûyin û tûnabûnê de ku wê werênê ser ziman wê weke bi têtînek sermedî a hetaheta ku ew wê di wê temenê de wê dihênê ser ziman bê.

Lê di awayekê din de wê, di nava wê têtînê de wê, beremberê wê di nava hizrên di derbarê gerdûnê de wê were dîtî ku wê, weke ku em bi têtîna ‘dibistana milletê de wê fahmbikê wê bahsa têtîna ku wê çavkaniya gerdûnê wê weke avê jî wê di regekê de wê pênasebikê wê di regekê de wê were hanîn li ser ziman bibê. Li gorî wê têtînê wê cewher û çavkaniya hemû tiştê wê av bê. Ev têtîn wê di demên berî wê demê de wê weke ku em di demên hûrîyan de bi vegotina kumarwî û ankû destana hadamo a hûrîyan re wê fahmdikin wê avê wê weke çavkani û cewherê hemû tiştî wê bibê û wê werênê ser ziman. Wê hebûn û zindîtî wê ji wê bibê wê di wê rengê de wê were dîtî ku wê were salixkirin. Li ser wê têtîna ku ew weke bûjene sereka bi êgir re wê haraklit wê werênê ser ziman wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, kifşdikê ku wê, di wê nûqteyê de wê, têtîna êzdayê ku wê li wê demê wê serwer bê û wê agir wê weke çavkaniya bûna hebûnê wê werênê ser ziman wê karibê wê di regekê de wê bibîrbixê. Di wê temenê de wê hinek şîroveyên haraklit ên ku ew li ser têtîna logosê wê weke bi têtînek rewîstî wê werênê ser ziman wê, li duyan wê bi wê têtînê wê beşbikê. Ya pêşî wê yên ku ew weke bi zane ku ew logosê fahmdikin û digihijina fahmkirina wê bê. Yê din jî ên ku ew wê, fahmnekin wê cihê bikê. Li gorî weke erk û sparteka hiş wê ew bê ku ew logosê derxê li têtîhiştînê.

Li ser wê temenê wê weke armanca haraklit ku mirov wê dibînê wê li gorî logosê ku wê çawa wê, bi ghiştina fahmkirinê wê pênasebikê bê. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku wê weke pîvana li gorî rastiye jîyankirinê wê weke rastiya bi aqilbûnê ku wê pênasebikê wê were dîtîn. Di wê temenê de wê, li gorî wê rastî wê ew bê ku ew zanîn rastiye bi rastî bibînê û wê kifşbikê bê.

Ji wê gotina dîtina zanînê a rastiye wê di wê temenê de wê weke ku wê di dmenê fahmkirina bi zanînê de wê weke kirdeyekê û dîmenekê din ê duyem wê rengê fahmkirina bi têngînên weke rastîtiyê û hwd wê, bi hiş bixwezê li wê têngigihê. Li gorî wî wê dilxweşi jî wê bi zanebûn bûn û li gorî wê jîyankirinê re wê were bidest xistin. Di wê temenê de ew dilxweşiyê wê weke ji hazzên bedenî dîr wê weke li wê bihizirê û wê bi temenekê hiş wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li hemberî azwarî, ajo û hwd sekin in jî wê di wê temenê de wê bi zanebûn bûnê wê bibê. Ber ku wê li gorî wê zanebûn wê bi zane bikê û wê ew bi zanebûn jî wê bi pîvan bikê. Hêza bi wê karina xwe û ankû li hemberî hêst û azwariyên xwe wê karibê bi zanebûnê li hemberî wan bihêz bibê. Wê bi wê karibê ajoyên xwe û wê li wan wê serwer bibê.

Ya ku wê mirov wê dixwezê wê berdêla wê, gîyan bide re wê, werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê di awayekê de wê têngilîyek bi dîmenî di nava gîyan û zanînê de wê di wê temenê de wê dênê. Ji aliyekê din ve jî wê, destûra temenî a logosê ku ew bahsa wê dikê wê çawa wê li gorî wê were jîyankirin wê bahsa wê bikê. Çendî ku mirov li gorî wê bi zanebûn bû wê bi wê re wê bi karibê rast bijî û dîrûst bijî. Di wê temenê de wê ew wê lê xwedî derketina li wê destûra logosê ji aliyê gel ve ku ew bahsa wê dikê wê bi gotina 'çawa gel sîrên kelehê diparêzê bi wê rengê li wê xwedî derkeve û wê biparêzê' wê werênê ser ziman.

Wê dema ku em bahsa hizrên haraklit bikin wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê bandûra wê di demên kevnera de wê were dîtîn ku wê bi zêdeyî wê bibê. Di wê temenê de wê bêgûman wê hemû bandûrên bi têngîna pêvajoyên herfîkîna jîyanê ku wê bi hizrên haraklit re wê werênê ser ziman wê bi tememî nikaribê wê werênê ser ziman. Lê wê, di nava wê, xate hizirkirinê de wî bi hizrên wî re wê weke ekolekê wê herê bikê û wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, dikarê wê bibêjê ku wê, di wê temenê de wê hizrên haraklit wê di wê demê de wê, di çerçoveya pêşveçûnên ku wê di dema wî û piştê re wê bibin de wê, were dîtîn. Stoayî wê hizrên gûharîner ên weke her tişt diherikê re wê herêbikin û wê bi wê re wê werênina ser ziman. Sokrat wê di danûstandinên xwe de wê

bahsa her tişt di herikinê de ya wê werênê ser ziman. Antisthenes wê di awayekê weke wê bi wê rengê de wê li ser temenekê bi têngîna herikin û gûharînê a di jîyanê de wê hizrên xwe wê bixwezê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ji aliyên hizrên parmenides ve ku wê were lê hizirkirin wê were dîtîn ku wê pîrr zêde wê, di nava hev de wê dijberîyek wê ji wê aliyê ve wê li hizrên haraklit wê pêşkeve. Di wê temenê de wê werê dîtîn ku wê, ew bi hizrên xwe re wê li hemberî wê hizrên xwe wê, werênina ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku wê, dem wê were dema hizrên platon wê di awayekê din de jî wê were dîtîn ku wê hinekê wê gûharîn wê di wê temenê de wê bi hizrên ku ew dihêna ser ziman re wê bibiê. Platon wê bixwezê di çerçoveyek berfireh de ew bihiirê û wê, di awayekê de wê çawa wê ji aliyê parmenides û haraklit ve wê rêyek ku ew bi hev bide fahmkirin wê bibênê wê li ser wê bisekinê. Bi gotinek din wê çawa wê di renekê de wê bi hev re wê, di levkiirnekê de wê werênê ser ziman wê bi wê re wê, bixwezê ku ew bi wan hizrên wan bihizirê. Şîroveyên ku wê platon wê bikê wê weke mireteyekê wê çawa wê, di temenekê de wê, parmenides û haraklit wê di renekê de wê barî demên piştî bikê wê hinekê jî wê bi saya wî bê. Di wê demê de wê, di renekê de wê dema ku em di nava felsefeyê de wê li ya 'negûharîner' û ya 'gûharîner' wê were lêgerîn wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîn ku wê di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê, bê xwestin ku ew di temenekê de werina fahmkirin. Mijare ideayê a platon wê bi şîroveyên wê yên ku ew di temenekê dualiteya hizrên sehê û yên ne sehê û ankû yên gûharîner û ne gûharîner ku wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê temenekê hizirkirinê wê bi xwe re wê, di awayekê de wê biafirênê.

Têngîna ideayê wê piştî platon jî wê di wê hevrastê de wê were dîtîn ku wê bi van aliyên wê re wê were lê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew ji wê were ghiştin li awayekê fahmkirinê. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê wêrênê ser ziman.

Di nava epistemolojiya hemdem de wê mijara ideayê wê di wê temenê de wê di renekê de wê, bi zêdeyî wê were nîqaşkirin û gelek jî wan nîqaşên li ser ideayê re ku wê bi wê werina kirin wê hê jî wê di reng û awayekê de wê were dîtîn ku wê werina domandin.

Ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wan ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare ideayê de wê, hizirkirinên bi wê re wê hebûna îdeayê wê di wê temenê de wê, çawa wê weke têtînek hizrî a mayinda wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê ew wê were dîtîn. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê, ev wê d idemên hemdem de wê di nava felsefeyê de jî wê, di rengekê de wê xwe di bi wê temenê wê bide dîyarkirin. Minaq hegel wê dema ku wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê fenomenolojikî wê bisipêrê haraklit. Wekî din di wê temenê de wê mijare felsefeyê ku wê li ser mirov re wê bê gihandin li şîroveyekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtîn. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê dikarê wê, werênê ser ziman ku wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Minaq montaigne wê dema ku wê hizrên xwe yê li ser mirov wê werênê ser ziman wê di nava **destpêka epistemolojiya hemdem** û pêşketina wê de wê bisipêrê hizrên demokrit, û piştî hizrên descartes di demên ronansê de ku wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê werênê ser ziman. **Nietzsche** wê li ser wê temenê wê bixwezê li hemberî xamginiya di nava têtînen anaxsimendros de wê hizrên xwe wê di awayekê de wê bidest hanîna li ser ziman wê bikê.

Di wê temenê de wê dema ku em dinerin wê di awayekê de wê, hizrên haraklit wê ji hinek aliyên din ve jî wê werina nîqaşkirin. Minaq ji aliyê kesên weke Carl jung ve wê bi têtînen derûnîyê re wê li ser têtînen haraklit bi têtîna 'wergêrîna li ya dijberî xwe' re wê, bixwezê ku ew bi wê temenê hizrên haraklit bi awayekê şîrove û fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê hinek rêgezên derûnî li ser wê temenê wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, hizrên haraklit ên dîtbar ku wê platon wê di dîmenekê ideayî de wê bixwezê bigihênê li wênayê wê, di nava hizrên piştî de wê bi têtînen empriki û hwd re wê, were lê hizirkirin. Minaq russell wê bi hizrên xwe yê ku ew dihênê ser ziman re wê dîmenekê ku wê bi wê ve wê karibê were girêdan wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê, haraklit weke proto-emprist wê di rengekê de wê ji aliyê xwe ve wê bi hizrên xwe re wê pênasebikê û wê di wê temenê de wê himbêz bikê. Wê ji hizirkirinên xwe re wê di rengekê de wê weke temenekê wê bi wê rengê wê bi wî hizrên wî bihizirê.

Mijare îdeayê wê di nava hizrên mantiqî ên weke yên russell û hwd de wê li ser wê temenê wê hebê û wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov li navaroka referansên wî yên hizrî binerê wê di wê temenê de wê bi rehetî wê ev wê bi awayekê wê were dîtîn. Di têtîgînên ideayî ên ji demên berî russell û heta dema wî, wê di wê temenê de wê di çerçoveyekê de wê, bi haraklit, platon û heta aristo û hwd re wê, di awayekê de wê çerçoveyek hizirkirinê ku wê bi wê re wê pîr alî wê were lê hizirkirin wê di wê xate hizirkirinê de wê di reng û awayekê de wê were dîtîn ku wê were afirandin û lê hizirkirin. Bi teybetî wê, di wê çerçoveyê de wê çerçoveya ku wê were afirandin wê li ser wê temenê wê bi temenekê îdeayî re wê, di rengê de wê, were lê hizirkirin. Mijare ideayî wê, çerçoveya wê ya ku wê platon wê biafirênê wê li ser wê çerçoveyê re wê were lê kûrkirin û bi wê re bi aliyên wê yên cihê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, nîqaşên bi felsefeya kevnera ên ideayê ku wê di wê temenê de wê heta roja me de wê xwe bidina domandin wê hê jî wê di awayekê de wê xwe bidina domandin.

Li ser wê temenê wê mirov wê dibînê ku wê felsefeya haraklit wê di dîmenekê dîtbarî de wê derxistin û derhanênên ji wê bi demê re wê li ser wê temenê wê zêdetirî wê xwe di rengê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Sokrat wê were dîtîn ku wê, di awayekê de wê biqasî ku mirov ji nava hizrên ku wê, weke yên wî û bi navê wî werêna ser ziman wê di wan de wê were dîtîn ku wê têtîgîna gûharînê wê ji hundûr wê bidest dest pêkirin û wê bi xwezayê re wê bide domandin û wê werênê ser ziman. Di têtîgînek xwezayî a gûharîner de wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Platon wê li ser wê temenê wê bi hizrên bi wê rengê wê fêr bibê û wê di dewama wê de wê, çerçoveya hizrên xwe wê werênê ser ziman. Biqasî ku mirov wê ji ragihandinên platonên ên di xabate bi navê wî a bi navê 'welat' ku wê werênê ser ziman de wê, di wê de wê, çerçoveya hizirkirinê wê sokrat wê pêşî wê hevqirtinekê û ankû sentezekê wê di derbarê hizrên berî xwe de wê bi awayekê kûr wê bide çêkirin. Li ser wê temenê wê bixwezê ku ew di wê rengê de ew wê, fahmbikê. Fahmkirinên sokrat wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, gelek aliyên felsefeyê ên felsefeyên xwezayê wê di xwe de wê di rengê de wê weke ku wê bêtê ser ziman.

Platon wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveya sokrat wê weke ku wê bixwezê li ser wê re wê, temenekê felsefekirinê wê ji aliyê xwe ve wê

bixwezê ku ew wê biafirênê û wê diafirênê. Di wê rengê de wê, hizrên platon wê, di wê çerçoveyê de wê di navaroka wan de wê dualiteya ku ew bi gîyan û bedenê bê û ankû bi hizra gûharîner û ya negûharîner bê ku ew bi têngîna xwe ya ideayî wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê, bixwezê wê, dîmenê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê bigihênê fahmkirinê. Ew dixwezê hem parmenides jî bigihênê fahmkirinê û hem haraklit jî bi hizrên wî yên gûharîner re di nava hizrên xwe de bigihênê li wateyê. Di wê temenê de wê hevqirtina ku ew di temenekê îdeayî de wê çêbikê wê, di wê rengê de wê dîmenê wê di dîmenê dîtbar ê ideayî ku wê platon wê bixwezê wê salixbikê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê di awayekê de wê, bi felsefeya xwe re wê, wê werênê ser ziman. Ideayên platon wê di wê temenê de wê, ew wê, di awayekê de wê, bi têngîna matematikê û hwd re ku wê di wan de wê bixwezê kûr bibê wê di wê çerçoveyê de wê di temenekê dîmenî ê şubjeyî û objeyî de wê çawa wê werê fahmkirin êdî wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Dîmenê hizrên platon wê ji aliyê têngîna matematikê ku ew dikê ku ew bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê, weke aliyekê îdeayî ê bi wê kûrbûnê wê ji wê aliyê ve wê biafirênê. Bûjenên ideayî wê, di wê temenê de ku wê pênasebikê wê, di rengekê de wê çawa wê ew wê werina kifşkirin û wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi jîyanê re wê werina pênasekirin û di dewama wê de wê çawa wê di reng û awayekê de wê, werina lê hizirkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê kifşbikê bê.

Dîmenê hizrên ideaya platon wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi têngîna kopî û cewherê re wê di wê temenê de wê, bi pêdeçûnê û kifşkirin û fahmkirinê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di dîmenê navaroka hizrên ideayên platon de wê ji wê aliyê ve wê aliyekê din wê weke ku mirov dikarê bi têngîna plûlaristên felsefeya xwezayê ên weke empedokles û hwd re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Her wusa wê dema ku em ji wê aliyê ve wê li wê bihizirkirin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare felsefeya xwezayê de wê, ev aliyê bi têngîna filofoên weke empedokles û demokrit û hwd re ku wê were lê hizirkirin wê dîmenekê din ê îdeayî jî wê bixwe re wê ji aliyekê weke yê ku wê platon wê li wê bihizirê bi ideayên re wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku

wê bahsa têtînên hevgrîf a empedokles wê were kin wê li ser wê temenê çar elementên bingihên re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê de wê, felsefeya Anaxsigoras têtîna “bêhijmar a kokê” ku wê li wê bihizirê re wê di wê temenê de wê têtînek parranîyî wê bi xwe re wê di renekê de wê bikê ku ew bide dîyarkirin. Ev wê di nava felsefeya demokrit de wê bi têtîna atomê a bêhijmar re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin û bi wate kirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em di nava hizrên felsefeya filosofên weke yên bi têtîna zêdehebûnê û anlû plûlarismê dihezirin ku mirov binerê wê têtîna hebûnê a parmenides wê di renekê de wê were dîtin ku ew nirxekê bi wê jî dibipvîn. Di wê temenê de wê, têtîna hebûna parmenides wê were dîtin ku wê di wê nûqteyê de wê li ser temenekê plûlaristî wê bixwezin ku ew ji aliyê xwe wê bigihênina li encamekê di fahmkirinê de. Di wê rewşê de wê hebûna heyî wê çawa wê were fahmkirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê temenê êdî wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê, di nava hizra van filosofên xwezayê de wê, were dîtin ku wê hebûn bi yek û ankû di wê yekê de bi pirranî ku ew heya û wê çawa wê hebê wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di dewama wê de wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bixwezin ku ew wê, di wê renekê de wê, fahmbikê û wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê, hebûnê wê çawa wê bê gihandin li fahmkirinê wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Minaq wê hebûn wê bi xwe bixwe re wê were fahmkirin û ankû wê bi tiştêkê din re wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê bi têtînek ‘hilosoismî’ wê li wê bihizirin û wê bixwezin wê fahmbikin. Hizrên empedokles wê di wê warê de wê di awayekê de wê weke ku wê bixwezin temenekê biafirênin.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengê hizirkirinên demokrit wê di çerçoveyya hewldana tevgera temen û ankû armancê de wê çawa wê werina fahmkirin û ankû wê dervî wê çawa wê karibê di temenekê hebûnê de wê were fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê ji nava hizrên empedokles mirov wê fahmdikê ku ew wê çavkaniya jîyanê li hebûnê wê çî bê wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di nava têtîna elementên bingihîn û gûharîna bi hebûnê a bi wan rengên hevgrîtinê ku ew pênesedikê wê, di wê de wê çawa wê bê gihiştin li fahmkirina hebûna

jîyanê wê di rengekê de wê were dîtin ku ew bixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare empedokles de wê minaqeke ku ew wê di temenê bi wê fahmkirina felsefeya wî de wê were ser ziman wê were jê bahskirin. Ew jî wê di bajarekê de ji vebayê bo xilaskirinê deverên pis ên avî bi zûwakirina wan re wê xilasbikê re wê navê wî derkeve li pêş. Ev kiryara wî wê weke têgînek bi felsefeya wî ku wê, tiştê wê bi xwe bixwe re wê fahmbikê re wê, were fahmkirin. Di wê temenê de wê li ser temenekê sedemê wê bi wê re wê fahmbikê re wê ev minaq wê di temenekê bi aqilê kirinî ku ew bi wê tevdigerihê bi felsefeya wî re wê were lê hizirkirin û hanîn li ser ziman. Ew wê elementên bingihên weke av, agir, hewa û axê wê di wê temenê de wê bi wan wê bihizirê û wê, di gerdûnê de wê, hebûna wan di rêjeyek ne kêr û ne jî zêde dibê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê weke aliyekê wê yê din ku ew bi wê dihizirê wê mijare hêza kirina tevgerê bi hevkinê ku ew li wê dihizirê bê. Di wê çerçoveyê de jî wê bi hevve bûn û ji hev bûna wan wê di wê temenê de wê, bixwezê ew fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Weki din wê empedokles wê ew hêz jî wê weke nefret û hêskirinê wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wê hêskirin wê wa elementan wê bi hev ve bikê û wê nefret jî wê ji hev cihê bikê. Di dewama wê de wê, hemû tiştê wê bi hebûna heyî re wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Tiştê ku ew hebê ew tûnabibê û tiştê ji tûnabûnê bibê wê weke ku ew dixwezênê wê bènê ser ziman wê li gorî wê weke bêderfet bê.

Li gorî empedokles wê, 'mirin, ne bi tiştê ku ew heya û ne jî bi tiştê ku ew bi xwe re dibê re wê bi wê weke bi dawîbûnekê wê karibê bibê bê. Ya ku ew heya wê tenê wê bi hebûna elementan a hatina bi hevebûna wan û ji hevbûna wan re wê bibê bê. Mirin tenê li wan tiştan li demek wê dana wê weke navekê ya. Ev element ku ew weke mirovekê, heywanekê, ajalekê, şînyekê, çûkekê ku ew bi awayê wan bi heve li hevket mirov wê weke bûyinekê bi nav dikin. Lê ku ew element ji hev cudabûn jî mirov wê weke mirinê wê pênamebikin. Lê ev ne bi navkirinek rastîn a.' re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Empedokles wê di awayekê din de jî wê mijare felsefeyê wê di temenekê şîroveyên xwe yên li ser haraklit û parmenides û zitbûna nava wan de jî wê li wê bihizirê. Li gorî wî, ew zitbûna nava wan wê sedema wê ku wê di cewherê de ku wê tenê wê bûjenek wê hebê re wê, girêdayî bê û wê ji ber wê bê. Li gorî wî, haraklit dema ku ew dibêjê her digûharê û diharikê û bi wê sedenê wê derkkirinên xwe yên sehî bi pêbawerkirinê

wê bikê û parmenides ku wê bibêjê tişt nagûharê û bi wê sedemê mirov nikarê bi derkkirinên xwe yê sehî pêbawerbikê wê, ev li gorî empedokles wê zitbûnek ku ew tenê bi wê bi yekalî dihizirin bin. Ew wê, di wê temenê de wê wan bi hizirkirinên wan re wê weke yekalî dihizirin û aliyekê nikarê aliyê din bihizirê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Wê dema ku ew hizrên xwe li ser hizrên wan re dihênê ser ziman wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, hizrên haraklit jî û yê parmenides jî wê bi qismî hem rast bin û hem ne rast in. Di wê temenê de wê, dema ku ew bahsa têtîna parmenides a 'ti tişt nagûharê' wê bikê wê, di dewama wê de wê gotina 'em nikarin bi derkkirinên xwe yê sehî pêbawerbikin wê, li ser wê re wê bibêjê 'lêbelê em dikarin pêbawerbikin' wê werênê ser ziman.

Li gorî ku em bi hizrên wî re empedokles li lê dihizirin û em dikin ku wî fahmbikin em wê dibênin ku wê, ew bandûra wî bi hizrên wî re wê di demên piştî wî li filosofên weke aristo û hwd jî wê bibê. Weki din di dewama wî de em dikarin bahsa filosofên weke Lucretius û epikur jî navê wan rêz bikê û werênê ser ziman.

Di demên hemdem de wê kesên weke Nietzsche wê bi pasndayina wî re wê bi heyranî wê bahsa empedokles wê bikin. Di dewama wê de wê di awayekê de wê, haraklit ku ew çendî wê weke filosofekê bi hizrên xwe dîyar û mazin wê were dîtin wê ew jî wê di wê rengê de wê were hanîn li ser ziman. helbestvanê alman Holder wê, di tregediya xwe ya ku ew dinivisênê de wê empedokles wê jinûve wê bixwezê bi vejenê û di dîmenekê romantikî de wê bixwezê ku ew werênê ser ziman.

Dema ku em bahsa hizrên empedokles bikin wê di rengekê de wê, di dewama wî de ku wê bandûra wan jî wê weke ku wê karibê li hizrên wî hebê filosofên weke demokrit wê pêwîst bê ku mirov bahsa wan bikê. Demokrit wê bi hizrên xwe wê yê li ser atomê û ankû hipotezên wî yê li ser atomê re wê karibê wê di rengekê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi hizrên xwe re wê, demokrit wê di mijare felsefeya xwezayê de wê bi hizrên xwe re wê çerçoveyek giring û berfireh wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, mijare hipoteza atomê ku ew wê, bi têtîna her tişt ji atomê dibê û di dewama wê de wê atom wê weke mene bingihîn a ku ew nayê qatkirin ku wê li wê bihizirê re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Hizrên demokrit wê di mijare felsefeya fîzîkê û xwezayê de wê temenekê berfireh wê di demên piştî de jî wê bi xwe re wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de wê

dikarê wê di dewama wê de wê, felsefeya fîzîkê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, bi hizirên wî re wê temenekê fahmkirinê wê biafirênê. Di mijare têtîna atomê û valahiyê û hwd re wê, di wê temenê de wê hizirên wî yên ku ew dihênê ser ziman wê temenekê fîzîkî ê hizirkirinê wê di wê rengê de wê biafirênin.

Biqasî ku mirov wê dibînê wê di wê demê de wê nîqas wê di wê warê de wê li ser qatkên bingihîn ên hebûnê wê weke bi demokrit re wê bibin wê filosofên din ên weke leucippus û hwd re jî wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê mijare xwezayê, fîzîk û hebûnê wê li ser wê temenê wê yê heyî û ew bi çî awayê, rengê û şewayê heya wê bê xwestin ku ew were fahmkirin.

Weke demokrit wê leucippus jî wê hizirên xwe li ser yek û yekîtîya atoman û girêdana nava wan wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Bi wê re wê, ev mijare girêdanê û hebûna fîzîkî heyî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê dema ku wê bahsa wan wê were kirin wê di rengekê de wê weke bi têtîna weke minaq atomên hesin wê bi qancayên wê yên girêdanê wê bibin. Atomên avê wê şahîk bin û hwd re wê, were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê, mijare girêdana bi hev ve wê, dema ku wê were lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîna ku wê ji azmûnên bi sehên mirov ku wê bi karhanîna analojîyên wê, ew wê li qat, beş, awa, dîmen û hwd wê, çawa wê were derkkirin wê bi wê re wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin.

Piştê jî wê bi bandûra ji atoman ku ew dihê dayin wê, ew girêdan wê bibê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê di mijare têtîna atoma demokrit de ku mirov wê bi têtîna bandûra wê re wê fahmbikê wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê têtîna bandûrê wê lawaz bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê di wê warê de wê ne bi têtînek zêde aktiv re wê di rengekê de wê weke ku wê were hanîn li ser ziman. Ev wê, di awayekê de wê dema ku em li nava hizirên empdokles dihizirin wê ew aktivîtiya bi têtîna bandûrê û bi wê re girêdana wê ya bi hev re ku mirov wê li wê bihizirê wê zêdetirî wê weke fektorek afrîner wê were dîtîna ku wê were lê hizirkirin. Her çendî ku wê weke ku wê di têtîna atomê a demên hemdem de wê bi têtîha manyatikê û weke bi têtînek alastikî wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin wê dîmenekê aktiv wê weke nêzî wê bi hizirên empdokles û têtîna wî ya girêdanê re wê di rengekê de wê bi têtîna hebûnê re wê weke ku wê karibê bê kifşkirin.

Di wê rewşê de wê mijare atomê de wê nîqaşên li ser wê re wê minaq wê dema ku mirov li nava berhemên demê ên nivîsandî wê binerê wê di rengekê de wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê bi temenekê bûjenî-fîzîkî wê li wê were lê hizirkirin û wê çawa wê ji wê hebûna wê reng, awa û darêjk wê bigûharênê wê ew wê bi wê re wê hin bi hin wê were kifşkirin. Minaq wê Lucretius wê, di berhema xwe ya bi navê “de rerum natura” de wê, cih bide argûmanên ceribandî. Di awayekê de wê tiştek wê wergerêa wê nebê. Wê bi razînê wê, ji holê herê. Kevirên hişk jî wê çawa wê bi dilopên avê wê, ji holê wê herin.

Di dewama wê de wê, têgînek ku em wê di wê temenê de wê, dibînin wê ew bê ku wê bûjen wê weke wê mêmela ku ew tevlihev bibin û bi hev bibin re wê çawa wê bibê re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di awayekê wê de wê, fahmbikê bê. Di wê şewayê de wê bi tevlihevkirina elementan wê çawa wê awayên din wê derkeve li holê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku em avê tevli axê bikin wê çawa wê harî ji wê derkeve wê, bi wê rengê wê, were lê hizirkirin. Di wê şeklê de wê dema ku em bi hizrên Lucretius ên ku ew di xabate ya bi navê “de rerum natura” dihênê ser ziman re wê, têgîna elementên bingihîn ku em bi wan re wê dixwênin wê di wê rengê de wê, di nava wê pêvajoya gûharîne de ku wê çawa wê di xwezayê de wê makanismaya xwe afirandina wan elementên bingihên wê hebê wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bal wê were lê kişandin. Di wê temenê de wê amûrên ku ew bi wê re wê bibin wê xosletên ku ew bi xwe re wê, di wê temenê de wê bihawênê û wê hetaheta wê hebin wê bi wê re wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê têgînen Lucretius, luicippus û heta demokrit jî ên li ser atomê ku mirov wê di awayekê de wê li wê bihizirê wê, ji demekê klasik ê atomê ku wê di demên hemdem de wê bi demên kevn re wê were hanin ser ziman wê, ji wê zêdetirî wê weke dîmenekê hizirkirinê karibê wê bi gotina ‘melekulê’ re wê bide dîyarkirin bê û wê di awayek de wê were fahmkirin. Minaq wê di xateba Lucretius a bi navê “de rerum natura” wê bahsa têgîna gaz û tiştên rahn ku ew çawa diherikin û awa digûharênin wê li ser wê bisekinê. Li ser wê temenê wê, têgînek gûharîner wê bi hebûna fîzîkî û elementên ku ew bi wê diafirênin re wê çendî wê werênina ser ziman jî lê wê di dewama wê de wê, emûrên bingihîn wê çawa wê bêî ku ew bigûharê wê weke xwe wê bimênê wê bixwezin ku ew bi hinek argûmanên makul wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê şewayê û

rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Lê aliyekê wê yê din jî wê hebê ku em karibin wê werênina wê were dîtin. Ew jî wê têngîna valahiyê a atomî ku wê di awayekê de wê weke têngînek ku wê ji têngîna parmenides û Zenon a metafîzîkî ku wê di wê de wê ti tevger wê nebin wê li hemberî wê weke çerçoveyek hizirkirinê û argûmanek atomî a bi wê hizirkirinê ku wê were lê hizirkirin wê were dîtin.

Di alsê xwe de wê di nava hizirkirinên felsefeya xwezayê de wê têngîna valahiyê û ankû li hemberî wê ya valahiya atomî ku wê were ser ziman wê weke têngînek ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê li wê bihizirê bê.

Têngîna hipoteza valahiyê wê di nava felsefeya demên kevnera de wê, di destpêkê de wê weke mijarek ku wê ji aliyê filosofên atomist ve wê weke li hemberî têngînên weke ya parmenides û Zenon û hwd re ku wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de ku mirov di awayekê de pêşî çavekê li nerîna parmenides a di wê warê de bide wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ew dema ku wê, bi atomistan re wê bikeve nîqaşê wê bi gotinên weke “hun dihizirin ku wê valahî hebê. Valahî ti tişt nîn a ya re wê werênê ser ziman. di hipoteza valahiyê de wê, atomist wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin û wê were ser ziman wê hebûna tevgerê wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê tevger wê, valahiyê wê bi xwe re wê werênê re wê li wê bihizirin.

Li gorî parmenides wê valahi wê û ankû wê ‘ti valahi’ wê nebê. Bi têngîna li devera ku wê ti tişt wê nebê wê hewa hebê re wê di awayekê de wê bixwezê ew li wê nêz bibê. Ji wê aliyê ve wê dema ku em wê têngîna valahiyê wê li wê bihizirin wê di aslê xwe de wê, weke mijarek zêde komplika wê xwe di wê temenê de wê bi têngîna felsefeyê re wê bide dîyarkirin. BI nerînek ji nava felsefeyên hemdem ên fizîkî re ku mirov li mijarê binerê wê di wê temenê de wê, li devera ku wê ti tişt wê nebê wê qatkên rohnîyê û ankû hewa wê hebê re wê di dîmenekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê minaq wê, têngîna teoriya roletivîyê a Einstein ku mirov wê di wê nûqtayê de wê bi kirpênê wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, “têngîna fezeyê wê nava xwe de wê dîtbar bê.’ Di wê temenê de wê weke têngînek bi gelemperi ku wê li wê bihizirê wê, weke beşek ji ya demê momentuma feze-demê bi têngîna nikaribê ji hev cihê were fahmkirin re wê werênê ser ziman. Bi wê têngîna wê, salixkirinên newton jî wê weke ku wê di awayekê derbas bikê.

Di mijare valahiyê de wê, di wê temenê de wê, di nava felsefeyê de wê li wê hizirkirina bi wê, bê temenekê dîtbar ê bi felsefeyê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, minaq elementên matematikê ku wê hin bi hin wê bi awayekê wê bê xwestin ku ew werina kifşkirin wê di wê temenê de wê di wê rengê û awayekê de wê, karibê bi wê re ew were fahmkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê di rengê de wê karibê wê fahmbikê ku wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê, karibê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, mijare felsefeyê dîtbariyê wê, bi têngîna hebûna elementên xwezayê û dîtina wan û ew dîtina wan û di nava wan û rastiya wan de wê çawa wê têkiliyek bi fahmkirinê wê hebê wê di temenekê îdeayê de wê bidest li wê hizirkirina wê êdî wê were lê kirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê ev aliyê bi fahmkirinê ê dîtbar wê di awayekê de wê weke ku wê heya demokît wê bikişênê û ew di wê temenê de wê di şîroveyên xwe de wê dema ku wê balê bikişênê li ser wê bi gotinên weke 'zanîna tevgerê wê zor bê. Derkkirinên bi rêya sehan wê şubjeyî bê. Heman seh wê, bo tiştê wê karibê nerînên cihê biafirênê. Wê demê em nikaribin bi rêya dîtina sehan rastiye bidarazênin. Dahatên sehan dikarin şîrovebikin û bi rêya aqil rastiye dikarin wê fahmbikin. Di vê mijarê de wê dema ku aristo wê mijare wê dîtbariyê wê şîrovebikê di xabate wî ya berhev a bi navê "metafizîkê" de wê bi van gotinan wê werênê ser ziman. "U dîse, heywanên din wê ji ya me cihê wê xwediyê çavdêriyekê bin. U heta, li gorî seha mirov wê, karûxabat wê hertimî wê wekehev newê dîtin. Wê demê wê ev çavdêrî wê kijan ji wan rast û kijna ji wan ne rast wê ne dîyar bê. Ber ku wê komek ji ya din ne rasttir bê. Lêbelê herdû jî wekhev in. Ji ber vê yekê demokrit wê bibêjê ku wê 'di her halikarê de wê yan ne rast bê û yan jî wê herî hindik wê bo me wê nevekirî (zelal) bê'."

Li ser heman mijarê wê di dewama aristoo hizrên wî de em dikarin bahsa Diogenes Laertîus bikin ku ew jî wê di wê nûqteyê de wê hizrên xwe wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. "...Hê jî Xenophenes, zenonê ji

dibistana eleayî demokrit gûmanbar dibînin. Demokrit ber ku ew wasifiyên wê reddikê wê, 'xwûn yan germe û yan jî sar a'. Lêbelê rastî atom û valahiya. Û dúbare ' di derbarê rastteqîniyekê de em ti tiştê nizanin'. Ber ku rastî di bîrekê de ya." Ew wê bi wê rengê dihênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, Theophrastus wê bi têtînek epistemikî wê mijarê wê hilde li dest li ser çerçoveya zanîna bi rêya sehan dihê derkkirin re û wê bi gotina 'zanîna meşrû' û ya nemeşrû re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Zanîna ne meşrû wê ya ku ew bi zanîna bi rêya sehan dihê girtin re bê. Ew wê bi wê çerçoveyê wê weke kêma û ne têt wê werênê ser ziman. Ew weke sedema wê jî wê, derkkirina sehî ku ew wê bi ji atoman wê li bûjenan û ji bûjanan li sehan ku ew cihê re wê, werênê ser ziman. Li gorî wî ew awa û şeklên cihê wê çawa wê werina dîtîna bi sehên me wê êdfî wê mirov wê karibê wan di wê temenê de wê, dema ku wê çawa wê xwe li seh û derka me ya fahmkirinê wê bide wê bi wê rengê wê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê çavdêriyên me wê ji şîyariyên me yên bi wê re wê bibin re wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mijare aqilê meşrû wê dema ku Theophrastus wê dihênê ser ziman wê bi temenê weke bi ya bi aqil re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Li gorî wê aliyê meşrû wê aliyê aqilî bê û wê, yê aliyê nemûşrû û ankû dahatên bi sehî wê, bi hûrgil bikê û wê şîrovebikê û wê fahmbikê û wê li ser wê re wê bigihijê ya rast. Bi wê temenê wê rastîtiya zanîna nemeşrû wê fahmbikê û wê, zanîna nemûşrû wê ji nerastîtiya wê jî wê durbikê. Ew wê weke bi şewayî jî wê mijare aqilmeşandinê ji gihiştina ya giştî wê di wê temenê de wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Dema ku wê, çavdêriyên sehî ku ew hatina berçav girtin wê piştî wê sedemên nerînên wan wê werina lêkolîn. Awayê wan, û destûrên ku ew wan diafirênin di derbarê wan de bigihijê fahmkirinê. Di dewama wê de wê li ser temenê sedemê re wê, têtîkiliya wê ya navîn wê fahmbikê. Ev wê weke ji qatê li ya tamê, ji ya dihê dîtîna û li ya nayê dîtîna bi aqil meşandinê wê bi pêvajoyek fahmkirin wê weke pêvajoyek fahmkirinê wê bibîne.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê mijare aqilmeşandinê û awayên ku wê di wê temenê de wê li wê were lê gihiştin wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê bide dîyarkirin. Di dewama têtîkîna Theophrastus li ser mijarê hizrên Sextus Empiricus mirov dikarê hinekî din jî wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ew jî wê, di wê temenê de wê, giringiyê wê weke

Theophrastus wê li ser temenê tégînên felsefeya xwezayê û ankû atomistan re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Sextus Empiricus wê di mijarê de wê bi wê rengê wê hinek ragihandinan wê bikê. “Lêbelê em i ro dizanin ku demokrit, ku wê bi rêya sehan û ya aqil bê wê du rêyên bi hiş ku ew hena wê bahsa wan bikê. Ji wan yekê wê weke darazandina rastteqniyê bo wê ku ew pêbaweriyê danîşan bikê bi rêya aqil wê weke ya ‘meşrû’ wê bènê ser ziman. Ya bi rêya sehan ku wê ji ya rastitiyê cihê wê bi kêmesîya wê re wê netêriya wê hebê wê ya weke ya bi rêya sehan a ‘gayri meşrû’ wê bènê ser ziman. Ku em ji gotinên rast binîşebikin wê, were ser ziman ku wê du awayên zanînê wê hebin. Yek meşrû ya din ne meşrû. Ya nemeşrû wê aidi wê komê hemûyî bê. Bi rêyên dîtinê, bihîstinê, bêhnkirin, tahmkirin, destlêdan, û hwd. Ya din a meşrû û ji wê cihê ya. Piştî wê li şûna ya nemeşrû wê ya meşrû wê hilibijêrê û wê dewama bikê. Ya nemeşrû ku wê êdî tiştêk piçûk nedît, bêhnnekir, tahm nekir, nebihîst, û tahm nehilda û ankû ku destlêdana wê, hingê wê ya bûjenî wê were lê lêkolîn. Wê hingê wê bigihîhê temenekê meşrû. Ber ku ew têkiliyek zirav a bi derkkirinê bê.”

Li gorî wê tégînê wê aliyekê wê yê din jî wê bi dîtbarî wê karibê wê were fahmkirin. Ew jî wê weke tégînek ku wê bi wê were fahmkirin ku wê çawa wê tişt wê ti carî wê bi awayekê qatî wê mirov nikaribê wê derkbikê bê. Tenê yên ku ew li laş zorê dikin û lê di depelênin weke bi hebûnê (atomî û hwd) wê karibin bi wê û pêvajoyên wê yên gûharînê re were fahmkirin.

Di mijare mirov nikaribê tiştê wê bi tememî ti carê fahmbikê wê weke aliyekê din ê fahmkirinê demê wê xwe bide dîyarkirin û ev wê, weke aliyekê din bê ku wê bê sedeme lêpîrsînên li ser rêyên sehên me û fahmkirinên me yên bi rêyên sehan. Di dewama wê de wê, hinekê jî wê dikarê bi çend gotinan wê li ser wê bisekinê. Ber ku wê weke aliyekê wê yê giring ê mijarê wê biafirênê.

Felsefeya xwezayê û matematik

Tabî dema ku em bahsa felsefeya xwezayê bikin wê bêgûman divê ku em bibêjin ku wê gelek aliyên wê yên ku wê, di zikhev de wê derbas bibin wê biibn. Weke aliyên ku me li jor hanî ser ziman wê, tégînên rewîstî, matematikê, geometriyê û hwd jî wê di rengekê de wê karibê wê, di çerçoveyê de wan kifşbikê û wan werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare xwezayê û fahmkirina wê

di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, li wê binerê wê di awayekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê mijare felsefeyê wê, di temenekê salixkirina wê de wê were dîtin. Pytagoras, wê mijare hijmaran û fahmkirina xwezayê û gerdûnê bi hijmaran wê bikê ku ew wê bikê. Wekî din wê, di nava hizrên platon de jî wê di wê temenê de wê, were dîtin ku wê matematik wê derkeve li pêş. Heta ku wê di hinek gotinan de wê were gotin ku ew, wê çendî rast bin em wê bi tememî nizanin ku wê di deve dibistana wî 'aqadamiya' wê binivêsinê kesê ku ew matematikê nizanibê nekeve hundûr' de.

Wekî din wê di rengekê de wê, di nava hizrên demokrit de jî wê were dîtin ku wê, bi matematikê re alaquadar bibê. Ji hinek nîşeyên ku wê, di demên piştre wê li ser navê demokrit wê di demên serdema navîn de bê û ankû di demên hinekî piştî wî de bê ku wê werina de ziman de wê, di wan de wê bi têngînên weke li ser hijmaran (On Numbers), li ser geometriyê (on Geometrics), li ser bûhûrînerîyan (on Tangencies), li ser wergerînê (on Mapping), li ser Îrrasyonelîyan (on Irrationals) û hwd wê weke hinek têngînên di wê warê de ku wê li ser hizrên demokrit re wê di nava nivîsandinên piştre wê weke nîşeyan ku wê bîn ser ziman bin.

Weki din wê di demên kevnera de wê, navê arşimed, Eudoxus û hwd wê di wê temenê de wê derkeve li pêş ku wê bi têngînên matematikî re wê, alaquadar bibin. Auklid wê, bi zêdeyî wê navê wî bi têngihên geometrikî re wê, were ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê ragihandinên li ser wî, ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek sazûmanî a auklidiyanî ku wê çawa wê biafirênê re wê, were ser ziman. Têgîna auklidiyanî wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, bi têngînek geometrikî a sermedî wê, di awayekê de wê derkeve li pêş. Lê çerçoveya ku wê ew wê biafirênê wê ji xabatên geometrikî û fizîkî ên di wê warê de jî wê di rengekê de wê, bina peyxam.

Weki din wê dema ku wê di warê matematikê wê bahsa demokrit wê were kirin wê bi zêdeyî wê navê wî dernekeve li pêş. Lê di awayekê de wê li ser têngîna wê ya atomî ku wê weke 'hijmara bêsînor' ku wê, were ser ziman û di wê temenê de wê weke pêşevanê têngînek integrali jî wê were lê hizirkirin. Hinek têngînên ku wê di wê temenê de wê bi navê wî bi navê têngînên 'lê wergerînê' bê û ankû 'jî bûhûrînê' ku wê di awayekê de wê, were ser ziman û hwd wê di wê çerçoveya têngîna integrali de wê karibê weke aliyna ku wê, li wan were lê hizirkirin bê. Demokrit wê bi zêdeyî wê bi teoriya xwe ya atomê ku ew pêşdixê re wê di wê temenê de

wê, were li rojevê û wê di wê temenê de wê biqasî ku wê were ser ziman wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Lê di wê temenê de wê weke ku me di destpêka vê beşê de wê hanî ser ziman wê gelek beş wê di zikhev de wê derbas bibin û wê di wê temenê de wê weke aliyna ku em dikarin wê di temenekê epistemikî ê xwezayî de wan bi wê re wan li wê bihizirin bê. Di mijare xwezayê de wê, di wê temenê de wê, mijare tégîhên rewîstî bê û ankû yên din ve wê bi wê re wê, were ser ziman. Emê li jêr werina li ser wê. Lê di wê temenê de mijare xwezayê ku wê, çawa wê di çerçoveyek matematikî de wê were hildan li dest wê di demên kevnera û piştî wê êdî wê xabat wê di wê warê de wê li ser wê werina kirin wê, di wê temenê de wê were dîtîn. Berî demên kevnera wê li mesopotamiya wê nîşanakên wê zêde hebin ku wê çerçoveyek pêşketî a bi matematikê hewldanên fahmkirinê, hasibandinê û ankû pîvandîna wê hwd wê hebin. Ji gelek nivîsên bizmarî ku ew dihên kifşkirin de wê di wê temenê de wê, mirov karibê wê bi rehetî wê kifşbikê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê kirpendin wê bibin û wê werina kirina kirin bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din bê ku em wê werênina ser ziman ku wê di demên kevnera de wê, bi xabatên kesên weke arşimed bê, auklid û hwd bê wê, di temenekê matematikî û felsefeyî de wê were dîtîn ku wê were hildan li dest. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Platon û di dewama wî de wê platonvanên nû wê di wê warê de wê xabatên matematikî wê zêdeyî wê di temenekê îdeayî de wê hildana li dest û wê bi tégînek gerdûnî a sermedî re wê bixwezin ku ew bigihênina li temenekê fahmkirinê. Bandûra wê rengê fahmkirinê wê bi bandûra rengên pêşketinên mesopotamiki ên di wê warê de wê, di rengekê de wê, di demên serdema navîn de wê di nava matematika wê û bi teybetî wê weke ku wê li rojhilat wê were dîtîn wê di nava tégînan wê yên cebirî û hwd de ku wê bi wê temenê wê werina pêşxistin re wê were dîtîn. Di awayekê de wê zerdeştîyên demên kevnera wê di wê warê de wê çerçoveyek berfireh wê bi xabatên xwe re wê dênina li holê. Bandûra wan xabatên wan wê, di nava tégînan filosofên herêmê ên weke xwarizmî û hwd re jî wê were dîtîn. Li ser wê temenê ew wê xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê bin. Weke wî gelek matematikzan û ankû cebirzanên demê wê derkevin ku wê di wê temenê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Matematik wê di demên serdema navîn de wê, di awayekê hemdem de wê hin bi hin wê di xwe de wê bi kûrbûnê re wê bikê. Bandûra hizrên ideayî ên weke yên platon jî mirov wê nikaribê wê di wê temenê de inkar bikê. Di awayekê de wê, di temenekê îdeayî de lê hizirkirina têngîna xabatên li ser gerdûnê û bi teybetî wê li ser fezeyê wê di rengekê de wê were dîtin ku wê êdî wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê werina kirin. Di demên serdema navîn de wê li ser têngînek xwezayî wê di wê temenê de wê, xabatên kesên weke kepler bê, berî wi kopernik bê û heta gelilei û gelek navên din wê di wê temenê de wê karibê navê wan rêz bikê û werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ev têngîna xwezayî ku wê bi têngînek gerdûnî re wê di wê temenê de wê hewl were dayink ku ew were pênasekirin wê, di wê temenê de wê di dîmenekê weke di temenê têngîna auklidiyanî û heta ya têngînen newton ku wê di dewama wî de wê, di ahengekê de wê bihizirin û wê formulekirinên xwe yên di wê warê de wê pêşbixin wê were dîtin.

Matematik wê weke zimanê fahmkirina xwezayê wê di wê temenê de wê, derkeve li pêş, pêşkeve û wê hin bi hin wê qiyametekê wê ji xwe re wê bistênê. Lê matematik wê di awayekê de wê hertimî wê di dîmenekê îdeayî de wê weke ne di awayekê xwezayî de wê dîmenekê wê di temenê fahmkirinê de wê bixwe re wê bide dîyarkirin û ev jî wê weke aliyekê ku wê di nava wê û jîyanê de wê çawa wê têkiliyek xwezayî a fahmkirinê wê bi wê re wê bide çêkirin wê bi wê re wê hertimî wê bê sedema lêpirsînê. Li ser wê temenê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare matematikê û xwezayê wê dema ku em li nava xabatên demên serdema navîn dinerê wê di wê temenê de wê zêdetirî wê dîmenekê berfirehtir wê bi xwe re wê li ser wê çerçoveyê wê bide mirov. Xabatên ku wê, di wê warê de wê di demên serdema navîn de wê werina kirin wê bina temen û peyxam ji pêşketinên di wê warê de ên bi matematikî û hwd heta demên hemdem jî wê were bê.

Di dewama wê de wê aliyekê din ku wê bi wê re wê weke aliyekê pêşxistinê wê xwe bide dîyarkirin wê mantiq û xabatên li ser wê bin. Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê bi kirpênê bê.

Xabatên mantiqî û darêjkî ku wê di dawîya demên kevnera de wê bi bandûra felsefeya platon û aristo wê zêdetirî wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin wê di wê warê de jî wê encamên xwe wê di rengekê de wê bidina dîyarkirin. Hin bi hin wê weke qadaka lê hizirkirin a matematik û mantiqê wê zikhev de ku wê bibê wê dîmenekê wê bi xwe

re wê bide dîyarkirin. Mantiq wê di wê temenê de wê, aliyekê wê yê ontolojikî û îdeayî wê hebê û wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê ji temenekê xwezayî dûrtir ku wê bi temenekê zêhnî û hwd re wê zêdetirî wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê pêşkeve. Wê dema ku em li matematika demên serdema navin de wê, bi têngînên cebirê re wê zêdetirî wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Wekî din wê mijare matematik û astronomiyê û ankû zanista fezeyî wê di rengekê de wê bi wê temenê wê bi hev re wê êdî wê bidest pêşketina xwe wê bikê.

Pêşveçûnên ku wê di wê warê de wê bi temenekê astronomikî û ankû wê li ser stêran, heyvê, rojê û ankû rewşên pîvanê ên di nava jîyanê û hwd de ku wê bibin wê di wê rengê de wê, bi temenekê hizirkirinê û pêşketina wê re wê bibin.

Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, mantiq û matematik û astronomi wê biqasî ku mirov wê dibîne wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Mantiq wê, hê zêdetirî wê bi temen û têngîna lêgerîna li birhanên piştrastkirinê wê weke bi têngînên hijmaran û levkirin û hwd re wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê rengê de wê hijmarên matematikî wê di wan de wê, kifşkirina aliyên din ên weke bi îdeayî wê weke aliyekê wê yê din ê bi hizirkirina bi wê bibê bê. Di hijmara 1'ê de wê yek wê were dîtin. Lê wê dema ku wê bibê 2'ê wê di wê 2'yê de wê çawa wê du lib 1 û 1 û ankû 1+1 wê hebê wê di wê temenê de wê were kifşkirin. Ev wê tenê wê weke awayekê wê yê hêsan ê ku wê, di destpêkê de wê bi wê rewê êdî wê were lê hizirkirin bê.

Di rengê hasibandinên bi matematikî de wê di wê temenê de wê bi wê re wê êdî wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Wê di wê temenê de wê di nava xwezayê wê her tişta ku ew heya wê bi hebûna xwe û tenetiya xwe û ankû yekiya xwe re wê di awayekê de wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Di mijare fahmkirinê de wê, di awayekê de wê bi hijmara gihiştina asoyek fahmkirinê û di dewama wê de wê, bi wê re wê ya ku mirov xwe nikaribê bigihêne wê û aqilê xwe bigihêne wê û di wê temenê de bi wê gihiştê dîmenekê levkir wê weke aliyekê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di mijare felsefeyê de wê di wê temenê de wê lêpîrsînên wê yên bi awayekê bi armanca levkirinê û derpêşî wê di wê warê de wê, temenekê mantiqî ê hizirkirinê wê bide afirandin. Minaq wê, di wê temenê de wê bi wê re wê

were lê hizirkirin ku wê 2 wê piştî 1ê wê were ku ew mantiqî bê. Lê ku wê 1 piştî 2ê wê were wê ne levkir û bi giştî wê weke ne mantiqî bê ku wê bi wê rengê wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Ev rengên lêpîrsênê wê di renekê de wê pêşî wê di temenekê epistemikî de wê di meji de wê mirov wê bigihênê li temen û renekê fahmkirinê. Di dewama wê de wê êdî wê bi aliyên wê yên din ên bi fahmkirinê re wê li ser wê temenê wê were lê hizirkirin û kûrbûn. Di awayekê de wê weke ku me li jor li deverekê bahsa têngîna 'asoyê' kir. Li ser wê temenê bi têngîna hizirkirinên bi fezeyê, astronomiyê û hwd re ku wê çawa wê bi têngînek mantiqî û matematikî û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di mijare hizirkirina bi matematikê û xwezayê de wê, di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Matematik wê di wê temenê de wê, çendî ku wê dîmenekê razber wê di xwe de wê bide dîyarkirin jî wê weke dîmenê şenber ê ku mirov wê bi wê xwezayê û rastîyê fahmbikê û li wê têbigihê wê were dîtin û wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Ev dîmenê razber û şenber ê matematikê wê dîmenekê kûr bê û wê di wê temenê de wê di renekê de wê, zêdetirî wê bi mantiqê û xwezayê re wê, di renekê de wê bi hizirkirinên bi wan re wê bide dîyarkirin.

Em li vir wê jî pêşî wê di awayekê de wê bi aliyê wê yê razber wê hinekê wê di wê temenê de wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê bi rêya mantiqê û hizirkirinên bi wê re wê hewldana çêkirina modelên weke yekûyek ku wê bişibihin û bi dûnya rast û hebûnên wê re wê levbikê re wê, bikê ku wê pêşbixê re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê dema ku ev aliyê matematikê ê razber wê pêşkeve wê, beremberê wê 'matematika pîretikî' ankû matematika kirinî wê di renekê de wê xwe li ser wê temenê wê êdî wê weke aliyekê din ê bi wê hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê dema ku em di nava wê têngîna matematikê a razber û ya ne razber de ku wê çawa wê li wê were lê hizirkirin ku em li wê binerin wê, bi wê re wê were dîtin ku wê hê di dema filosofên weke platon de wê, li ser têngîna mantiqê re wê, ya mantiqî û ya aliyên a bi hijmarî û ankû 'aritmatakî' wê di wê temenê de wê bidest ji hev cihêkirina wan û bi wê rengê û temenê li wan hizirkirina û hwd re wê bidest kirina wê bikin.

Di wê temenê de wê, têngînen weke 'têngîna aritmatakê divîyabû ku ew ji aliyê filosofan ve biheta zanîn wê li ser wê bisekinî ya. Di wê temenê de

wê, di awayekê de wê bi matematikê wê li têtînen weke geometriyê wê were lê hizirkirin ji wan demên kevnera ku me ya wê minaqek bi wê rengê wê bi navê auklid re wê were hanîn li ser ziman. Wê dema ku wê xwandevanekê berdestê wê ji wî bipirsê ku wê geometriyê wê kêrî çî wê were wê ji yekê din li cem xwe rûniştîya wê ji jê bixwezê ku ew hinek pere bidiyê. Piştî wê bi ser ve wê zêde bikê ku ew ji ya ku wê didestê de wê hebê wê bixwezê zêdetir qizinc bikê wê bahsa wê bikê. Di dewama wê de wê bi têtînek matematikî wê were gotin ku wê bahsa wê bikê û wê di wê temenê de wê bêtê ser ziman li ser hijmaran re ku wê, “sîrf ku ew li me nadina nîşandin jî em wan herê dikin. Çawa weke ku em di matematikê de gelek hijmaran wan herê dikin.” Di wê temenê de wê bi wê re wê, bahsa wê bikê û wê werênê ser ziman.

Matematika razber wê di awayekê de wê weke têtînek teoriyî a modeli ku wê were pêşxistin bê. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê dikarê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê dikarê wê werênê ser ziman.

Tabî di dewama wê de wê dikarê wê bi gotinekê jî bahsa matematika şenber bikê. Wê di serî de wê di wê temenê de wê ji aliyê hijmar û erk û funksiyona van ve wê xwediyê çî hebûnê bê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê dema ku em bahsa matematika şenber bikin wê bi zêdeyî wê aliyên weke yên bi geometrikî ku mirov wê bi hasibandinên hewirdorê û hwd re wê bikê re wê weke aliyna wê yên giring wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Tabî li ser wê temenê wê dema ku em bi têtînek xwezayî wê li wê bihizirê wê çawa wê karibê wê bi wê têtîna şenberiyê wê fahmbikê? Minaq em di nava nivîsandinê de wê dema ku em bahsa 1'ê dikin em nikaribin wê di xwezayê de wê kifşbikin. Lê em dikarin 'yek sevê', 'yek tiştê' û hwd wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê kifşbikin. Minaq wê di nava têtîna xwezayê de wê wateya 0'ê wê çî bê. 0'ê wê tiştê ku ew di xwezayê de neyî wê di rengekê de wê bi xwe re wê weke ku wê nimînêr bikê.

Di dewama wê de wê, dema ku em bahsa têtîna xwezayê bikin wê, di wê temenê de wê matematik wê di temenekê de wê bi wê hebûnê wê re wê di rengekê de wê karibê wê were lê hizirkirin. Em li vir di awayekê de wê dema ku em bahsa têtîna di zikhev de hijmaran wê li wê bihizirê wê, di rengekê de wê dikarê têtînen demokrit û empedokles a hevgerîniya hebûnê wê, dikarê di rengekê de wê bi wê empatiyekê bi wê

re wê dênê û hinekê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmikê û bi wê werênê ser ziman.

Mantiq, matematik û xweza

Ku mirov wê ji kijan aliyê wê li wê binerê wê di mijare xwezayê de wê ew wê bi wê re wê karibê wê were dîtin ku wê tişt wê di nava wê de wê bi hebûna xwe re wê werina dîtin ku wê hebin wê karibê di wê de wan kifşbikê. Kifşkirinên di nava xwezayê de wê di xwezayê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di xwezayê de wê dema ku em bahsa hebûnê wê bikin wê bi wê re wê di wê rengê de wê, bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava xwezayê de wê hebûna tiştê wê dema wê were lê hizirkirin wê ew wê, çawa wê hebê wê hertimî wê weke mijarek ku wê were lê hizirkirin bê. filosofên xwezayê wê hebûna hebûnê ku wê di çerçoveyek hevgirtinî de wê hebê wê li wê bihizirin û ew çavkaniyên wê yên hevgirtinê ku ew wê çawa wê hebin û wê, di awayekê de wê bi têkiliya nava wan re wê çawa wê di dmenekê de wê awayên cihê ên hebûnî wê bi xwe re wê werênê li holê wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Li ser wê temenê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê were kifşkirin wê hebûn wê bi wê hevgirtiniya xwe re wê çawa wê weke hebûnekê wê hebê wê li wê were lê hizirkirin. Minaq empedokles wê weke hebûna logoyan wê li wê temenê hevgirtinê wê li wê bihizirê û ew logo wê bi çî awayê wê hevbigirin wê bi wê rengê wê hebûnek wê biafirê. Di wê temenê de ew çavkaniya ku ew hebûn ji wan dibê wê ew wê, di rengekê de wê, ne kêmbê û ne jî wê zêde bibê. Di nava xwezayê de wê xwe di rengekê de wê di rejeyekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê ew wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di têtînek atomî de wê têtîna demokrit wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê, li wê bihizirê wê xwe di wê de wê êdî wê karibê wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Li gorî wê ew hebûnên atomî ku ew ne kêmbê û ne zêde dibin û ne jî qat dibin wê demê wê di awayekê û hijmarekê de wê karibin werina dîtin, kifşkirin û ankû hijmartin. Di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşê de wê, ev jî wê mijare hijmartinê wê bi xwe re wê di rengê de wê weke ku mirov wê kifşdikê wê êdî wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Pysagor wê dema ku wê bahsa matematikê û di temenê gerdûnê de wê bixwezê wê fahmbikê û ankû wê weke tênginek ew bi wê dixwezê wê, bi wê re wê lê têbigihê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê di nava têngînên xwezayî de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, mijare matematikê û xwezayê wê di wê temenê de wê, dîmenekê komplika wê xwe di wê nûqteyê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em wê hert tiştê wê di xwezayê wê bi hebûna wê û yekitiya wê û ankû yekiya wê re wê, kifşdikin wê di wê temenê de wê, ew wê di wê rengê de wê di awayekê de wê hebê. Lê di matematikê de wê hijmarên wê, bûjenên wê û hwd wê di wê temenê de ku wê bi wê têngîna wê ya hijmarî wê werina salixkirin wê kifşkirina wan a di xwezayê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Wê di wê temenê de wê di nava xwezayê û çerçoveya wê de wê weke tênginek razberî jî ku wê bimênê wê di awayekê de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Matematik wê weke reng û modelek fahmkirinê wê xwe di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di mijare têngihên matematikê û di xwezayê de kifşkirina wan de wê yek û yek wê di wê temenê de wê bêgûman wê weke wê kifşkirina wê nebê ku mirov wê bi wê rengê wê kifşbikê. Di wê rengê de wê, di awayekê din de wê ew yek û yeka din a weke ku ew di xwezayê de wê hebê wê, dema ku em bi wê re wê bikin ku wê salixbikin wê di awayekê de wê, weke tênginek razber wê li wê bimênê. Em tiştê di rajinê û wê weke 'yekê' wê salixdikin û dibêjin 'ev yek' a. Lê tiştê din jî wê weke hebûna wê bi yekê re wê karibê were kifşkirin û ew wê were lê hildan li dest. Minaq wê dema ku em wê bi hijmara yekê re wê yekê wê salixdikin wê demê w di yekê de wê gelek yekên din jî wê weke ku wê bi heman rengê wê weke aliyên wê yên ku ew hebin ku mirov wê karibê wan kifşbikê.

Di wê rewşê de wê di mijare yekê de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di nava xwezayê de wê, demê wê, hijmara yekê wê, di wê temenê de wê weke tênginek razber wê bibê. Wê di wê yeka ku

ew ji xwezayê wê dibê wê, demê ew yekbûna wê di wê temenê de wê çawa wê bi wê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin? Wê dema ku ew yek hat salixkirin wê weke yek bi tenê bi serê xwe bê. Di wê temenê de wê hingê wê weke yekê wê were pênasekirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê hemû tiştên bi bûjenî hebin wê karibin werina hijmartin û ku bi fîzîkî hebin wê karibin werina pîvan. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wan ê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, di hebûna bûjenî de wê di wê rengê de wê di mijare hijmarê de wê sînore li wê yekê di wê yekê de wê li wê hizirkirinê wê heta ku mirov wê bixwezê wê bi wê re wê weke ku wê bi derfet bê ku ew di wê de ew were kifşkirin. Wê dema ku wê di awayekê bi sazûmanî de wê cantor wê bi teoriya xwe ya koman wê bixwezê ku ew wê di têgînek sermed de wê bixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman, godel wê li ser têgîna teoriya kêmanîyê ku wê di têgînek xalekî a li dûv hev de wê li wê bihizirê, brouwer bi têgînek sehî wê ji wê bixwezê ku ew bigihijê encamê wê hinekê jî wê di wê temenê de wê di çerçoveyek hizirkirinê de wê temenê wê yê hizirkirinê wê hebê.

Di mijare hijmartinê de wê, di wê temenê de wê, hebûna fîzîkî û bûjenî wê di awayekê de wê temenê wê yê xwezayî ê lê hizirkirin û bi matematikê hasibandin û ankû pîvanê wê bi xwe re wê biafirênê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têgîna xwezayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Di nava xwezayê de wê, hebûna fîzîkî wê di demên kevnera ên felsefeyê de jî wê, weke ku wê were dîtin wê bibê mijare hizirkirinên bi têgîna hijmartin, hasibandin û pîvanê. Arşîmed ku wê weke matematikvanekê demê ê mazin wê were dîtin wê li ser wê temenê hasibandinê wê li wê bihizirê û wê, têgihên matematikê wê pêşbixê. Auklid wê bi geometriyê wê awayê wê û ankû serrûyê wê bipîvê. Di wê temenê de wê bixwezê ku ew di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênina ser ziman.

Di mijare de wê, di wê temenê de wê, di temenekê ontolojikî de wê bi têgîna hijmaran yekê zêdetirî di yekê de kifşkirin û ankû kifşkirin û pêşxistinên weke bi têgîna 'hijmara pî' û hwd ku wê bibin wê êdî wê weke aliyana ku wê bi wê di wê de wê rengê kûrbûnê wê bidina dîyarkirin. Di awayekê de wê, kifşkirinên bi hijmarên xwezayî, asayî, û rastînî (rasyonali) û hwd wê li ser wê temenê wê bê kirin û wê bi wan re

wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Têgihên xwarismî ên li ser têtîna cebirê ku ew bi temenekê mantiqî û hwd ew dixwezê bihizirê û di wê de ew bi têtînek gerdûnî ew kûrbibê wê di wê temenê de wê bi bîrkirina wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin. Battanî wê, di mijare hasibandinên fezeyî de wê, li ser wê temenê wê bi têtînek asoyê wê bikê. Di wê temenê de wê li ser temenekê sehî wê ji ya ku mirov wê bi çerçoveya aqil û hişê xwe wê karibê wê bigihiyê de wê were tefkirkirin ku wê ji wê zêdetir wê hebê û wê çawa wê li wê were lê gihiştin wê êdî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, têtîliya bi matematik û mantiqê û hwd re wê li ser temenekê xwezayî ku wê êdî wê pêşkeve wê di wê çerçoveyê de wê êdî wê pêşkeve. Di awayekê de wê ev dîmenên bi hizirkirina bi têtîna mantiqê wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya mijarê de bi wê rengê ew li wê were lê hizirkirin û fahmkirin bê.

Di mijare matematik û xwezayê de wê, mijare mantiqê wê dema ku wê, derkeve li pêş wê, weke mijare ku wê di regekê de wê çawa wê, di temenekê ideayî de wê bi têtînek kûrbûnê û lê hizirkirinê wê bikê wê di wê temenê de wê karibê were kifşkirin. Di mijare têtîna mantiqê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çendî ku wê weke têtînek ku wê di temenekê levkîrinê û wê weke di çerçoveya ya rastînî heya de wê weke di wê de wê bi wê re wê di awayekê levkîrinê de wê weke ku wê bibê xwediyê regekê hizirkirinê û hwd jî lê wê ji aliyekê din ve wê, weke têtînek ku wê ji xwezaye rastînî ku wê weke dûrketinê wê bide dîyarkirin jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê di wê temenê de wê, di regekê de wê, di nava aqil û bi gotinê û têtîliya wê re wê bi temen, û birhan kirinê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê mijare mantiqê di wê nûqtayê de wê hinek aliyên din wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Minaq wê derhanîna wê dîmenê xwezayê û di wê de kûrbûn û hewldanên kifşkirinê ên bi aliyên wê yê din wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê biafirênê bê.

Mantiq wê, bi têtîh û fahmkiriina xwe re wê li ser temenekê aqilmeşandinê bê. Wê di wê temenê de wê, di awaya, hizirkirin, gotin, û

aqilbûnê û hwd de wê karibê ji wê wate werina derhanên. Di derhanîna wan derpêşên wê yên ku wê werina bi wan aqilmeşandin û wê ji wan wê gihiştinên ku wê bibin wê çawa wê weke aliyekê ku mriov wê karibê bi wê fahmbikê bê. Lê wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare mantiqê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê bi encamên ku ew li wê were lê gihiştin wê çawa wê bi têtînek xwezayî re wê karibin werina levhanîn wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di dîmenê ku ew dide me wê di renekê de wê, di wê temenê de wê weke di awayekê de wê ji rastîya xwezayî wê weke ku wê dûrketibê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di mijare encamên mantiqî de wê du aliyên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin ên weke ya ji ya giştî li ya hesan û ankû ji ya hesan bi ber ya giştî ve ku wê were çûyin wê weke du aliyên ku wê bi wê re wê, bibê bê. Ji herdû aliyên ve jî wê di awayekê de wê, hinek têtînen ku wê karibin werina kifşkirin wê hebin û wê di wê temenê de encamên ku wê karibê were lê gihiştin wê bibê bê. Li ser wê temenê wê bi encamên ku ew lê gihiştin wê di temenê wê ya ku ew weke bi gotinî hatî fahmkirin wê awa, navarok, girêdan û birhanên wê yên ku ew xwe dispêrê de wê weke çar aliyên ku wê temenê wê yê fahmkirinê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê weke ku wê biafirênê bê. Di awayekê de wê, di rewşek weke ya rast de wê biqasî lêgerîna li argûmana şaşîyê û vajî wê wilqasî jî wê di rewşek ne rast de lêgerîna argûmana neşaşîyê wê di wê temenê de wê, weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi têtîna mantiqê re wê karibê bi wê were lê hizirkirin bê.

Di mijare mantiqê de wê têtînek formeli ku wê hikmetê xwe wê di awayekê de wê bide denezendin wê di wê temenê de wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di mantiqê de wê pêşek û encam wê bibê û wê ew jî wê xwediyê navaroka wê ya ku ew bi wê re ew were fahmkirin bê. Ku em bêjin 'mars sor a' û di dewama wê de mars gerwêrkek a ku em, werênina ser ziman wê weke mars gêrwêrkek sor a bê wê bi wê re wê bi wê rengê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di encama wê de wê weke 'argûmana rastîyê' wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Argûmana rastîyê wê di wê temenê de wê ya ku wê di wê nûqtayê de wê bi me bide fahmkirin wê ew bê ku wê çawa wê argûmanak wê bi wê rengê wê bi wê rastî wê, were dîyarkirin. Yan jî wê di wê temenê de

wê, di wê temenê de wê, rastîyekê wê bide nîşandin. Ew rastîya ku ew hat dayin nîşandin wê çawa wê karibê di çerçoveya hebûna xwezayê û ankû rastîya wê de wê weke rastîyekê wê karibê were fahmkirin? Her argûman wê bi encam û pêşekî bê û wê di wê temenê de wê karibê bibê temenê wê ku mirov wê ji wê derhanînan wê bi wê temenê bi wê hizirkirinê ê weke aqılmeşandinê û hwd re wê ji wê derhênê.

Di awayekê de wê, dema ku wê di nava wan pêşek û encamê û ankû argûmanê û hwd de wê levkirina wê hebûn û nebûna wê weke nîşanaka rastîtîya wê jî wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtin. Li gorî argûmanê wê derhanîn wê ya şaş bê û yan jî wê neşaş bê. ku neşaş bê wê demê wê pêşekên wê encamê wê bi piştgir bikin. Di rewşa vajî wê de ku wê, weke şaş jî bê wê pêşek wê ya kêm û yan jî xelat bê. Wê di wê de wê netirî û ankû nelevkirin wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi minaqek bi wê rengê wê bi temen bikin û wê werênina ser ziman ku wê, dema ku wê em bahsa kesekê zindî û xwarin xwarina wê bikin bo jîyanê wê, demê ku ew kesê xwarinê nexwê wê neji. Di wê temenê de wê şartê jîyankirinê wê xwarin xwarinê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wekî din wê weke aliyê wê yê din wê ew bê ku bo ku ew jîyanbûn bibê ew ya ku ew wê xwarinê bixwê ew zindî bê û ber ku wê argûman jîyankirinê wê ya zindîbûnê wê di wê mantiqê de wê bi xwezayî wê weke ku wê di xwe de wê bihawênê.

Li gorî wê mantiqê em bi têgîmnekê li xwezayê wê bihizirin. Wê dema ku e, bibêjin ku wê zindî wê bijîn û bo ku ew bijî wê pêwîst bê ku ew zindî bê. Wê demê wê bo zindîbûnê jî wê jîyanbûn wê weke şartekê wê zindîbûnê wê ji aliyê wê ve wê weke ku wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dema ku e, bêjin zindi dijîn, ya dijî di gûharê. Wê demê wê di encama wê de wê xweza di gûharê wê demê xweza dijî. Ber ku ew digûharî û hwd wê di wê temenê de wê awayekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di awayekê din de jî wê li ser têkiliya nava pêşek û encamê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de ku em bi wê rengê wê empatiyê wê bi wê re wê dênin û wê di wê rengê de wê li wê bihizirin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirin wê ew wê, karibê were ser ziman ku wê, dema ku em bêjin pêşek rast bê lê encam şaş bê wê karibê bi derfet bê? Di wê temenê de wê dema ku em li gorî argûmanên wê li wê bihizirin wê dema ku wê encam rast were dîtin û pêşek ne rast ew were dîtin wê demê wê di wê nûqtayê de wê

karibê bi wê re ew wê were lê hizirkirin ku wê pêşek û encam wê ne di levkiriye de bê. Wê demê wê nerastbûn û ankû şaşbûn wê di wê nûqteyê de wê wateya wê çi bê? Ku em wê hinekê wê li wê bihizirin wê di wê nûqteyê de wê, ev têgîn wê bi xwe re wê hinek encamên din jî wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Wê ew ne levkirina bi pêşek û encamê ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê nûqteyê de wê ew encama ku wê bi wê pêşekê wê bibê wê, di wê temenê de ku wê çawa wê rast wê were dîtin wê, demê wê pêşek ku ew wê encama ku ew dide dîyarkirin ku ew rast newê dîtin wê di wê nûqteyê de wê ne tenê bo nelevkirin û ankû levkirina nava wê rewşê wê xwe were dîtin. Wê di wê nûqteyê de wê, bi pêşekê din wê li wê encamê ku ew weke were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê, were dîtin. Wê demê wê, di wê nûqteyê de wê, di her rewşê de wê weke ku ew encam û pêşek rast bê wê, dîmenek û intibayek wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku em bi aqılmeşandinekê wê hinekê lêbipersin û wê li wê bihizirin. Wê demê wê, ku em wê nelevkiriya pêşek û encamê de wê li wê bihizirin wê ji aliyê wê encamê ve wê bihizirin û aqılmeşandinekê wê bikin wê bigihjê pêşekê din û ankû wê pêşeka ku ew dihê ji wê re bi navkirin. Wê di wê temenê de ku ew bi wê re lev nekê wê bi wê wê aqılmeşandinê wê bigihjê yek din ku ew bi wê re levbikê. Wê di wê temenê de wê êdî wê piştrastîya xwe wê bi wê re wê weke ku wê bikê. Ji aliyê pêşekê ve jî wê bi wê rengê û heman awayê wê bi derfet bê ku mirov wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê demê wê di wê nûqteyê de wê levnekirin wê weke rewşek zêdebûna bi pêşek û encamê re wê bi aliyên wê yên din re jî wê ku wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê mijare mantiqê û di wê nûqteyê de wê li wê hizirkirina wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê din jî wê li wê bihizirê bê.

Di mijare mantiqê de wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê mijare rastbûn û ne rastbûnê a li ser pêşek û encamê re bê. Di wê nûqteyê de wê, di awayekê de wê, dema ku ew levnekirin di nava pêşek û encamê de wê bibê wê demê ew wê, di wê temenê de wê ji şaş û ankû ne şaşbûnêka bi pêşek û encamê re wê zêdetirî wê weke şaş û neşaşbûnek di nava têkiliya nava pêşek û encamê de bê ku wê were dîtin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê. Wê demê

wê mijare pêşekê û ya encamê wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê ku em wan bi serê xwe weke elementna têgînî li wan bihizirin bin.

Di wê nûqteyê de wê mijare têtîliya nava pêşekê û encamê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê temenê wê fahmbikê bê. Di nava wê rewşa kombinyona nava pêşekê û encamê de wê rewşek dîmenî a teybet wê weke ku mirov wê dikarê wê bi rehetî wê kifşbikê wê di wê rewşê de wê bibê û wê xwe bi wê re wê, di dewama wê de wê, weke ku wê bide dîyarkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser zman bê.

Di wê rewşê de wê, mijare rastbûn û nerastbûna encamê û pêşekê wê weke mijarek din a dervî wê xwe di wê temenê de wê bi wan re wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê mijare rewşa rastbûn û ne rastbûna wan de wê ew wê bi wê wan re wê were dîtî ku ew wê weke elementna ku wê di wê temenê de wê xwediyê aqilê xwe yê nava xwe bin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rewşa ku ew li lê were re wê bikeve levkîrî û bi ya ku ew levnewê re jî wê bikeve nava nelevkîrî de. Ev jî wê di wê temenê de wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava têtîgînên epistemîkî ên demên hemdem de wê mijare mantiqê û ankû bi wê re a ideayî wê ji wan aliyan ve wê weke ku wê were dîtî wê pîrr zêde wê were lê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê din jî wê di nava kombinyona nava têtîliya pêşekê û rastbûn û ankû ne rastbûna pêşekê û encamê cûda û cûda bê. Di wê nûqteyê de wê kîjan ali wê di wê temenê de wê rastbûna wê têtîliya nava wê kombinyona têtîliyî wê biafirênê? Di wê nûqteyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê di mijare wê têtîliya nava pêşekê û encamê de wê, di wê temenê de wê, hinek dîmenên ku wê di wê temenê de wê di zikhev de wê werina dîtî wê bibin. Minaq wê yek wê ji aliye rewşa têtîliya pêşekê encamê ve bê. Ya din jî wê di rewşê û dema ku ew di wê de ew bibê û ew li ser çî temenê û bi çî rengê û armancê ew dihê kirin û bi wê çî rastî dihê xwestin were dîtî û derxistî li holê û were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di nava wê rewşê de wê dikarê wê bi wê

re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê fahmbikê wê, rastîtîya pêşekê û ya encamê wê kombinyona ku wê çêbikin bi hev re wê, bi wê re wê were dîtin ku wê weke ku ew wê du rastî wê hebin û ew lev dikin wê di nerîna pêşî de wê dîmenekê wê bidina me. Lê di wê nûqteyê de wê di encamê wê de wê weke ku em bi têtîliya nava sedem û encamê de wê kaeribin wê fahmbikin wê di wê rengê de wê, yek wê ya din wê çawa wê bi xwe re wê werênê wê di wê temenê de wê di tîmenekê li dûv hev a xelekî de wê weke ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê xwe bi wê rengê wê bide dîyarkirin. Têtîliya nava sedem û encamê wê têtîliyek afrîner bê. Wê di wê temenê de wê, ew têtîli wê di rewşa sedemê û encamê de wê, di zikhev de wê, bi dîmenî jî wê jî aliyekê din ve wê bi hev re û ankû wê di hev de wê weke ku wê bijîn bin. Wê dema ku wê, ew encama ku ew li wê hat gihiştin ku ew karibê jî tiştêkê din re bibê sedem wê demê wê ew wê, di wê temenê de wê weke ku ew weke xosletekê bi wê re ew hebê wê di awayekê de wê were dîtin. Wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di dîmenê fahmkirina têtîna mantiqê de wê ev ali wê weke aliyna ku wê, mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têtîliya wê rengê hizirkirinê de wê aliyekê din wê di nava têtîliya wê ya rewşa pêşek û encamê de wê xwe bide dîyarkirin. Me li jor li deverekê wê hanî ser ziman û got ku wê weke dîmenekê di xwe de xwediye rastîti û fahmkirina xwe bê. Wê demê wê dema ku ew xwediye wê bê wê çawa wê karibê di nava rewşek xwezayî de ew were fahmkirin? Wê demê wê di wê temenê de wê, di wê rengê û awayê de wê, mijare xwezayê wê weke ku wê di dîmenekê de wê dervî wê weke rewşek weke xwe ne fahmkiri mayî wê bimênê. Ev jî wê weke dîmenê ku wê bi wê re wê xwe di regekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Wê dema ku ew di xwe de xwediye fahmkirina xwe bê wê demê wê karibê were gotin ku ew 'li fahmkirina derve vekiriya? Wê demê wê ev wê weke pîrsekê wê di wê nûqteyê de wê xwe bi wê re wê di reng û awayekê din de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê mijare fahmkirinê wê dema ku ew nevekirî bê û di xwe de wê weke ku ew xwediye rastîya xwe bê wê demê wê di wê temenê de wê, ev wê weke nerînekê depelendîne ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Wateya wê çi ya? Wateya wê jî wê ew bê ku wê, di wê temenê de wê, di nava xwezayekê de wê li gorî wê li rewşên fahmkirnê

wê weke ku wê were lê gerin bê. Wê rewşê wê mirov dikarê wê bişibênê di nava daristanakê de windabûnekê kesekî.

Di awayekê de lê wê, dema ku mirov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê wê li şûna ku wê li wî kesî di daristanê de wê were lê gerin hebûna daristanê bixwe wê di wê temenê de wê li wê hizirkirin û wê fahmkirina wê weke aliyekê ku wê di wê tememê de wê weke pêwîstîyekê bi wê temenê fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin bê. Wê demê wê di wê temenê de wê, nerîna mirov wê bo ku ew wê daristanê wê bibînê wê pêwîstîya ew di xwe de nebûbê xwediyê rastîyekê ku ew weke têgînek pêşdarazî ew bibînê û wê di wê temenê de wê li wê binerê û wê bi wê temenê wê fahmbikê. Ji wê rewşê dûrkeve. Wê hinekê wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê temenekê wê yaa giştî a fahmkirinê wê fahmbikê bê.

Di mijare rewşa fahmkirinê de wê, di wê temenê de wê, bêgûman wê dema ku em ji aliyê têgînekê û bi wê fahmkirinê re wê li wê bihizirin wê ji wê aliyê ve wê gelek aliyên wê yên ku em dikarin wê di wê temenê de wan fahmbikin wê hebin. Di serî de wê di daristanê de li darakê û ankû kesekê lê gerin wê zêdetirî wê ew daristan wê tiştî dar bê. Wê demê wê dema ku em di nava civakekê li kesekê lê bigerihin wê ew civak wê tiştî mirov bê. Wê di wê temenê de wê kesek wê tenê wê yek û dîmenek ji wê bê. Lê wê ne hemû bê. Dikarê xosletên wê û gelek aliyên wê di xwe de bide dîyarkirin. Lê di wê nûqteyê de wê mijare fahmkirin wê pêwîstîya wê ya bi giştî a fahmkirinê wê weke ku wê wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin bê.

Di mijare fahmkirina wê nerîna mantiqî wê, di wê temenê de wê, di wê nûqteyê de wê di wê de wê bi kûrbûna wê re wê, wê di wê temenê de ku ew dibê wê, di wê xwegirtîniya wê de wê weke rewşek dervî wê rewşa derva ku ew di wê de dijî bê wê xwe bide dîyarkirin bê. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare wê têgînekê wê di wê rewşê de wê di nava wê de wê ghiştîna aliyên wê yên din ên fahmkirinê û di awayekê ahengî de wan hanîna ser ziman wê di temenekê aqile mantiqî ê razber de wê weke hinek encamên ku mirov wê bi wê re wê li wan bigihijiyê de jî bê. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê kaeribê wê fahmbikê bê. Di wê nûqteyê xwe de wê ev mantiqê ku ew di nava xwe de ew xwediyê temen û awayekê hizirkirinê bê. û di xwe de xwediyê hizirkirinê bê. Lê em ji wê gavê biavêjina derve û wê di wê temenê de ku em bi nerînekê weke ku em li hundûrê wê

dihizirin bi heman rengê li derveyîya wê bihizirin û wê di wê temenê de di nava xwezayê de bi wê bixwezin ku em bigihina têgînekê û fahmkirinê wê çawa wê encamak wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin? Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê hinekê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare têgîna argûmanê û mantiqê de wê dikarê weke aliyekê wê yê din wê werênê ser ziman ku wê ji du aliyan ve wê dikarê wê li wê binerê. Yek ji aliyê rûawa (û ankû formal) ve wê li wê binerê û ji aliyê din ve jî wê yê ne li berçav ên bi aliyên din ên ku wê bi aqil meşandinê û hwd re wê di mijare hizirkirinê de wê were li wan ghiştin bê. Aliyê duyem wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê, di wê çerçoveyê de wê weke ne li berçav bê. Wê di wê temenê de wê, argûmana wê jî wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, ne dîyar bê. Yan jî wê ne bi dîyarî bê. Minaq wê dema ku mirov wê bahsa baqekê kir û got hemû baq marmarki na. Lê wê dema kupisik ne heywanek marmarki ya wê demê wê di wê têkiliyek bi têgîna baqê re wê weke ku wê were danîn. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê pisik ne marmarki bê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev rengên têkiliyê wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi rewşên din re wê,, bi têkilidanînekê re wê were afirandin û wê were pêşxistin. Di wê de wê ti asteng wê li pêşîya wê têkilidanînekê wê nebê. Lê di wê nûqteyê de wê, hinek rêgezên mantiqê wê hebin ku wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibin bidina li ser rû. Minaq rêgezên wê yên weke levkîrinê û hwd.

Di wê nûqteyê de wê mijare têkiliya mijare rêgez levkîrinê me hinekê li jor wê hanî ser ziman. Lê di wê nûqteyê de wê weke alliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temneê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê, di mijare mantiqê de wê, têgînek afrîner wê, di wê nûqteyê de wê di awayekê de wê, karibê xwe di rengekê de bide dîyarkirin. Di her awayê de wê têkiliya ku ew hat danîn wê di dema ku wê li levkîrinê wê were lêgerîn wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê weke aliyekê ku mirov wê bahsa wê, bikê bê.

Di mijare mantiqê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê bi wê re wê were dîtîn ku wê aliyê serrû û yê kûrahiya wê di awayekê de wê li ser temenekê hizirkirinê ê qatagorîkî wê hin bi hin wê weke ku wê ji hev cihêbûna wê xwe di rengekê de jî wê karibê bide dîyarkirin.

Weke aliyekê wê yê din ku wê di nava têkiliya kûrahiyê û serrûyîtyê jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Kûrahî wê çendî wê karibê bi zaneker bê? Di wê temenê de wê ya ku wê serrû wê bi wê serrûyîtya wê re wê

were berçav û wê ew wê di wê temenê de wê weke xwediyê ragihandinek dîtbar a bi zaneyî bê. Lê ya kûrehi wê weke aliyekê ku ew sergirtî bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin.

Ev têngîna kûreyiyê wê aliyekê din wê di meji de wê bide biriqandin. Ew jî wê ew bê ku wê weke ku wê hinek zanîn wê hebin ku mirov wê nabînê bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ev têngî di dewama wê de wê aliyekê din jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev ya di kûreyiyê de wê xwe li ya serrû wê nedê dîyarkirin. Wê demê wê di wê temenê de wê bende têtikiliyê a nava ya **serrû û kûrehiyê** û ankû hûndûrînê wê çawa wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman?

Di wê nûqtayê de wê, aliyê kûreyiyê wê bi wê re wê, xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin ku wê mijare de wê mijare aliyê ne dîyar ê kûreyiyê wê di wê nûqtayê de wê xwe di bi wê nûqtayê de wê weke aliyekê din ê bi ya aliyê serrû re wê weke ku wê yan bi têtikiliye ne dîyar û ne jî ne bi têtikilikê re wê hebê. Ya ku wê di mijare aqılmeşandinê û bi wê re wê pêdeçûyinê de wê bide dîyarkirin wê bi dîyarkirina wê bende têtikiliyê re wê weke derxistina li serrû li dîyarîyê re wê di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev wê bi temenekê wê ew çerçoveya wê bi têngîna kureyiyê re ku wê, karibê wê bi têngîna ‘Ampliatif’ û ankû bi têngînel berfirehkirinê û hwd re wê, di ali û awayekê de wê, bide dîyarkirin. Em wê di awayekê de wê têngînek din jî wê di mejiyê mirov de wê biafirênê. Ew jî wê ew bê ku wê dîmenê kûreyiyê wê yê serrû wê bi xwe re wê ne dîyarkirin. Yanî wê vajî wê ku mirov wê bibêjê wê dîmenê serrû wê yê wê kûreyiyê wê bi xwe re wê nede dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ya ku em dema ku em, li pela darekê dinerin wê tenê wê bi dîmenê wê yê weke pel ku em wê salix dikin re wê dibînin. Lê ew di hundûrê wê de wê çi hebê û ankû wê aliyên wê yên ku ew bi wê re wê newina berçav mirov wê bi wê re wê nebînê. Elementên di hundûrê pelê de wê bi çi awayê wê hebin wê ew wê, di temenê de wê aliyekê din ê ku ew dervî wê dîmenê fahmkirinê ê formel ê dîtbar wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di mijare gotinekê de wê, dema ku mirov wê dikarê wê ji aliyekê din ve wê bi gotinê ve wê girêdayî wê aliyekê wê werênê ser ziman. Di rewşên weke tawandin û pêvekên gotinê û hwd re wê, têngînen din ên bi gotinê wê bi wê re wê werîna bi dest kirin. Ew jî wê di wê temenê de wê, weke aliyna din ku wê weke ku wê temenê wan di wê temenê de wê di gotinê de wê hebê bê wê were dîtîn di dîmenê de.

Di têtînekê de wê dema ku em wê fahmdikin wê ew zanîna me wê li gorî wê têtînekê wê weke ne hemû bê. Wê tenê wê hinek ji wê rewşa ku ew dihê dîtin bê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare mantiqê û wê di wê temenê de wê bi wê hizirkirinê re wê weke aliyekê wê yê giring wê ev ali wê weke aliyekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê ku wê mijare wê, di wê temenê de wê, xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, ew kûrbûna wê di awayekê de wê, di hundûrê wê têtînekê de wê bi wê aliyên wê yên kûreyiyê ve wê girêdayî bin. Ew wê di awayekê de wê bi mijare aqilmeşandinê û mijare girêdaniya bi bendên nava wê hizirkirinê a aqil re wê di rengekê de wê bibin.

Di wê rewşê de wê, hemû aliyên ku em wê bi wê re wê li wê bigihijînin de wê, di temenekeê levkir de wê, di wê temenê de wê, bi awayekê mantiqî wê werina herê kirin. Di wê temenê de wê, di mijare levkirinê de wê çî wê çawa wê were fahmkirin. Ku mirov ne zindiyekê ku ew baskê wê hebin ku ew bifieê bê wê demê wê hemû têtînekên mirovî wê di wê temenê de wê li gorî wê ku mirov ne bi baske û nikaribê bi firê bê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, hizrên weke mirov difirê ku wê piştî wê were ser ziman wê bi wê re wê ne di levkirinê de bê. Lê hizra ku ew weke di wê de wê bê gotin “mirov difirê” ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, bi serê xwe wê, weke aliyekê din ê têtînekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em ji aliyê wê têtînekê va mirov difirê ve wê li wê binerê wê demê wê aliyê din ê weke têtînekê mirov nikaribê bi firê wê bikeve berlêpîrsînî. Ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Têtînekê mirov difirê wê karibê di xwe de wê di çerçoveya têtînekê mirov difirê de ku ew li gorî ya di jîyanê de ne rast jî bê wê weke ku wê di çerçoveya levkiriya xwe de wê weke têtînekê ku wê bi mantiqî karibê xwe bigihênê rastîyekê jî wê di dîmenekê de wê karibê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê kirdeya gotinê a ‘firînekê’ wê weke têtînekê ku wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, hem wê bi ya mirov re wê lînewê û hem jî wê lê were. Di wê temenê de wê di wê temenê du aliyên wê yên ku em di wê temenê de wê bi wê re wê li wê

bihizirin wê bi wê re wê karibê xwe bi wê re ew bide dîyarkirin. Aliyê pêşî wê aliyê bi aliyê mrov nikaribê bifirê re ku wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê hingê wê, di rewşa objektiv de girêdayî wê di temenekê kirdeyî û ideayî de wê regekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di awayê din ê weke têngîna mirov dikarê bifirê de jî wê jî wê di wê temenê de wê, weke zindiyekê dikarê bifirê û wê, weke bi mantiqê bi derfet bê wê têngînekê wê bi xwe re wê ji aliyekê din ve wê karibê di mejiyê mirov de wê bi wê hisiyeta xwe re wê bide çêkirin. Lê di mijare têngîna kirdeyê de wê, aliyê duyem wê pêşî wê di wê temenê de wê, di argûmana wê de wê, têngîna mirov dikarê wê bifirê wê, pêşî wê, têngîna zindiyana ku ew di jîyanê de dikarin bifirin ku ew hena wê di meji de wê bi azmûnkirina wan re ku wê hebê wê di awayekê de wê xwe di meji de wê bide dîyarkirin. Ev wê weke têngînek ku wê li ya mirov wê were lê kirin bê. Ankû wê mirov wê bikê şûna wê, zindiyê ku ew weke tayrekê û hwd ku ew dikarê bifirê û hwd de. Ev wê hinek aliyên din ê fahmkirinê wê bi xwe re wê di wê çerçoveyê de wê bidina dîyarkirin û mirov wê pêwîst bê ku wan aliyên jî hinekê li wan bihizirê bê.

Ev têngîna wê dikarê wê bi rengê weke “zal zewiciya wê demê ew mêr a” re wê dikarê wi wê bihizirê wê, di wê nûqteyê de wê argûmana zewicinî wê depelendinê li gotina mêr wê bikê û wê demê wê ya ku wê weke encamek wê ya mantiqî ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin ku zal nezewiciya wê demê ew ne mêr a’ û hwd wê bi wê re wê xwe weke aliyê wê yê din wê bide dîyarkirin.

Di mijare mantiqê de wê, di wê xwezayê de wê, dema ku mirov wê bi wê re wê li wê binerê wê weke têngînek bi aqilmeşandinê ku wê xwe bigihênê li awa û sazûmanên wê yên bi hizirkirinê jî. Xweza wê weke temenekê ku mirov wê bi cerb û çavdêriyê li wê digihijê fahmkirinê bê. Di wê temenê de wê zanîna me wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwediyê temenekê bê. Mantiq wê di regekê de wê di wê temen û çerçoveya zanînê de wê, çerçoveyek rastkirinê wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê zanînen weke yên fizikê, biolojîyê, kimya, astronomi û hwd wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi wê re wê, di regekê weke ji wê sudgirtinê de wê, karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di nava zanînen xwezayê de wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê di demên kevnera de wê, çavdêrî wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Ya ku mirov wê bi nerîna xwe wê, di wê temenê de wê çawa wê bikê wê bi wê re wê weke wê çawa wê bê girtin wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê

were lê hizirkirin bê. Weke wê derkkirin wê di wê temenê de wê bi awa û hinek xosletên fîzîkî, bûjenî û hwd ên ku ew bi hebûnê re bi dîyarî hena re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bibê. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare xwezayê de wê, dîtbariyên ji wê ku meji wê wan kopî bikê wê weke têtîna bi hiş wê bide dîyarkirin wê li ser wê re wê êdî wê mirov wê di hizirkirinekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê hinek aliyên ku wê bi têtîna mantiqê wê di wê temenê ku ew weke wê hatiya dîtin û salixkirin re wê were lê hizirkirin.

Ku tiştê di nava naxwezayê de wê hertimî wê bi şînayî wê şîna bibê wê dema ku em bibêjin wê ti tişt wê şîna nebê wê demê wê weke têtînek vajî wê têtînê wê were ser ziman. Di mantiqê wê de wê weke ku ew ne rast bê wê were dîtin.

Di mijare mantiqê û xwezayê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, çawa wê were lêgihîştin fahmkirinekê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Mantiq ku em ji kîjan aliyê ve wê binerîn wê di demên kevnera wê di demên piştî sokrat de wê bi zêdeyî wê weke têtînek bi hişmendî wê pêşkeve û wê, di nava hizirkirinê de wê bê lê hizirkirin. Aristo wê bi têtîna “logic’ê wê li wê bihizirê. Piştî wî di demên serdema navîn de wê li rojhilat wê têtînê weke yê cebirê û hwd wê bi wê re wê, dîmenekê wê yê ku ew di wê de wê were lê kûrbûn wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di demên kevnera de wê, mantiq wê weke têtînek zanînê a bi wê re wê gihiştina zanînê û aliyên heyînê ên nayên zanîn wê were dîtin.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa mantiqê wê were kirin wê di cih de wê têtîna mantiqê felsefî û ankû ‘felsefeya mantiqê’ wê di rengekê de wê were fahmkirin. Ev herdu gotin jî wê ji hev cihê bin û wê dema ku em her yekê ji aliyên wan ve li wan bihizirin wê encamên bi hizirkirinê ên cihêyî wê karibin bi xwe re bidina dîyarkirin bê.

Bi bandûra matematik û pêşveçûnên li ser têtînê wê yê di çerçoveya mantiqê de wê hin bi hin wê ku wê were bi ber demên hemdem de wê ‘mantiqê dagerî’ wê êdî wê pêşkeve û wê di temenekê îdeayî de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Hingê wê zêdetirî wê gotin wê weke têtînek bingihînê a çerçoveya hizirkirin û di wê de a kûrbûnê wê, derkeve li pêş. Frege wê dema ku wê ‘li lê daxistinê’ wê pêşbixê wê di wê temenê de wê bikê ku ew bi hizirkirinê xwe re ew çerçoveyek hizirkirinê werênê ser ziman. Becon di çerçoveya zanînê xwezayî de wê, têtînek enduktîfî wê di rengekê de wê, pêşbixê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew

modelek fahmkirinê li ser wê çerçoveyê bi çavdêrînên azmûnê wê derxê li pêş. Di awayekê de wê, piştî wê, di awayekê de wê, têgîna derpêşê ku wê derkeve li pêş wê weke çerçoveyek mantiqê a felsefî wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di demên hemdem de wê bi pêşketina zanînê û ankû zanistê re wê têgîna bi gotina “mantiqê zanistê” û hwd re jî wê hin bi hin wê şîrove wê bi wê re wê pêşkevin û wê hebûna mantiqê bi wê re wê li ser temenekê xwezayî û gotinî wê bê xwestin ku ew bi aliyên wê yên cihê re ew were fahmkirin. Lê mantiq wê di wê temenê de wê weke modelek fahmkirinê wê hin bi hin wê pêşkeve û wê di wê temenê de wê bi şîroveyên li ser mantiqê re wê êdî wê rêgezên mantiqê ên bi wê hizirkirinê wê bîn kifşkirin û wê werina hanîn li ser ziman. Têgînên bi rêgezî ên weke têgînên weke “weke wê bûnê”, di temenekê bi wê re wê neketina nava nakokiyê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Aliyên din jî wê bi têgîna “nebûna rewşa sîyem” re wê bi wê re wê were pênasekirin. Di wê temenê de wê ev rêgeza mantiqê wê di wê temenê de wê, bi mantiqê yan yek hebê wê ya vajî wê hebê. Dervî wan wê aliyê din ê sêyem wê nebê.

Li ser wê temenê wê bi têgîna fêrbûna rêgezan, gotinan, derpêşan û hwd re wê di awayekê de wê weke renekê hizirkî ê klasik ê mantiqê wê jî demên berê û heta demên hemdem wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di demên hemdem de jî wê, têgîna weke ya bi dageran bê, bi derpêş û têgînên îdeayî û hwd bê re wê were dîtin ku wê were pêşxistin û ser ziman.

Ku em li ser wê xate pêşketina zanînen mantiqî re wê bibêjin wê bandûra wê pêşketina wê di wê xate wê de wê li mantiqê wê di wê temenê de wê, bi têkiliya matematik û mantiqê a bi hev re ku wê êdî wê di zikhev de wê pêşkeve re wê di renekê de wê bi temenê gotin, dager û derpêşan û hwd re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di nava matematikê de wê têgîna “koman” wê li ser wê temenê wê weke temenekê bi wê hizirkirinê a levkirinê û wê di wê çerçoveyê de wê bi têkiliyên nava wan re wê di renekê de wê were dîtin ku wê bi wê re dîtin.

Di awayê hizirkirinên weke yên bi matematikê û hwd re wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê bi modelên wê re wê êdî wê were lê hizirkirin û wê were ser ziman bê.

Di demên hemdem de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi awayekê pirralî wê pêşxistinên bi wê bibin û wê di wê warê de wê derhanînen modelên hizirkirinê ên weke bi derûnê civaknasî û hwd re ku

wê bi wê re wê bibê wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê di nava derûniyê de wê bi rêyên weke yên aqılmeşandinê û hwd re wê, di renekê de wê hin bi hin wê weke çerçoveyek hizirkirinê wê bibê û wê derkeve li pêş.

Dema ku wê bi gotina “bi mantiqî hizirkirinê” wê bahsa wê were kirin wê di wê temenê de wê weke çerçoveyek bi modelî a levkir hizirkirinê wê bi wê re wê di renekê de wê were lê hizirkirin. Di nava derûniyê de wê aqılmeşandinên ku wê bibin wê di wê temenê de wê di renekê de ewê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Li ser rengên salixkirinên bi felsefeyê û aqılmeşandinên re wê êdî wê temenê de wê gihîştina hizirkirinên bi wê re ku wê bi wan wê were lêkûrbûn û bi wê levkirinek ‘bênakok’ ku wê were lê hizirkirin re wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Di destpêka sedsale 19’min de wê têtîgînên nakokiyê wê weke têtîgîna pêşxistinê û di dewama wê de wê bi aqılmeşandinê û hwd re ku wê were lê hizirkirin û wê bê derxistin li pêş bê. Di çerçoveya têtîgîhên mantiqî ên klasik û yên demên hemdem de wê di wê temenê de wê gotin wê weke temenê hizirkirinê wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Di nava têtîgînên aristo de wê gotinên weke ‘logic’, bi hizirên haraklit re wele bi temenekê rêgezî ‘logos’, bi têtîgînên demên hemdem de wê bi gotinî û hwd wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê bi felsefeyê re wê mantiq wê di awayekê de wê aliyekê wê yê din jî wê bi têtîgîna zimanî re wê di çerçoveyek bi sazûmanî de a hizirkirinê re wê xwe di renekê de wê, bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq wê, dema ku em bahsa çerçoveya zimanî bikin wê bi wê re wê di wê temenê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê, di gotinê de wê, bi zêhnî wê hem di temenekê levkir de wê were lê hizirkirin û ji hev derhanîn û hem jî wê bi aliyê din wê di levkirinên bi gotinî û hwd re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di ziman de wê ev levkirinîya bi wê hizirkirinê wê di têtîgîna aqılmeşandinê de wê weke ‘rast hizirkirinê’ re wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Rast hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê weke arancek ku wê bi hizirkirinên mantiqî re wê were lê hizirkirin bê.

Li vir wê demê mirov wê jî dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê dema ku em bahsa ‘rast hizirkirinê’ û ‘bi mantiqî hizirkirinê’ wê bikin wê, weke ku wê di awayekê de wê weke ku wê, çendî wê weke gotinên ji hev cihê jî bin wê di renekê de wê li ser temenê aqılmeşandinê, argûmantasyonê û hwd re wê, xwediyê temenekê

fahmkirinê bê. Di awayekê de wê, di nava felsefeyê de wê, mijare rast û nerastiyê wê di navaroka argûmantasyonê de wê direngê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê ku wê mijare mantiqê wê di wê temenê de wê weke ku wê ji wê gotina me ya li jor ku me hanî ser ziman wê ji wê weke bi rastbûnê re wê were fahmkirin.

Di awayekê de wê, di mijare rastbûnê de wê were dîtîn ku wê, di wê temenê de wê were dîtîn ku wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wê dema ku em bahsa rastbûnê wê dikin wê di çerçoveya levkirinekê mantiqî wê dikin. Wê demê wê, di wê temenê de em bi mantiqî wê di temenekê salixkirinê de wê dikarê wê di wê temenê de jî wê li wê bihizirê. Ku em bêjin “mirov mirov mirar in.” sokrat mirovek a”. “wê demê sokrat mirovek mirar a” ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke çendî têtînek ‘rast’ wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin jî lê wê di rengê de wê weke ku wê weke têtînek di xwe de girtî wê dîmenekê wê yê ku mirov wê ji wê fahmdikê wê hebê. Di wê rewşê de wê rewşa wê dîmenê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, dema ku mirov wê hinekê li wê dihizirê wê, ev wê karibê were fahmkirin. Wê dema ku wê, çawa wê, bi mantiqî raat bê wê ew wê weke rast wê were dîtîn. Lê ji aliyekê din ve jî wê ji ber wê di xwe de wê girtîbûna wê karibê wê weke nerast bê bê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê mantiq wê, di wê temenê de wê di nava felsefeya xwezayê de wê weke aliyekê ku wê bi temenê aqilmeşandinê û hizirkirinê a bi wê re wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Şêwayên wê yên weke ji ya hesan bi ber ya giştî ve bê û ankû vajî wê ji ya giştî bi ber ya hesan ve bê wê, di wê temenê de wê weke weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê, felsefeyên kevnera ên asayayî wê weke ku mirov wê bi ya zainismê bê û ankû zerdeştîyê û hwd bê wê di rengê de wê bahsa têtînen weke ya li berçav û ne li berçav wê were kirin. Ev wê di rengê de wê, di nava felsefeya xwezayê a demên kevnera de jî wê di rengê de wê were dîtîn ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê di wê temenê de

wê bi wê re wê hewl were fahmkirin ku wê ya ku ew dihê dîtin û ya ku ew nayê dîtin ku ew çawa wê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê mijare sehê û ankû aqilmeşandinê wê hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di mijare felsefeya xwezayê de wê, têgînên ku wê, di wê temenê de wê ji wê werina girtin wê di awayekê de wê bi çavdêrîyê û derkkirinê bin. Wê di wê temenê de wê ew nerînên me yên ku me ji wê girtina wê çawa wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din wê di wê de wê hebê. Her hizirkirin wê di wê mantiqê de wê weke hev-girtinekê bê û wê, bi mantiqê ku wê dema ku mirov wê di wê de wê kûrbîbê wê karîbê wê li wê aliyên wê yên din wê têbigihê bê. Di mijare kûrbûnê de wê di awayekê de wê li ser temenekê hizirkirinê wê dema ku mirov wê bi îdeayî wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare çavkaniyên xwezayî de wê weke derkkirin wê dîmenekê şubjeyî ê ideayî wê bi wê ve wê bide birin. Ev têgîna îdeayî wê hinekî wê weke têgînek îdeayî a bi wê çavdêrîyê bê ku mirov wê karîbê wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê mijare mantiqê wê wê dema ku mirov wê li ser temenekê fîzîkî re wê li wê dihizirê wê di awayekê de wê encamên bi wê ên ku em li wan bigihijin wê weke ya ku wê di hizrekê û ideayê de wê bi kûrbûnê wê bibê bê? Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê ku wê di nava epistemolojiya mantiqê a demên hemdem de wê li wê were lê hizirkirin bê. Di kûrbûnên semantikî ên bi zimanî re de wê, bi wê re wê, bi dana berhevdû re bê û ankû bi awayên din ên weke bi aqilmeşandinê û hwd re wê bê xwestin ku ew di dîmenekê de were fahmkirin.

Wê dema ku mirov wê, bi berdewamî li mantiqê wê bihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karîbê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê mijare rewşa mantiqê û rewşa fîzîkî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê azmûn kirin wê di awayekê xwezayî de wê di temenê wê de bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku mirov wê li tiştê ku ew giran bê û ankû sivik bê wê çawa wê bê ku ew bê ceribandî wê bi çavdêrîyê wê were fahmkirin?

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku ew azmûn kirin di awayekê de ew hat kirin û pê de wê pêvajoyek din a fahmkirinê wê weke ku wê xwe bi wê re wê salixbikê. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê, çawa wê, weke ku ew hatiya azmûn kirin wê di wê temenê de wê bi wê re

wê di meji de wê cih bigirê wê weke dîmenekê ku ew wê bi wê re wê xwe bi mantiqî jî wê bide dîyarkirin. Em hesab bikin ku em kevirê di rajinê û ew dibînin ku ew giran a. Di kevirên mazintir û piçûktir de wê rêjeyên giraniyên ên cihêtir wê werina kifşkirin. Di wê temenê de wê rewşên giraniyê ên cihê wê li deverekê din. Lê wê di wê temenê de wê têngîna giraniyê wê weke ku wê weke xosletekê kevir wê bi wê re wê di mejî de wê bibê û wê bê gotin “kevir giran a” bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê, li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê ku wê, kevir karibê weke negiran bê? Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê, di awayekê de wê bi têngîna mantiqî wê were dîtî ku ew wê were lê hizirkirin wê ew wê bi wê re wê di regekê de wê were dîtî ku wê, xwe bide dîyarkirin ku wê mijare kevirê negiran ku ew di wê temenê de wê, weke têngînek vajî ya têngîna kevirê giran bê. Di wê temenê de wê, têngîna giraniyê wê bi kevir re wê di wê temenê de wê bi azmûnkirina kevir re wê di mejî de wê bibê û wê bi cih bibê.

Mirov wê bi wê li kevirê bê ku ew li wê bihizirê negiran wê ne hizirê. Yan jî wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê kevirê wê bê ku ew li wê bihizirê ku ew girana wê ne hizirê. Di wê temenê de wê li ser azmûnkirinê cihê ên bi xwezayî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, cihêyiyên giranî wê bi wê re wê di meji de wê bibê.

Mijare mantiqê wê di wê temenê de wê, di regekê de wê, bi wê re wê, di regekê de wê, karibê bi wê re li wê were lê hizirkirin. Hizirkirinê bi mantiqî wê di wê temenê de wê, tiştê ku ew bi kirde kir wê weke wê bi xosletên wê re wê, di wê termenê de wê, weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di mijare salixkirina tiştê de wê rewşa xosletê wê weke aliyekê din ê weyn dileyizê bê wê bi wê re wê xwe di regekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Hebûna giraniyê wê dema ku mirov wê bi hizirî wê li lê hizirî wê weke xosletekê hizirkirina kevir wê xwe bi wê re wê bi wê re wê were lê hizirkirinê wê bê. Wê dem ku em li minaqe li jor a hemû mirov mirar in, sokrat mirov a û wê demê sokrat mirar a´ ku mirov wê li wê dihizirê wê ev wê weke xosletekê wê mirarî wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di têngîna bi argûman kirina sokrat mirar a de wê, ya hemû mirov mirar a in wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê dema ku em ji aliyekê mantiqê enduktîfî ve wê li mijarê wê binerin ku “mirovê pêşî min dît pora wî hebû”, “mirovê duyem min

dît pora wî hebû”, û “mirovê sêyem min dît pora wî hebû” Di wê temenê de wê, têtînek bi kirdeyî wê dema ku wê heta ku wê were rewşa ya mirovê sêyem wê di meji de wê bi awayekê gelemperî wê weke ku wê biafirê. Di wê rewşê de wê, karibê di awayekê de wê, hemû mirov pora wan hebê û ankû gelek mirov pora wan hebê wê di mejî de wê salixbikê.

Di mijare wê aliyê de em, dikarin bi têtînek enduksiyonê wê bi mijarê re wê bidina domandin. Di têtîna enduksiyonê de wê di derbarê bûyer û hebûnên wan de bi hevrebûn û giştîya wan re wê bixwezê ku ew bigihijê têtînekê. Di wê temenê de wê, minaqe aristo mirov dikarê wê di wê nûqteyê de wê bibîr bikê.

Ev mantiq wê weke li gihiştina ya giştî de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê were dîtîn. Minaq wê dema ku wê bêjê ku “mirov, hasp û qantir temen dirêj a.” “hemû heywanên bêsafrayê wê mirov, hasp, û qantir bin.” “Wê demê wê hemû heywanên bêsefrayê wê temen dirêj bin.” Wê di wê temenê de wê dema ku mirov lê hizirî wê encamekê wê bide me. Lê ev encam wê çendî ku wê weke encamak “giştî” jî wê karibê wê bi wê re wê bide nîşandin jî lê wê di wê temenê de wê weke ku em di wê gihiştîyê de wê hemû temenekê bêsinor wê di rengekê de wê were dîtîn û hem jî wê weke weke aliyekê din ku wê bi yekali wê were dîtîn. Wê demê wê ev alî wê weke aliyekê ku wê bi wê çawa wê aqil wê were meşandin û wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di wê nûqteyê de wê bêgûman wê aliyên wê têtînê en din jî wê hebin. Minaq wê heywanên bêsafrayê ku wê di navê de wê mirov, hasp, qantir û hwd wê weke hev di rengekê de wê were bi gotin kirin. Ev mantiq wê di awayekê de wê dema ku em li ser wê weke hevkinê re ku em li wê dihizirî wê dibînin ku wê weke aliyekê kê wê xwe di mantiqê de wê bi rengê hizirkirinê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijarê de wê encama giştî a ku ew li wê hatî gihiştin wê weke aliyekê wê yê din wê di wê temenê de wê, ew ya li wê hatî gihiştin wê weke aliyekê ku wê di wê temenê têtîna enduksiyonê de ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di çerçoveya têtîna li wê gihiştinê de wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê weke aliyê wê yê din wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare têtîna enduksiyonê de wê di aslê xwe de wê ji têtînek mantiqî wê zêdetirî wê weke şewayekê bi wê gihiştina zanînê ku wê di nava têtînê zanyarî de wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê

çerçoveyê de wê enduksiyon wê têgînên weke yên mantiqê deduktîfî jî wê di rengekê de wê weke şêwayên mantiqê ên aqılmeşandinê wê di hundûrê xwe de wê weke ku wê dîmenekê wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê dema ku em di awayekê de wê hinekê din wê bi temenekê analojîkî wê li wê bihizirin wê di wê temenê de wê, bi têgîna analojîyê wê weke di wê temenê şêwayî de wê, aliyên deduktîfî û enduktîfî wê wê di zikhev de wê bi wê re wê di dîmenekê de wê were dîtin ku wê were ser ziman.

Bi gotinekê ku mirov wê salixbikê wê di wê temenê de wê dikarê wê di wê rengekê de wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê, bi analojîkî wê weke A û B ku wê weke bi C'yê ku wê xwedyê hinek xosletên hevbeş bê û wê ji aliyê din ve wê A wê weke xwedyê hinek xosletên din ên weke bi Y'ê jî bê û wê li ser wê re wê bi wê were lê hizirkirin ku wê B jî wê xwedyê xosletê Y'ê bê wê bi wê re wê bi temenekê wê were tefkirkirin û li wê hizirkirin. Di wê temenê de wê bi rengekê enduktîfî wê dîmenekê wê bi xwe re wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê bi awayekê din wê bi wê rengê wê bi awayekê din wê li wê bihizirin. Minaq wê dema ku wê were gotin ku “mîrovên kurdistanî û iranî rojhilatî na. Kurdistanî xwûn cemdî in.” “Wê demê iranî dibê ku ew xwûn cemîd bin.” Û hwd re wê, di wê rengê de wê bi awayekê enduktîfî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li ser wê temenê wê dema ku em, li mijare mantiqê wê di awayekê de wê li wê dihizirin wê mijarên wê ên weke bi gotinî, derpêş, deduktîfî û hwd re wê were dîtin ku wê karibê bi wê çerçoveyê were lê hizirkirin. Demaku wê mijar wê di dewama wê de wê were ser aliyên rêgezî wê bi têgînên weke gotinî, ji hev derhan, derpêşî û hwd re wê, weke aliyên ku wê karibê wê bi wê temenê li wan wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê têgînên weke yên mantiqê dagerî wê hin bi hin wê bi rengên salixkirinê ên di wê temenê de wê derkeve li pêş. Wê di wê çerçoveyê de wê, têgîna mantiqê wê, di wê temenê de wê, rewşên weke di rewşa wekheviyê, nebûna rewşa sêyem û hwd re wê were lê hizirkirin. Lê di wê temenê de wê were dîtin ku wê weke A ji wê A ku wê karibê wê were lê hizirkirin û wê A ku ew weke ideayekê bê wê, demê wê A ku ew idea bê wê A wê weke çavkaniya wê îdeayê jî bê wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê, temenekê hizirkirinê wê were dîtin ku wê bi xwe re wê karibê biafirênê. Di rêgezên mantiqî de ku wê weke A wê A bê de wê, weke hevyekeya wê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê di dewama wê de

wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di lêpîrsînên wê rêgeza mantiqê de wê weke A ku wê A bê wê wekî din wê çawa wê karibê A kku ew ne A bê wê di rengekê din jî wê weke aliyekê wê yê analojikî ku wê li wê were lê hizirkirin û wê di temenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di wê nûqteyê de wê, A ku ew A bê wê demê ew weke A bê. Wê di dewama wê de wê demê wê bi temenekê Analojikî weke ku me li jor wê hinekê bi wê hizirkir wê, çawa wê, A û A wê weke hev bin û yan jî wê di xosletên xwe de wê di hev de wê hebin. Wê dema ku em b gotina weke bi xosletên xwe ew di hev de ew hebin wê demê wê weke ku wê di rengekê din ê fahmkirinê de ku ew weke ku ew li wê dihê hizirkirin wê dîmenekê wê bi xwe re wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ji vir û vê nûqteyê em dikarin aliyekê din ê rêgezî yê mantiqê tevli mijarê bikin û wê di dewama wê de wê bi kirpênin. Ew jî wê aliyê bi hev re ne di nava nakokiyê de bûnê bê. Ev alî wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê gelekî zêde wê temenê bi hizirkirina analojikî ku wê, bi derfet wê karibê were kifşkirin wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, di mijare salixkirina wê rêgeza ne di nava nakokiyê de wê dikarê wê pêşî wê di wê temenê de wê bi gotinekê wê salixbikê. Minaq wê dema ku me got ku ew weke A bê wê, ne tiştêkê din bê. Wê A wê A bê. Yan jî wê A wê nebê tiştêkê din. Wê di wê temenê de wê A wê bi A re wê di heviyekiyekê de wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê dikarê wê di rengekê din de jî wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, weke A wê A bê û wê ne tiştêkê din bê. Yan jî wê tiştêkê din wê ne A bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku em wê di dewama wê de wê bi gotin dîkin û dihênina ser ziman wê bi wê re wê aliyên wê yên din ku wê bi derfet bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare vê rêgezê de wê heviyekî û bi hev re ne di nava nakokiyê de bûyin wê weke du aliyên wê yên rêgezî wê weke ku wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkiriin. Di wê temenê de wê dikarê wê di temenê têngîna rêgezî a heviyekiyê de wê, bi wê re wê, li wê bihizirê. Wê dema ku me got wê her tişt wê bi xwe re di heviyekiyekê de bê wê demê wê, ew wê weke xwe bê. di wê temenê de wê bi wê wekexwebûnê re wê di heviyekiyekê de bê wê, di dîmenekê de wê rengekê fahmkirinê wê weke ku wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, ev wê weke ku em dikarin wê bi aliyekê wê yê din re wê, werênina ser ziman. Ew jî wê, di rengekê de wê, di temenekê dualiteyî de wê, rengekê hizirkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Minaq wê, weke A wê A bê. Yan jî ku wê A ku ew A bê wê ne ne-A bê. Yan jî wê weke rewşek sêyem wê dervî wê aliyê wê têgîna dualiteya wê ya fahmkirinê ku ew nebê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê bi wê mantiqê wê A wê weke ya wê A bê û yan jî wê ne A bê. Di wê temenê de dervî wê rewşa A û “ne-A’yê” wê, weke rewşek din a weke ya sêyem ku wê bi wê re wê were salixkirin wê nebê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev wê, di felsefeya mantiqê de wê weke aliyekê din ê rêgezî wê weke bi têgîna ‘nebûna rewşa sêyem’ re wê di rengekê de wê bi rêgezî wê bi wê re wê were salixkirin û wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bê hanîn li ser ziman.

Di mijare mantiqê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bi aliyên weke ji hev derhanên., derpêş û nebûna di nava nakokiyê de wê weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveyek sazûmanî wê bide dîyarkirin. Di nava dîroka felsefeyê de wê mantiqî wê di awayekê “tenê mantiqê” re wê di rengekê de wê, ji demên aristo û hwd pê de wê di rengekê de wê derkeve li pêş û wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di “pêwîstîya fahmkirinê a bi epistemikî” de wê rewşa hebûnê wê çawa wê were fahmkirin wê mantiqê di wê temenê de wê weke têgînekê analojikî a di wê de bi kûrbûnê ku wê were lê hizirkirin re wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê rêgezên hanîna ser ziman wê di rengekê de wê weke rêgezên hanîna ser ziman a hebûnê wê werina dîtin. Ev wê weke “rêgezên zêhnê” ên fahmkirinê û bi wê hanîna ser ziman jî wê di rengekê de wê were dîtin ku wê derkevina li pêş.

Ontoloji û rêgezên mantiqê

Di wê temenê de wê ji aliyê hebûnê ve ku wê were lê hizirkirin wê aliyekê din wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq ontoloji wê ji aliyê wê ve wê, di mijare hebûnê û fahmkirina wê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di **ontolojiyê de li gorî wê**, rêgezên mantiqê wê di wê temenê de wê, çawa wê were dîtin di dîmenê de û wê werina fahmkirin? Minaq rêgeza lêwekewêbûnê û ankû ya weke wê bûnê wê di temenê “hertişt wê bi xwe re wê heviyekiyê de bê” re wê werê hanîn li ser ziman.

Ev têtîn wê dema ku em di çerçoveya felsefeya xwezayê de wê li wê binerin wê, dikarin wê li wê werênina ser ziman. Wê minaq wê weke ku wê di nava felsefeya filosofên xwezayê ên weke demokrit, empedokles û hwd de wê, di wê temenê de wê were ser ziman ku wê her tiştê ku ew bi hebûnê heya ku ew digûharê wê, hertimî wê nûwe û ankû tiştê temenê wê hebûnê diafierênê ku wê weke xwe wê bimênê wê hebê. Demokrit wê bi atomê re wê werênê ser ziman. empedokles wê bi logoyan re wê werênê ser ziman. haraklit wê bi logosê re wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya têtînek ontolojiyî de wê rêgeza mantiqê nebûna di nava nakkiyê de wê di wê temenê de jî wê dikarê wê bibînê û wê fahmbikê. Wê weke “tiştê hem xwe û hem tiştê din wê nebê” re wê werênê ser ziman. Yan jî wê nebe hem xwe û hem tiştê din. Di wê temenê de wê dema ku em di çerçoveya têtîna mirov de wê werênê ser ziman wê bahsa têtîna “nemirbûnê” wê were kirin. Mirov wê hem mirar û hem jî nemirî nebê. Di wê temenê de wê mirov wê hem mirov û ne jî nemirov wê nebê. Di wê temenê de wê ev wê di rengekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev rêgez wê di çerçoveyê de ku em wê bi wê re wê li wê bihizirin wê aliyekê din jî wê weke bi reşa nebûna rewşa sêyem re ku wê were ser ziman wê bi wê re jî wê temenekê fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê, di rengekê de wê biafirênê. Yanî wê, bi wê re wê di wê temenê de wê “tiştê wê yan wê hebê û yan jî wê nebê” re wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ku tişt ew hebê mirov wê li gorî wê nikaribê wê bibêjê ku ew nîn a. Lê ku ew nebê mirov wê nikaribê bêjê ku ew heya.

Di wê temenê de wê, di dîmen de wê weke ku wê wer dîtin wê li ser temen û awayekê de wê bi awayekê hizirkî ku wê weke li ser temenekê fîzîkî û bûjenî re wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê wê dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di wê temenê de wê, temenê de wê dema ku wê di derbarê destûrek ontolojîkî de wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku ew tişt wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê yan wê hebê û yan jî wê nebê. Yan jî wê, ew destûr wê tiştê wê bibêjê û yan jî wê nebê û hwd re wê di awayekê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Wê dema ku em di çerçoveya têtîna ontolojiyê de wê li wê bihizirin wê aliyekê wê yê din jî wê têtîna “sedema têtî” ku wê bi têtîha hebûnê re wê

were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin û di aslê xwe de wê weke sedemek giring a ontolojikî jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Li gorî wê her hebûn wê di wê de wê bi têgînek sedemî wê li wê were lê hizirkirin û wê di wê de wê li hebûnek sedemî wê were lê hizirkirin. Yan jî wê bi wê hebûnê bê xwestin ku ew sedem wê di nava wê de wê bi awayekê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, aliyê funksiyonî û hwd wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê dîn bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di renekê din de jî wê gotinek ku wê di nava jîyanê de wê bi gotinî wê were ser ziman wê dikarê li vir wê bibîr bikê. Ew jî wê di wê temenê de wê “sedema hebûnê” ku wê bi wê re wê were ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Sedema hebûnê wê weke aliyekê wê yê ontolojikî ku wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di nava felsefeyê de wê ji demên kevnera û heta dema kant, leibniz, locke û hwd wê, di wê temenê de wê, were dîtin ku wê di awayekê de wê kirpendinek wê li ser wê rêgezê re wê bi wê re wê were dîtin ku wê were kirin. Di mijare fahmkirina wê rêgezê de wê bi hebûnê re wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi têgînek û aqilekê şubjeyî wê li hebûnê wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, di nava hebûna felsefeyê de lêgerîna li sedema hebûna hebûnê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê dîn ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê, di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê were lê hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê, gotina “her tişt wê sedemek wê hebê” ku wê were ser ziman wê di wê temenê de wê bi temen û têkiliyek felsefeyî wê bi wê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare sedemê wê, di wê çerçoyê ve wê hem li şûn û hem jî li pêşîya hebûnê wê were danîn û wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê ev têgîna ontolojikî wê di nava têgîna bûjenî û ya hişmendî de jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mînaq ku em bi wê rengê wê li wê bihizirin ku wê “rastbûn ku wê, bi lêhatina hizirkirin û bûjenê re bibê wê demê wê her têgîh wê raatîtîya xwe û ankû sedema xwe ya rastînî wê bibînê “ re wê, karibê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê rewşê de wê, di nava rewşa fahmkirinê de wê, mijare rastîyê ku wê bi wê re wê were lêgerîn wê demê wê bi wê re wê, di wê çerçoveyê

de wê, bi têngîna girêdana nava hebûnê û hizrê û ankû hizrê û hebûnê re wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, rastîti wê di wê hizirkirinê û rewşa wê hizirkirinê de wê di rengekê de wê, tenê wê weke dîmenekê wê yê ku mirov wê ji wê karibê wê fahmbikê bê. Minaq wê hizirkirina nava hizir û bûjenê de wê, ew wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê di wê təkiliyê de wê çawa wê karibê ya rastîni were fahmkirin? Di wê rewşê de wê, demê wê ev dîmenê nava wê hizrê û bûjenê de wê, lêhatiniya wê di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê derxê li holê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Ontoloji wê weke têngînek mantiqî a demên piştî serdema kevnera û di demên sedema navîn de wê bibê bê. Di wê rewşê de wê weke têngîhek van deman ku wê bi wê re wê li hebûnê wê were lê hizirkirin. Lê di demên hemdem de wê, bi felsefeyî wê pêşî ev filosofên ku me navê wan hilda ên weke leibniz, kan, locke û hwd wê, di wê temenê de wê li rex wê dîmenê ontolojikî wê dîmenekê epistemikî jî wê bidina hizirkirinên xwe wê wê aliyê wê zêdetirî wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê derxina li pêş. Ev jî wê dîmenekê zêdetirî ku wê rengê wê yê epistemolojikî wê weke ku wê li pêş bê wê bi wê re wê, êdî wê bi felsefeya mantiqê û hwd re wê li ser wê çerçoveyê de wê bê dîtin ku wê derxê li pêş.

Di wê temenê de wê di epistemolojiya fahmkirinê a mantiqî de wê, rewşa hebûnê, fizîkê, bûjenê û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê êdî wê werê li lê hizirkirin bê. Rewş û wûcana û hwd wê weke aliyên ku wê di wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Pêvajoyên gûharîne û bi wê re wê bi cerb û çavdêrî wê awayên ku wê mirov wê bigihijê wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Têngîna emprisismê wê di rengekê de wê bûn û derketina wê ya li pêş wê di wê îdîayê de wê were dîtin ku wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girin bê ku wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Di nava təkiliya nava bûjenê û hizirê û ankû kirde û bûjenê de ku wê weke təkiliya nava wan de wê, mantiq wê bi wê re wê weke têngînekê wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Wekî din wê tiştê wê bi wê re wê fahmkirina wê re wê êdî wê di wê temenê de wê bi têngîhek felsefeyî wê were dîtin ku wê derkeve li pêş.

Di awayekê de wê, felsefe wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê di demên hemdem de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê, bi awayekên din re wê êdî wê bi temenekê epistemikî û dîmenê wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê dema ku em rastîtiyê bi gotinê û bûjenê re wê bikê ku wê fahmbikê wê têrê bikê li gorî têngîna ontolojikî?

Na, wê têrî nebê. Di awayekê din de jî wê, wê dikarê wê bi wê rengê jî wê werênê ser ziman ku wê di felsefeya demên kevn de wê çawa ku wê têngîna “tozê”, û hwd wê hebê wê di nava hizirkirinên epistemikî ên hemdem de wê tlgîna fenomenê wê bi wê re wê were dîtin ku wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê derkeve li pêş bê.

Di wê temenê de wê felsefeya hemdem wê li hemberê û ankû beremberê wê li hemberê têngîna ‘nebûna sedema pêşî’ ku wê li hemberê wê bibin re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Hinekî descartes û hume wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, weke ku wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bixwezîn ku wê fahmbikin bê.

Di aslê xwe de wê felsefeya demên piştî demên ronansê û pê de wê çawa wê ji wê têngîna girêdanên ontolojikî û hwd dûr wê di awayekê epistemiki de wê bixwezê ku ew şewayekê şîroveyî wê bi wê re wê fahmbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê êdî wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê çendî ku wê têngîna sedemê wê zincira wê li dûv hev wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê jî lê wê gihiştina sedema pêşî wê weke yek û aliyekê ‘bêderfet’ wê di rengekê de wê xwe di wê çerçoveyê de wê weke ku wê li aqil wê bide. Di wê temenê de wê tişt wê di dema ku ew heya de wê, bi wê re wê, êdî wê bi wê demê û hebûnê re wê di wê temenê de wê êdî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Tişt wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê, dikarê wê bi wê rengê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, sînorê hebûna hebûnê bi bûyina wê û ya demê wê di wê temenê de wê weke aliyên ku wê bi bûn û hebûna hebûna hebûnê û dema wê re ku wê li wê were lê hizirkirin bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê karibê wê di wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê hinek aliyên wê yê din jî wê xwe bi wê re wê di awa û rengekê de wê bide dîyarkirin ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê di wê temne de wê, di wê rengê de wê ew bê ku wê mijare çavkaniya rêgezên mantiqê bê û hwd re ku wê were lê hizirkirin bê. Di dewama wê de wê têngînên weke bi têngîna “apriorî” û hwd wê li ser têngîna ji bûyinê bûnê û

hwd re wê bi wê temenê û têngînê re wê êdî wê bi wê rengê wê li wê were lê hizirkirin. Di nava têngînên felsefeyên şubjeyî ên demên hemdem de wê were dîtî ku ev wê weke aliyekê wê derkeve li pêş bê. Di wê rewşê de wê, têngînên weke yên bi rêgezên fahmkirinê ên zêhnî ew wê aidi me bin û yan jî wê, weke ku ku wê ji aristo û heta kant û lebniz û hwd ku wê li wê were lê hizirkirin ku ev wê bi têngînek ontolojikî û metafizîkî bi têngîna rêgezên zêhnî û yên ontolojikî ku ew di rastiyê hena bin re ku ew li wê dihizirin re wê weke bi wê rengê hebê bê. Di nava van herdû aliyan de wê mijare hizirkirinê wê di nava felsefeyê û epistemolojiya zaîna demên hemdem de wê weke du aliyên ku wê çerçoveya sînor û rengê hizirkirinê ên demê ku wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin jî bin. Li ser wê temenê wê têngînên weke emprisismê, rasyonalmê û hwd wê, di demên hemdem de wê di nava epistemolojiya wê de wê li ser wê çerçoveyê wê weke du rengên hizirkirinê ku wê çerçoveya hizirkirinên me wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin bin. Di mijare bûnê de wê bi hebûnê re wê, ji bûyinê wê hebê û ankû wê ne ji bûnê wê hebê wê di wê temenê de wê weke aliyê ku wê bi wê re wê were lî hizirkirin bê. Ev rengên hizirkirin û nîqaşê wê bi rêgezên mantiqê re jî wê were lê hizirkirin ku ew ji bûyinê bi me re hena û ankû weke rêgezna ku em piştî bûnê wan bidest dixin bin. Wê li ser wê temenê wê bi wan re wê were lê hizirkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê mijare mantiqê, ji hinek aliyên din ve jî wê bi ontolojikî wê were dîtî ku wê were hildan li dest. Mînaq wê ji dema platon û aristo ve wê mijara mantiqê wê hin bi hin wê di temenekê de wê were li hizirkirin. Her çendî ku ya platon wê pêwîst bê ku mirov wê cihê wê hilde li dest jî lê ji aliyên bandûrên wî yên ku wê di wê çerçoveyê de wê bi îdeayî wê bibin wê karibê wê hilde li dest wê, di demên piştî wê bi zelaltirî wê bi awayekê weke ku wê di rengê hebûna femoneman re wê weke ku wê bi filosofên hemdem ên weke kant û hwd re wê were dîtî wê bê hildan li dest. Lê ji aliyekê din ve jî wê têngîna aristo a mantiqê wê hinek xosletên wê yên cihê wê hebin û ew wê di wê xate felsefeyê de wê, serwer bibê. Di wê rewşê de wê têngîliya hebûnê û mantiqê di wê temenê de wê were dîtî ku wê di rengekê û çerçoveyek hevdfîtinî de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were hildan li dest wê bibê.

Di wê temenê de wê, ev nêzîkatî wê di fahmkirinê de wê bêgûman wê encamên wê yên bi fahmkirinê ên cihê re wê xwe bide dîyarkirin.

Aristo wê di wê temenê de wê rêgezên mantiqê wê weke destûrên hebûnê bin wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê wan pênamebikê û

wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê temenê me yê zêhnî û yê temenê hebûnî wê di yekekê de wê bibînin wê weke hev wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê rengê ku wê mantiqê bi rêgezên wê re wê hildina li dest wê di wê temenê de wê bi encamên wê re wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê hiolde li dest bê.

Di mijare mantiqê û hebûnê de wê têkiliya wê ya ku wê bi wê rengê wê bi hev re wê di hevkeyekê de wê di wê temenê de wê bê hildan li dest wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê hilde li dest. Di awayekê din de jî wê mijare rasyonalismê wê bi felsefeyê re wê bi heman rengê û rengê wê yê fahmkirinê wê bi temenekê realismê re wê di awayekê de wê têkiliya wê were danîn û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê hebûn û mantiq, rasyonalism û realism û hwd wê di wê temenê de wê hevkeyiya ku wê di reng û dîmenekê fahmkirinê de wê weke ku wê were çêkirin w di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava epistemolojiya demên hemdem de wê di wê temenê de wê li ser rêyên bi sehê ên gihiştina fahmkirinê, zanîna û li lê têgînê û hwd re wê, lêpirsîn wê di wê temenê de wê di temenekê metodolojikî de wê were dîtîn ku wê were kirin. Minaq wê kant wê di wê mijarê re wê, têkiliya rewşa rêgezên mantiqê û destûrên hebûnê ku wê li wan bihizirê de wê di mijarê de wê, hebûnê wê bi rêya dîtîniyên me wê, weke rêya gihiştina fenomenan û zanîna wan wê weke rêgezên li wan gihandinê wê pênasebikê. Di wê temenê de wê li ser wê temenê Kant wê di rengekê de wê kirpendinekê wê di nava mantiq û hebûnê û hevkeyiya wê de jî wê dênê û wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ne rast wê bixwezê wê şîrove û salixbikê. Li ser wê temenê wê salixkirinên weke ku wê rêgezên mantiqê wê li şûna weke rêgezên hebûnê û ankû destûrên hebûnê wê ji wan zêdetirî wê weke rêgezên yê rêya ku wê kirde wê bi wan gihiştina zanîna fenomenan bê re wê were pênasekirin. Di dewama wê de wê, rêgezên mantiqê wê weke qalibên zanîna fenomenan û bi wan li wan gihiştina fahmkirinê wê şîrove û salixbikê.

Di wê temenê de wê, di temenekê epistemikî de wê şîrovekirinên ku wê di wê temenê de wê werina kirin wê ji têgîna mantiqî a ontolojikî jî wê hin bi hin wê fahmkirinê wê weke ku wê bide derbaskirin. Di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, dema ku em li têgînên empirikî ên li ser rêgezên mantiqê wê binerê wê ew jî wê di wan de wê were dîtîn ku wê

rêgezên mantiqê wê weke di kirdeyê de ku ew ji cerbê û çavdêrîyê derketina wê bibînîn û wê werênina ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê weke di awayekê de wê weke emprist ku wê nûqtaya wan a ku ew weke ji filosofên weke kant, leibniz û hwd wê cihê wê bikê wê di mijare têgîna apriori de wê xwe bide dîyarkirin. Wê nûqtaya ku ew ji hev cihê dihizirin jî wê weke ku wê were dîtîn wê di rengekê de wê weke ku wê ev nûqta bê. Ew weke kant wê bi temenekê apriori wê nebînîn.

Aliyê emprisismê ê giring wê bi têgînî ku wê di temenekê epistemikî de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê ji temenekê ontolojikî wê giraniyê bide temenekê epistemikî. Di wê temenê de wê xate felsefeyê ku wê heta wê demê wê li ser temenekê ontolojikî wê rêgezên mantiqê bê ku wê bi wê bi hebûnê wê fahmbikê, û hwd wê di wê temenê de wê cihêbûnekê wê di awayekê de wê weke ku wê di wê de wê were dîtîn wê bikê. Di roja me de wê, ji wê aliyê ve wê têgînên derûnî wê ji wê aliyê ve wê têgîn û hişmendîya 'ezîtîyê' ku wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, warê de wê xwedîyê nîqaşekê ku wê ji aliyekê ve wê karibê bi têgînek ontolojikî ve wê girêdebide û wê werênê ser ziman û ji aliyekê din ve jî wê bi têgînek epistemikî wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman re wê were kirin û wê bê hanîn li ser ziman. Minaq preget wê bi têgîna bi civakbûnê re ku wê çawa wê rêgezên mantiqê bibin û wê di nava hişmendîya me de wê cih bibin re wê werênina ser ziman. bi zêdeyî wê ev nîqaş wê bi nîqaşên mantiqê ku wê li ser têghîna apriorî'yê re wê werênina kirin re wê bi wan ve wê girêdayî bê.

Di wê temen de wê di wê çerçoveyê de wê nîqaşên ku wê li ser temenê rêgezên mantiqê wê werina kirin jî wê di wê temenê de wê bi felsefeyê, derûniyê, civaknasîyê, rasyonalmê, emprisismê û hwd re wê, bi wan re wê bi hinek aliyên din jî wê li ser wê temenê wê were dîtîn ku wê bi wan re wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê dema ku em li rêgezên mantiqê dihizirin wê dîmenekê bi du dîmenê ê dizikhev de ku wê bibê wê were li berçav. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê dîmenê de wê weke ku wê di awayekê gelemperi de wê bi di kirdeyek hevbes û ankû dîmenekê kirdeyî ê hevbeş de ku wê were dîtîn wê di wê temenê de wê ev wê ji aliyekê ve wê temenê wê di dîtbarîya fahmkirinê de wê biafirênê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê li gorî wê teybetiyên wê yên ku ew ji aliyên din ve ku ew

bi wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê hinek rewşên ku wê di wê temenê de wê taqabûlî wê rewş û rengê fahmkirinê wê bikin wê di wê temenê de wê bibin û wê karibê wan di wê temenê de bi wan wê fahmbikê. Minaq wê her mirov wê bimirê. Yanî her mirov wê dawiyek jîyane wî û ankû wê hebê. Ev wê weke têngînek ku wê di wê temenê de wê weke têngînek ku wê ji wê aliyê ve wê weke têngînek ki wê di wê rengê fahmkirinê de wê karibê li wê bihizirê bê. Li gorî wê mantiqê wê kesekê ku ew nemirê ku ew hebê ew wê li gorî wê mantiqê ku wê her kesek wê bimirê wê weke têngînek ne levkir û wê bi wê re wê ne di ahengekê de bê.

Li ser wê temenê wê destûrên mantiqî wê weke berhemên zêhnên me bin û ankû wê dervî wê weke têngîna hebûnî ên ontolojikî bin wê êdî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di mijare wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, rasttîya ku em wê bi dest dixin di fahmkirinê de wê dervî têngîna mantiqê bê û ankû na. Di wê temenê de wê dema ku em li têngîna rasyonalmê wê li wê bihizirin wê rasttî wê ne bi têngîna mantiqê û rêgezên wê, lê wê di temenê wê û rêgezên wê yên ku wê bibin de jî bê. Wê di wê temenê de wê, mantiq wê bi rêgezên xwe wê bi wê re wê di rengekê de wê tenê wê di dîmenê wê yê derkkirî û fahmkirî de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê bi fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di wê nûqteyê de wê zanîna ku em bi mantiqê wê bidest dixin jî wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bi derfet bê wê bibê xwediyê temenekê lêpirsînêr ê li xwe. Di wê çerçoveyê de wê di wê warê de wê zanîna mantiqê û bi wê zanîna ku ew li wê hatiya lê gihiştin û têngihiştin wê çendî wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê çawa wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê din wê xwe di wê temenê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Wê aliyê jî wê weke weke aliyekê ku wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê di dewama mijarê de wê li wê bihizirê û wê hinekê wê fahmbikê bê.

Di mijare mantiqê de wê, di demên hemdem de û ankû di nava têngîna epistemolojîya hemdem de wê bi têngîna gihiştina zanîna rastitîyê re wê di wê temenê de wê, derkeve li pêş. Epistemolojî wê weke têngîna gihiştina zanîna rastitîyê bê. Wê di wê temenê de wê bi wê rastitîyê re wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê ji hebûnê cihê wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Hebûn wê, di awayekê de wê dema ku mirov wê li wê bihiirê wê, hinekî din wê aliyên wê yên cihê ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, têngîna zanînê a gihiştinê ku wê bi wê mantiqê re wê karibê were fahmkirin wê karibê ew weke bi zanistê re wê fahmbikê?

Di mijare têngîna mantiqê de wê dema ku wê ji aliyê zanînê ve wê hilde li dest. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê zanîna ku wê di encama mantiqê de wê digihijiyê de wê di rêjeya rastitiyê de wê çendî û çawa wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare rastitiyê ku wê bi wê re wê, ji wê aliyê ve wê bi mantiqê re wê mijare zanînê û rastitiya wê di awayekê de wê, bi wê re wê bikê berlêpirsînê de.

Zanîn wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê. Di demên hemdem de wê mijare zanînê û ankû zanîna mantiqî ku wê were lê gihiştin wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê ku wê were lêpirsîn bê. Minaq wê dema ku em dihizirin ku wê, avek wê di rêjeya 100î de wê bikeve. Wê demê wê, di wê temenê de wê, ev zanîn ku ew di mantiqê de wê cihê wê bê û wê çawa wê karibê wê fahmbikê. Yan jî zindiyek bê av vexwartinê û ankû xwarin xwarinê wê nikaribê bijî. Ev jî wê weke aliyna wê bi wê rengê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Li ser wan aliyan ve wê, di mijare têngîna mantiqê û fahmkirina wê de wê aliyên wê yên ontolojikî û neontolojikî wê weke aliyên ku wê bi wan wê werina llê hizirkirin û hewl were dayin ku ew were fahmkirin. Mantiq wê, di awayekê de wê ew wê xosletê wê ji wê aliyê ve wê xwe bide dîyarkirin ku wê di awayekê de wê weke di dîmenekê yekali û ankû formeli de bê. Wê di wê temenê de wê, ev wê bi wê re wê were dîtîn. Minaq zanistvanek wê dema ku ew cerbekê dikê wê bi wê bigihijê zanîna wê. Lê ew zanîn wê ne hemû zanîn bê û wê gelek aliyên wê yê ku ew bi wê cerbê û ankû dervî wê werina fahmkirin û hena wê hebin.

Aliyekê din jî wê di wê temenê de wê mijare aqilmeşandinê bê ku wê temenekê lêpirsînê wê di wê temenê de wê bi wê re wê biafirê bê. Zanîna bi aqilmeşandinê û gihiştina wê, çawa wê karibê wê rastî were dîtîn û ankû wê çendî wê bi rastî wê karibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Tabî wê dema ku wê ji wê têngînên weke ji aliyê têngîna enduksyonî ve wê karibê encamên pêwîstîni bidê? Yan jî wê ji ya giştî bi ber ya hesan ve wê, qawistinekê wê kirina wê karibê wê bi wê re were kirin? Di wê temenê de wê ev wê weke aliyên ku wê bi wê re wê werina li lê hizirkirin bin. Li vir wê dema ku mirov wê li mijarê wê binerê wê bi wê re wê ew wê were dîtî ku wê di derbarê rastîtiyê de wê weke ghiştîna zanîne û wê di derbarê rastitiyê de wê zanîne wê weke bide me wê were pênamekirin. Di wê temenê de wê aliyekê din jî wê weke ku wê bi şîroveyan li ser têngîna mantiqê re wê were dîtî wê ew bê ku wê di wê temenê de wê zanîna ku me bi wê lê ghişt wê çendî wê karibê wê weke zanîna rastîni ku wê bi wê re wê li xwezaye hewirdorê û hwd wê karibê were fahmkirin û wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê zanîna mantiqê wê, di wê warê de wê rexneye giştî ku wê, li wê were kirin wê ew bê ku wê li derve wê di dîmenê wê weke ku ew giştî bê wê di awayekê de wê were ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê ku wê mijare zanîna ku ew li wê dihê ghiştî wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Aliyekê din wê di nava têngînên ontolojikî ên fahmkirinê ku wê bi mantiqê wê werina kirin di serdema navîn de wê were dîtî. Ew jî wê di têngîna asoyê de ku wê were lê hizirkirin bê. Ya dervî derka me û ankû ya ku ew dervî nerîna me ku ew dûr me heya wê çawa wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê aqılmeşandinê wê were lê ghiştî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Hinekê jî wê di nava têngînên cebirî ên mantiqî de ku wê were lê hizirkirin û wê şîrove û hwd wê bi fezeyê û hwd re wê werina kirin wê ev alî wê di regekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare hebûna ya dervî me de wê, di wê temenê de wê dema ku wê, mirov wê nedîtîbê û wê bi fîzîkî û hebûnê wê nizanibê ku ew heya wê çawa wê karibê wê bi awayekê piştrastî wê karibê wê fahmbikê ku ew heya. Di wê temenê de wê,, di mijare zanîne û fahmkirina wê ya bi mantiqê de wê, ev alî wê weke aliyên ku wê, di nava wê de wê hinekê wê bi têngîna apriori re wê werina lê hizirkirin. Lê ev jî wê bi ber metafizikî û ankû regekê fahmkirinê bi wê rengê ve çuyînê ve wê xwe xilas nekin.

Di awayekê de wê mijare fahmkirina gotina rastiyê bi mantiqê re wê, di wê temenê de wê, ew jî wê di aslê xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê pêwîst bê ku ew were lê hizirkirin. Minaq wê çendî wê rastîya bi mantiqê wê were lê ghiştî wê weke rastiyê wê karibê were fahmkirin? Yan jî wê

weke aliyekê wê yê din wê ev rastiya ku wê dervî me heya û ya ku wê, bi rastiya mantiqê ku em wê lê digihijin wê çendî wê weke rastîyek ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê?

Di awayekê de wê ya ku wê bi aqilmeşandinê wê bi wê re wê bikê wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê, zanîna aqilmeşandinê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bikê berlêpîrsînê de. Di wê temenê de wê, ya ku ew dervîme heya wê weke ku ew bi hebûna wê ya fizîkî wê hebê. Lê di mejiyê xwe de wê dema ku em wê di awayekê de wê bi gotin dikin wê weke gotinekê, têgînekê, peyvekê û hwd jî wê hebê. Di wê temenê de wê mijare îdeayê, hizrê, nerînê û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê din ê nominalist ku wê karibê wê bi têgîna îdeayê re wê were fahmkirin wê xwe di wê temenê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Em dema ku em gotinekê di mejiyê xwe de wê 'weke tiştêkê' wê li wê dihizirin wê di wê temenê de wê ew wê weke tiştêkê bûna gotinê wê weke hizrekê ku ew weke heyî wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê di zêhnê me de wê hebê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê gotin wê weke hebûnek fizîkî û ankû bûjenî a ku ew dihê bi gotin kirin wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di nava wê rewşa bûjenî û wê bi gotinkirina wê wê de wê di wê temenê de wê çawa hevyekeyek, wekheviyek û ankû levkirinek wê hebê. Di wê temenê de wê, dema ku em ji herdu aliyên ve jî wê li wê bihizirin wê karibin wê di wê temenê de wê fahmbikê ku wê mijare hebûnê a dervî me wê dema ku em bi nerîna xwe wê bi gotin dikin wê weke aliyê ku em wê dibînin û salix dikin re wê bibê. Minaq wê pelek wê weke dema ku ew ji darekê ket wê dibînin wê weke wê pelê bê. Lê ew pel ji çî diafirê û elementên wê yê bingihî ew wê bi çav wê weke ku em wê çerçoveya wê, hebûnê wê dibînin ew wê nebina dîtin. Yanî wê dema ku ew ku em wê pelê dibînin wê ev alî wê dervî dîtina me bin. Di awayekê mantiqî de wê weke ku ew dervî dîtina me bin wê weke dervî fahmkirina me jî bin wê di rengekê de wê bibin.

Li vir wê dema ku em mijare mantiqê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê werênina ser ziman wê, di awayekê de wê, mijare ziman û anqş gotinê wê di rengekê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di gotinê de wê ya ku ew wê bi wê re wê were ser ziman wê çî bê û ankû ya ku ew weke wateyê û ankû kirdeyê wê

çi bê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Wate kirde wê dema ku em di çerçoveya mijarê de hildina li dest wê karibin hinek têtîgînên cihê bidina me. Lê li vir wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê werênima ser ziman ku wê mijare gotinê û bi wê re salixkirinê wê karibê weke aliyekê ku em hinekê li vir di dewama wê de wê li ser wê bisekin in bin. Minaq wê dema ku ez bahsa masayê û ankû li ser masayê bikim wê di wê nûqteyê de wê, di awayekê de wê ji pêjnekê zêdetirî wê darêjkek wê bi awayê wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku wê, bahsa tiştê wê bikê wê pêşî wê weke wê bi wê re wê weke 'bûjenekê' wê ew wê were lê hizirkirin û wê were hildan li dest. Minaq em dema ku em bahsa 'mirov' bikin wê weke têtîgînek bûjenî wê di wê temenê de wê xwe di wê çerçoveyê de wê karibê were fahmkirin. Hebûna mirov wê weke bi heyîna wê were wê were berçav. Li vir wê, ew hebûna wê ya ku ew wê di wê çerçoveya wê têtîgîna wê ya kirdeyî a gotinê de wê were ser ziman wê, têtîgîna wê ya zinditiyê wê di rengekê de wê weke ku wê di xwe de wê newênê ser ziman wê dema ku em wê dihênina ser ziman. Wê demê wê ew têtîgîna wê ya zinditiyê wê di nava ji hev cihêkirina hebûna bûjenê û hwd de wê, temenê de wê bi rengekê fahmkirinê ê teybet wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di gotinê de wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê weke ku wê erka wê ya pêşî wê bi hebûna wê ya gotinî, salixkirinê ê weke bi zimanî û hwd re bê. Wê aliyê din wê, weke aliyekê wê yê erkî ê duyem jî wê weke bi têtîgîna funksiyonê bê û ev wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê bi teybetî wê dubare wê azmûn bikê wê fahmbikê bê.

Wê dema ku mirov wê bahsa tiştê bikê wê ew tişt wê pêşî wê hebûna wê re wê hebê. Piştî wê bi funksiyona wê re wê hebê. Di wê temenê de wê dema ku ez bahsa mirov dikim wê pêşî wê bi gotin dikim ez pêşî wê weke aliyê wê yê giring wê bahsa wê aliyê wê yê bi hebûnê dikim. Lê aliyê wê yê din wê weke funksiyonê, rengê wê yê heyî û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare funksiyonê wê di çerçoveya têtîgîna mantiqê de wê weke ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê, bi wê re

wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi rengê salixkirinê ê hebûnê re wê bi teybetî wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê dema ku ez bahsa mirov dikim ez wê bahskirinê wê di wê de wê çî wê bi mirov re wê were kirin û ankû ew berê wê bi lêvkirina wê peyvê ku ew bi mirov re hatiya kirin wê di wê de wê newê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ev wê pêşî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê pêvajoya bûyinê a bi hebûnê re wê weke pêvajoyek ku wê, di wê temenê de wê bi temenekê şubjeyî ê bi aqilê mantiqê re wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê bi wê rengê jî wê pirsekê wê bikê û wê werênê ser ziman. Di têkiliya gotin û derpêşê de wê karibê wê ew wê di wê temenê de ew kirpendin wê bi wê re ew wê karibê were fahmkirin û ankû wê karibê were hanîn ser ziman? Di aslê xwe de wê, derpêş wê weke têtînek ku wê bi aqil meşandinê û rêgezên mantiqê û hwd re wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin jî bê lê wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê, di wê nûqtayê de wê di gihandina fahmkirinekê de wê weke ku wê netêr wê bimênê wê intibayekê wê di wê nûqtayê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di gotinê de wê ya ku wê were kirpendin û ankû wê were destnîşandin wê di awayekê de wê weke aliyên ku wê di gotinê û ankû bi teybetî di wê fahmkirina wê de wê weke bi aliyên hiş ên li wan hatî lê hizirkirin bin. Minaq wê, têtîna armancake di gotinê de wê çawa wê karibê ew ji wê were fahmkirin? Di wê temenê de wê gotinê de wê têtîna wateyê a gotinê wê di wê temenê de wê di temenekê epistemikî de wê weke aliyekê di zikhev de ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê zêde komplika wê xwe di wê nûqtayê de wê weke ku wê bi têtîna mantiqê re wê wekek ku wê bide dîyarkirin. Gotin wê têtînek nezindi bê. Lê zindiyek ku ew zindî bê û wê bahsa wê dikê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê ji aliyekê din ve wê bi wê re wê kûr bibê.

Lê di wê nûqtayê de wê weke aliye wê yê din ê gotinê ku me di paragrafa li ser wê de wê hanî ser ziman ku wê çawa wê, di gotinê de wê

têgînên weke di zikhev de wê bibin wê weke aliyekê wê yê ku wê mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, dema ku wê bahsa mirov wê were kirin wê, aliyên weke yên bi têgînên funksiyonî, armancî, jîyanî û hwd wê weke aliyên wê yên ku ew di wê de wê bi teybetî ku wê werina kirpendin bin.

Lê di wê nûqtayê de wê mijare salixkirinê wê xwe di awayekê din de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtin wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temneê de wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Dema ku wê di gotinek ku ew di wê de wê bahsa armancê wê bikê wê di wê temenê de wê dîmenekê fahmkirinê ê weke ku wê di wê de wê bahsa wê armancê û ankû kirpendina wê bikê wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê bide dîyarkirin bê.

Di têgîna weke ya mêylê, armancê û hwd wê bide dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê, bi şewayna têgînî ên şubjeyî ku wê bi teybetî wê di wê de wê werina kifşkirin û hizirkirin bin.

Di wê nûqtayê de wê pirsek wê di mejiyê mirov de wê bibê di wê nûqtayê de. Ew jî wê ew bê ku wê, dema ku em wê hişê ku em bi wê bi teybetî li wê bihizirin ku ew nebê wê ew têgîn weke bi armancê, mêylê û hwd wê di gotinê de wê newê fahmkirin? WÊ dema ku em gotinekê ji kesekê din re wê dervî xwe re wê dibêjin wê kombinyona nava gotinên me wê, rengê fahmkirinê ê teybet wê biafirênê wê di wê temenê de wê li ser rengên kirpendinê re wê têgînekê wê bide ku ew bi wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê mijare fahmkirinê wê di awayekê de wê kobinyona nava gotinê, aliyê me yê bi şubjeyî ku ew bi wê dihê lê hizirkirin ku ew dibê wê dîmenê fahmkirinê ew diafirênê wê di wê temenê de wê ew wê çerçoveya wê fahmkirinê wê biafirênê bê. Di gotinê de wê wê salixkirin wê pêwîst bê. Di derpêşê de wê, levkirin û avakirin wê bi têgînê wê pêwîst bê. Wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, dema ku em wê bi wê re wê li wê dihizirin wê di gotinê de wê, di rengê de wê, aliyên din ên bi epistemikî ku wê bi wan re wê têkiliya fahmkirinê wê were danîn wê bibê. di gotinekê de ku em dibêjin em bi sereka û kin wê mijarê baş wê bi gotin bikin û wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê bi gotinê re wê aliyên din ên ku wê bi wê re wê, bi kirdeyî wê werina kirpendin wê bibin bibin. Ew kinayîya gotinê wê direjeyiya fahmkirina wê ya di wê de ku wê bibê wê bihawênê û wê di

wê temenê de wê ew wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê fahmbikê bê. **Derpêş wê di gotinê de wê lêker û kirdeyê wê werênê ba hev** û wê di wê temenê de wê, çerçoveyek fahmkirinê wê weke ku wê biafirênê bê. Di wê temenê de wê di nava təkiliya derpêşê û gotinê de wê, di demên kevn de wê ev nîqaşa epistemikî a weke gotin ji derpêşê dibê û ankû derpêş ji gotinê dibê û hwd re jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Gotin wê weke mene pêşî û bingihînî ku wê wateyê wê bi wê re wê biafirênê bê. Di wê temenê de wê di dîmenê wê yê ku em ji wê aliyê ve wê li wê binerin wê deprêş wê ji gotinê wê biafirênin wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê. Lê her hanîna ser ziman a gotinê wê nikaribê derpêşekê biafirênê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê temenê lêpîrsîna wê ya bi gotinê re ku wê ji aliyekê ve wê weke ku wê biafirênê bê.

Di nava tégîna gotin û derpêşê de wê aliyekê ku wê di nava felsefeya “neopozitivist” ku wê were lê hizirkirin wê aliyê wê bê ku wê bê gotin ku wê hizir wê bi derpêşê re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Yanî wê di wê temenê de wê, mijare derpêşê wê di wê temenê de wê, derkeve li pêş.

Ji aliyê din ve jî wê mijare felsefeya gotinê wê were dîtin ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Di nava kurdan de jî wê di demên wan ên kevnara de wê ev mijar wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê li ser wê sekin in û hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare felsefeyêa gotinê wê di wê temenê de wê, li ser temenekê fahmkirinê û bi demê re wê bi tégîna objeyê ku wê di wê de wê hertimî wê bi epistemikî wê li wê were û zêde bibê re wê li wê were lê hizirkirin. Gotinên weke “gotin weke xazîneyekê ya” wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê mijare gotinê wê di wê rengê de wê, di wê de wê, weke bi tégîn û gotina ‘weke xazîneyekê’ li wê hizirkirinê wê di wê temenê de wê, ji aliyê meji, fahmkirin, bi hişkirin û derkirinê û hwd ve wê wateyek wê ya ku mirov wê li wê têbigihê wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê, ew bê ku wê mejiyê mirov wê xwediyê xêvekê bê û wê di wê de wê hertimî wê bi dîtibariyên nû wê li wê zêdebûn û ankû bi şewayên din wê fahmkirinê re ku wê bibê bê.

Du mirovên ku wê bi hema zimanê wê mazin bibin wê li dever û ankû niştecihên cihê wê dema ku wê bijin û wê təkiliya wan bi hev re wê nebê wê, karibê bi heman gotinê salixkirin, wate, hişmendi û fahmirinên nû ew

bi wê re wê pêşbixin. Wê di wê temenê de wê sînorê salixkirinê ê di gotinê de wê weke ku wê nebê. Di dewama wê de wê jî wê li ser wê nûqteyê re wê dikarê wê bibêjê ku wê mijare hizirkirinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê weke bi felsefeya fenomenolojiyê û hwd re wê di gotinê de wê bi ji hev derrhanînê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê aliyê di jîyanê de wê ji dever û fahmkirinên cihê wê pêşxistina wate û kirdeyên bi fahmkirinên ên cihê wê dikarê di çerçoveya berfirehiya gotinê de wê fahmbikê û wê werênê serziman. Di gotinê de wê bi aliyê din jî wê di wê de wê bi kûrbûnê û ji hevderhanînê û hwd re wê fahmkirinên hiyararşikî ên di dewama wê de bi aqılmeşandinê û hwd re ku wê werina kirin wê ji aliyê bi direjehi û ankû bi têgîna 'kûrehiyê' û hwd re ku wê mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Ev jî wê weke aliyên wê yên din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê mijare gotinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê, fahmbikê bê. Em tiştên ku ew tefkir dikin em bi gotinê bi pêşnûma dikin, li wê dihizirin, li wê bihiş dibin û wê bi têgihiştin dikin û wê dihênina ser ziman. Ber vê yekê w mijare gotinê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê hertimî wê ji gotinê wê zêdetirî wê weke ku wê bi wê re wê hebê wê intiba wê bi mirov re wê çê bibê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare gotinê û fahmkirina wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeyê û gotinê de wê, di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê din ve jî wê ji serdema kevnera û pê de wê hertimî wê ji aliyekê din ve wê nîqaş wê li ser felsefeyê û têgînên gotinê û ankû di wê de wê gihiştina fahmkirinên cihê wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê ew rewşa gotinê ku wê weke ku mirov wê ji aliyekê hesanî ve wê derk dikê ku wê ne weke wê rengê û dîmenê wê di xwe de wê hebê wê, çawa wê hebê, wê hewl were dîtin ku ew were fahmkirin û li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi têgîna gotinê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê aliyên din ên weke di gotinê de wê bi aqılmeşandinê û gihiştina wateyên din ên nû û bi hev re di heviyekiyê û

ahengekê bènakok de bê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare gotinê de wê, ji ya ku ew bi wê re wê li wê dihizirin û wê weke dibînin wê hertimî wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Mijare gotinê û felsefeyê wê, di wê temenê de wê çawa wê were fahmkirin wê ji aliyê mantiqê ve wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê, dikarê wê bi wê çerçoveyê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Gotinek wê ji aliyê dîtînîya wê bi zimanê wê zêdetirî wê bi dîtînên wê yên bi hizirî û hwd re wê di wê temenê de wê weke aliyê wê yê ku wê bi wê re wê karibê wê were lê hizirkirin bê.

Her tiştê ku em di jîyanê de wê ji aliyekê ve wê bi gotinê wê dihênina ser ziman wê bi gotinê salix dikin û ankû wê bi nav dikin û wê dihênina ser ziman. Minaq em mirov weke bi goitnekê bi navê 'mirov' salix dikin û dihênina ser ziman. Lê di wê gotina mirov de wê çî wê hebê. Di pêvajoya bûyinê de wê çend mirov wê hebin û bibin û wê her mirov wê çî çend û pêvajoyan wê bijî wê weke aliyên din ên ku wê bi wê gotinê li ser hizirkirinê û ankû aliyê wê yê hizirî bi direjeyî û berfirehî û hwd re wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê bi aliyên wê yên din re wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di wê nûqteyê de wê dema ku em bi wê rengê wê li wê dihizirin wê di cih de wê aliyekê wê yê din ê mantiqî wê xwe li hiş bide. Ew jî wê di wê temenê de wê mirov wê çî û çawa wê bijî wê, weke ku ew 'li gorî xwe rast dibîne' bê wê bi wê were ser ziman. Di wê temenê de wê aliyekê wê ji wê aliyê ve wê karibê wê bi têngîna bènakokiyê re wê werênê ser ziman wê ev alî bê. Aliyê din jî wê weke aliyê din ê ku wê kesekê dervi me ku ew wê weke ku wê li gorî nerîna xwe wê rast û ne rast bibîne bê. Di wê temenê de wê dema ku ew wê dibîne ku ew 'wê jinkirinê wê rast bê' û ankû 'wê jinkirinê wê ne rast bê' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, ev wê weke têngînek dervî me wê bi nerîna wî kes û têngîha ku ew li gorî xwe dihizirê bê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev têngî wê dîtbar bê û wê di wê temenê de wê, gotina rastiyê wê bi wê re wê hem karibê rast bê û hem wê karibê ne rast bê.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkîrînên me yên di wê temenê de ên bi hizirkirinê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê

bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di mijare salixkirinê de wê ev jî wê bi wê re wê karibê wê were dîtin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê di wê temenê de wê, di dîmenê mantiqî de jî wê di wê temenê de wê dema ku mirov ji wê aliyê ve wê bi têtînekê wê li wê dihizirin wê renekê 'teqezî' ku wê bi wê re wê weke ku wê nebê wê hîsîyet û renekê fahmkirinê wê karibê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di wê nûqteyê de wê, ya ku ew li gorî min rast bê ku ew li gorî yekê din ne rast bê û ankû ew karibê bi hizirên cihê wê bêtê ser ziman wê demê wê di wê temenê de wê neteqezî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê yekser wê bi wê re wê bihizirê û wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Ev ji rewşa ku me li jor hizirkir mirov dikarê wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê bi wê hinekê wê bihizirê. Minaq wê dema ku me got ku wê ev rewş wê bi wê rengê wê, weke di çerçoveyekê de wê rast bê wê, demê wê li ser wê û ankû bin wê çerçoveya ku me pênasikir re jî wê karibin rewşên din ên ku em bi wê rengê wê, karibê hem di çerçoveya wan bixwe de û hem jî ji aliyekê din ve bi ya ku em bi wê dihizirin re wê li wê bihizirin û wê fahmbikin bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare têtîhîya mantiqî de wê aliyên weke yê bi hizirkirinê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê, weke bi rengên hizirkirinê ên bi hişmendî û hwd re wê xwe bidina dîyarkirin bin. Em di nava wan re li levkîrinê ji aliyekê ve lê digerihihin û wê dikin û dixwezînin ku wê fahmbikin.

Li vir, di dewama wê de wê mirov dikarê wê hinekî din jî mijare çî bûn û çî nebûna gotinê wê hinekê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê, tiştê ku wê gotin wê di xwe de wê bi wate bikê wê, di renekê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê weke ku wê, bi gotinê re wê di ahengekê de wê, di levkîrinekê dewê bibê. Wê dema ku em bahsa gotina kadehê dikin wê, di wê temenê de em bi wê kadehekê wê dihênina ser ziman. Lê ew têtîna qadehê ku ew bi gotinê re wê di levkîrîna wê de ku mirov bahsa wê, dikê wê di wê têtînê de wê, ya ku wê were fahmkirin wê di serî de wê ew bê ku wê weke gotin wê di xwe de wê xwediyê têtînekê û ankû têtîhekê bi navê kadehê bê wê, ji wê were fahmkirin. Wê dema ku em wê qadehê wê bi wê dihênina ser ziman wê demê ew wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din wê were dîtin wê ji aliyê wê têtînê ve wê ew kadahe ku em bahsa wê dikin wê weke ku wê, weke objeyê ew

bahsa wê dikê wê di wê temenê de wê, bi têkiliya wê ya levkirina bi navê wê yê weke di gotinê de wê were li holê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ev ali wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Di gotinê de wê ew wê, weke kadehê û ankû ideeya kadehê wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em ji aliyê gotinê û di wê de kirdeya weke ya pênasekirî ku ew heya ve li wê binerin wê weke encamekê pêşî wê ev wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku w mijare gotinê wê, di wê temenê de wê bi mijare levkirinê re ku wê were fahmkirin wê demê wê di wê nûqteyê de wê, ji wê têngîna levkirinê wê di goitnê de wê weke ku wê têngînek kadehê wê hebê û wê dervî wê di jîyanê de wê weke objeyekê wê hebê û ew levkirin wê di wê temenê de wê weke ku wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare objeya ku ew di jîyanê de weke ya kadehê heyî ku mirov wê li wê bihizirê wê, ew wê weke têngînek ku ew bi serê xwe wê weke dervî ya gotinê ku ew weke bi intibayî û hwd ku ew ji wê dihê fahmkirin wê hebê. Wê demê wê, di wê têngîna de wê weke hizrekê ideayî wê weke ku wê bi xwezayî wê hizra ideaya kadehê wê weke ku wê ji xwe wê hebê wê bi xwezayî wê hizrek wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê biafirê.

Di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê nûqteyê de di nava wê hizrê û ankû ideayê û hebûna objeyê a bi wê navê û hwd wê, di wê temenê de wê, ev alî wê weke aliyên fahmkirinê wê bin. Di nava têngîna levkirinê de ku wê were lê hizirkirin wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê hizir û ankû ideaya kadehê ew ji xwe berî wê hebê wê intibaya ku ew dibê bi wê têngîna ideayê re wê, ew wê xwe di awayekê de wê bi wê rengê fahmkirinê ê bi têngîna levkirinê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, demê mirov dikarê wê pirsê wê di wê nûqteyê de wê bikê û dewam bikê. Ew jî wê karibê wê ew bê ku wê berî wê kadehê wê ideayek wê hebê bê? Di wê nûqteyê de wê, di awayekê de wê dikarê wê bihizirê ku wê berî ku wê tişt wê hebê wê ideaya wê hebê. yan jî wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, tişt wê berî têngîna xwe, hizra xwe û ankû ideaya xwe wê hebê bê? Di wê nûqteyê de wê, di wê temenê de ku em bersivêk weke bi rengê *na, nîn a* ku em ji wê

re bidin wê demê wê hizra îdeayê wê bi xwezayî wê weke têngnek ku wê ji holê wê herê û ankû wê rabê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê weke encamê wê xwe di wê nûqtayê de wê bide dîyarkirin wê çî bê? Wê temenê hizra ideayê wê di wê nûqtayê de wê ew wê biafirênê ku ew hizir û têngîna tiştê ku ew berî ku ew bibê û ankû hew hebê ku ew di meji de bibê bê. Kesek ku ew ne hatibê dûnyê û nîşanakên hatina wî ya li dûnyê nebê wê demê wê çawa wê karibê li wê were lê hizirkirin ku ew wê bibê û wê ew kes û anû tenê wê ew kes wê bibê? Di wê nûqtayê de wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyekê ku wê di têngîna ideayê û nepeniya wê de wê, di fahmkirinê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Tişt wê bi mantiq û felsefeyek hesan ku mirov wê fahmbikê wê, heta ku ew nebê û newê dîtin û derkkirin wê nikaribê bahsa wê bikê. Pêşî ku ew bû wê, piştî wê derkkirin û ankû bi hişkiirina wê bê kirin. Ev jî wê di rengekê din de wê, bi wê re wê, êdî wê temenê wê yê fahmkirinê wê di wê temenê de wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de mirov dikarê hizra ideayê wê ji du aliyan ve wê di wê nûqtayê de wê nêz bibin û wê hewl bibin ku wê fahmbikin. Yek wê ji wê aliyê ve bê ku ew çawa wê, di wê nûqtaya ku ew ew obje wê ew heya û wê ew ber ku ew heya wê dikarê wê derkbikê û wê derkdikê û ji wê hebûnê digihijê wê, hizra wê, û hwd re wê fahmbikê. Di wê nûqtayê de wê ew hizra wê îdeayê wê xwediyê temenekê azmûnî bê. Wê demê wê di wê temenê de wê, diawayekê de wê prosessên wê yên fahmkirinê wê di wê temenê de wê li ser wê hebûnê re wê were lê hizirkirin. Hizrên ku ew wê di wê temenê de wê bi wê hebûnê û hizra wê re wê were lê hizirkirin wê di nava wê hebûnê û wê weke wê fahmkirinê û hwd re wê, di rengekê de wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di wê wê nûqtayê de jî wê, hinek aliyên komplika wê hebin ku mirov balê bikişênê li ser wan bê.

Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê bi hebûna objeyî a heyî re wê were dîtin bê. Wê aliyên wê yên ku ew dihên dîtin wê bi wê re wê bi sînor wê dîtbarîyek wê di fahmkirinê de wê bibê wê, di wê temenê de wê derkkirinên me yên bi wê re ên azmûnkiri wê weke sînorê wê bi fahmkirinê re wê biafirênê. Aliyê din jî wê weke wê hizir û ankû ideaya wê objeyê ku ew wê were lê hizirkirin bi temenekê fenomenî û wê di dewama wê de wê di wê de wê bi berdewamî wê bi awayên wê yên hizirkirinê wê bi wê re wê were kirin bê. Wê demê wê bi aqilmeşandinên ku ew wê li ser wê re wê werina kirin re wê di rengekê de wê weke

aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Ji herdû aliyan ve jî wê temenê bi aqilmeşandinê ên weke derhanînê, pêşxistinê û hwd wê bi ghiştinên bi fahmkirinê û hwd re wê weke ku wê bi derfet bê. Wê di wê temenê de wê, aliyê hizrî wê bi ideayî wê di wê temenê de wê, bi wê rengê wê, bi wê hişmendiya li ser wê derkkirinê re wê weke ku wê di renekê de wê, ji wê objeyê cihê weke wê objeyê ghiştinek bi hizirkirinî û hwd re wê di çerçoveyek fenomenî û hwd de wê weke ku wê bi wê re wê were û wê bibê bê. Ev wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê di dewama wê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, ji wê objeya ku ew hatî azmûnkirin bi çavdêrî û hwd wê, bi hizra wê ji wê çêkirin lê ghiştinek wê bi derfet bê? Di wê nûqtayê de wê ev jî wê weke têgînek ku wê bi wê pirs pirsînê re wê di meji de wê bibê ku wê ji wê zêdetirî û derbasbûna ji wê têgîna wê objeyî a azmûnkirî û hwd wê bi derfet bê wê hizrekê wê di meji de wê bi intibayî wê bide çêkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Di mijare ideaya tiştê de wê, di wê nûqtayê de wê, ev idea wê bi temenekê epistemikî wê di renekê de wê weke ku wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Wê di wê rengê de wê dîmenekê wê yê giring wê bi xwe re wêbide dîyarkirin.

Di dîroka felsefeyê û ankû dîroka hizirkirinê de wê, bi wê re wê, weke ku wê di demên kevnera de ku wê bi felsefeya platon û hwd re wê bi têgîna ideayê wê were dîtin wê mijare ideayê wê ji temenekê epistemikî zêdetirî wê bi renekê ontolojikî ê fahmkirinê wê were dîtin ku wê bê hildan li dest û wê were fahmkirin. Ev wê, di wê temenê de wê, weke dîmenekê wê yê ku wê, di wê çerçoveyê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare têgîna ideayê a epistemikî û ontolojikî de wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê din ku mirov wê bi kortasî di dewama wê mijarê de wê hinekê din wê balê bikişênê li ser wê û wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê fahmbikê bê. Di mijare têgîna ideayê a demên hemdem de wê, mijare şîroveyên wên epistemikî wê were dîtin ku wê zêdetirî wê di dîmenekê de wê li pêş bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Piştî wê di dewama wê de êdî wê di demên hemdem de wê di wê warê de wê

çerçoveyek fahmkirinê a çawa wê hebê wê weke ku wê êdî wê pêwîst bê di dewama mijarê de wê li wê bihizirê û werênê ser ziman bê.

Dema ku em, mijarê bi têtîna mantiqê re wê li ser ziman re wê bide domandin wê di wê temenê de wê aliyên wê yên ku mirov wê bi gotinekê jî bê wan bi kirpêenê û werênê ser ziman. Minaq wê di aliuyê pêşî de wê weke ku em dikarin di çerçoveya têtînen epistemikî û ontolojikî de jî bigihênina li şîroveyan bi fahmkirinên gotinên weke 'şenber' û 'razber' wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa têtînen şenber wê were kirin wê di nava mantiqê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew bê ku wê, hebê, xwediyê xosletên bi dîtîne, giraniyê û ankû sivikiyê ku mirov wê karibê wan kifşbikê, derkbikê û hwd bê. Di wê temenê de wê şenberî wî di nava xwe de wê, di çerçoveya wan xosletan de ku mirov wê werênê ser ziman wê karibê wê werênê ser ziman ku wê şenberîyên ku ew dikarin bi wan xosletan werina bidestkirin wê hebin û yên ku ew nikaribin bi wan xosletan bi dest kirin wê hebin. Minaq wê, dema ku mirov wê bahsa navekê kesekê bikê wê ew nav wê weke têtînekê bê. Ku ez bêjim "evîn", "zelal", "dîyar" û hwd bikim wê weke navên bi wê rengê wê bi kesên ku ew dibin re wê weke aliyên şenber ku wê karibin werina fahmkirin bin.

Di wê temenê de wê, yên weke yên reng û hwd wê hem bi têtînen razber û hem jî wê ji aliyê hinek xosletên wê ve wê weke têtîhên razber jî wê werina dîtîn bin. Di wê temenê de wê minaq wê reşbûn wê çi bê wê weke têtînek razber wê bimênê. Lê tiştêkê reş ku ew bi xosletên wê wê yên bi hebûnê re wê karibê were derkkirin.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwê de wê mijare hebûna rengê de ku mirov wê bibêjê wê di rengê de wê weke aliyna wê yên giring wê ew bin ku wê, çawa wê, reng wê, hem razber û hem şenber wê xosletan wê di xwe de wê bihawênê wê bi wê rengê wê tiştên din jî wê di wê rengê de wê, bi razberî û şenberî wê weke ku wê di zikhev de wê derbas bibê bê. Minaq wê dema ku ez bahsa mirov bikim wê mirov wê weke gotinek razber wê bimênê. Lê wê dema ku kesekê weke mirov evînê û ankû zelalê bikim wê weke şenberîyekê ku ew bi hebûna heyina wan kesan re ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê hebê.

Ji wê aliyê ve wê ev wê di wê temenê de wê, dikarê wê ji wê aliyê ve jî wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveya têgîna ontolojikî de jî wê karibê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê. Wê dema ku wê tiştê wê bi serê xwe wê hebê û wê karibê were derkkirin wê di wê çerçoveya ontolojikî de wê weke ku ew şenber bê. Lê wê dema ku ew bi serê xwe nebê û ne serbixwe bê wê weke ontolojikî û ankû razber bê.

Di wê rewşê de wê, girêdanên wê yên metafizîkî wê di renekê de wê, di wan de wê aliyekê ontolojikî wê di wê temenê de wê, di xwe de wê bihawênê. Di mijare mantiqê de wê dema ku eê têgîna ontolojikî wê tevli mijarê wê were kirin wê di wê temenê de wê, bi renekê wê weke têgînek ne dîyar ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê din ve jî wê bi têgîna gotinê û ankû bêjeyê wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê gotin wê tiştêkê destnîşan bikê û wê bi wê re wê karibê bi serê xwe wê were salixkirin wê hingê wê di çerçoveya têgînek şenber de wê bibê. Minaq wê tiştêkê ku ew di wê çerçoveyê de hebê wê weke ku wê şenber bê. Lê tiştêkê ku ew tenê wê weke ku ew di mejiyê me de hebê û ew di jîyanê de nebê wê weke razber bê. Di wê temenê de wê têgînên zêhnî ku ew tenê di meji de hena wê di renekê de wê weke têgîhên razber wê karibê wê di wê temenê de wê, fahmbikê. Lê di wê nûqteyê de jî wê pêwîstiya cihêkirinek bi wê rengê û kirina wê hebê ku wê di wê, di wê temenê de wê, minaq wê xatên geometrikî wê karibê wê minaqê wê bide. Ew xatên wê, di renekê de wê weke ku wê karibin werina dîtî û bi rêya sehan wê werina dîtî wê di renekê de wê, şenber wê dîmenekê wê hebê. Minaq wê sêkoyek û ankû sêkike wê dikarê di wê rengê de wê minaq bidê. Lê hemû danîşandinên geometrikî wê di renekê de wê bi pêşnûmayî bin. Wê di wê temenê de wê dema ku em li wê dinerin em wê dîmenê wê derkdikin. Di mijare xatan de wê dema ku em di nava wê têgîna wê de wê li wê bihizirin bi geometriyê wê, bi wê re wê were dîtî ku wê, ew wê bi wê rewşa wê ya ku me li jor wê hanî ser ziman wê, çawa wê, dîmenekê şenber wê bi xwe re wê weke ku wê bide dîyarkirin wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku ew xat di jîyanê de wê bi şenberî wê tiştêkê destnîşan nekê jî wê ji aliyekê din ve jî wê weke razber bê. Di wê temenê de wê ev wê tenê wê di mejî de wê bi zêhnî wê weke tefkirkirinekê wê hebin. Ya ku wê temenê aliyê wê yê razber wê, ji wê aliyê ve wê weke ku wê biafirênê jî wê di wê temenê de wê ev bê.

Wê têtînê wê dikarê wê bi gotinek din jî wê li ser têtîna şenberî û razberiyê wê dikarê wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku wê, bi şenberî wê bahsa wê bikê bi şenberî wê destnîşandina wê hebûna wê bixwe wê bikê. Lê bi razberî wê wasifi, xoslet û teybetmendiyên wê ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê têtîna mantiqê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bi gotinê re wê li ser têtîna temenî wê li wê bihizirê. Li vir wê, di wê temenê wê de wê, têtîna 'temenî' wê çi bê? Ew jî wê di wê nûqteyê de wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê di wê teme wê, di mijare têtîna şenberî û razberiyê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew wê bi wê re wê were dîtîna ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê ku wê, têtîna temenî wê di wê temenê de wê bi têtîhiştina kirpendina kirdeyî wê bê dîtîna. Minaq wê, dema ku em bêjin "hemû mirov zindî na" wê di wê nûqteyê de wê têtîna gotinê a temenî wê di wê de wê bi "hemû mirov"an re wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtîna.

Di çerçoveya têtîna mantiqî de wê ev xoslet wê weke ku wê xosletê derpêşî bê wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di çerçoveya mantiqê gotinan de wê ev wê, bi wê çerçoveyê re wê were fahmkirin.

Di awayekê de wê di çerçoveya têtîna mantiqî de wê ji têtîna ontolojikî û epistemikî wê bi wê beremberê wê têtîna şenberî û razberiyê wê bi wê cihêkirinên ku ew dihên kirin, bi wê re wê, were lê hizirkirin.

Di mijare mantiqê de wê di wê temenê de wê tişt wê weke hebûna wê bi tenê wê çi bê û çawa wê hebê wê ew jî wê were dîtîna ku wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Minaq 'kevçiyek', yek'ek, gavek û hwd wê weke têtînen ku wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di têtînen epistemikî de wê, were dîtîna ku wê, di wê warê de jî wê bi wê were lê hizirkirin. Di demên felsefeya kevnera de wê, wê têtîna yek û ankû bi tenêbûnê ku wê parmenides wê bi têtînek teqezî wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi zêdeyî wê aliyê wê yê ontolojikî wê li pêş bê wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di demên hemdem de wê mijare tiştê wê bi tenêtiya wê û piraniya wê re wê were lê hizirkirin. Di warê wê têtîna wê de wê minaq wê leibniz wê dema ku wê wê tenêtiyê wê werênê ser ziman wê ne di dîmenekê dîrû ya teqezîya parmendes wê li wê bihizirê. Wê bi gotina

“tišta ku ew bi tenê bê wê bi xwe re wê wê di heviyekiyê de bê” re wê werênê ser ziman. Tişt ku ew bi tenê bê wê ne bi tişteke din re lê wê bi xwe re wê di heviyekiyekê de bê. Wê di wê temenê de wê ew têtîna heviyekiyê a ku wê parmenides wê, bi têtîna tekê û ankû tenêtîyê wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê dîmenê wê xwe bide dîyarkirin. Yan jî wê bi wê re wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wê were lê hizirkirin wê ew bê ku wê tişteke wê nebê tişteke din. Tişteke din jî wê nebê ew tişt. Di wê rengê de wê, ev wê weke têtînen ku wê têtîna tekê û ankû tenêtîyê wê bi wê tekîtîya wê re wê pênamebikê bin.

Ji wê aliyê ve wê mijare têtîna heviyekiyê a mantiqê wê weke bi rêgezî wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Di wê masaya ku ez nûha li ser wê rûniştî me û dinivîsênim wê çend masa wê weke wê di heviyekiyekê de wê hebin? Li gorî wê mantiqê wê, ew tenê wê bi xwe re wê di heviyekiyekê de wê hebê. Wê di wê temenê de wê bi têtîna wê rengê rêgezê ê wê mantiqê wê bi wê re wê hebê.

Li vir wê dema ku em bahsa heviyekiyê bikin em dikarin wê weke di heviyekiyekê de du bi tenêyan fahmbikê? Di awayekê epistemikî de wê weke ku wê di demên hemdem û di nava epistemolojiya hemdem de wê, bi xosletên wê ên weke hev re ku wê bi şibandîne û hwd re wê were fahmkirin re wê bê hanîn li ser ziman. Wê dema ku wê bi tenê wê weke du masa wê hebin wê di nava wan de wê, têtîna heviyekiyê wê di nava tenêtîya wan de wê çi fahmkirinê wê bide me? Ji aliyê cih û demê ve wê dikare wê weke di heviyekiyê de wê fahmbikê? Yan jî wê ji aliyê rewşên wê yên din ên weke wê ve wê çawa wê karibê were fahmkirin.

Dema ku wê bi gotina masayê re wê du masa wê cihê û cihê wê werina ser ziman wê bi têtînek ideayî wê werina ser ziman û têtîna ideayî wê, hertimî wê cihbûnekê di asta giştî de wê bi xwe re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Yanî wê, di wê temenê de wê masaya pêşî û ya din jî wê di reng, awa û xosletên xwe yên ku ew bi piçûk mazin, giran, sivik û hwd ve wê hebê.

Di çerçoveya têtîna mantiqê de wê di renekê de wê, bi têtîna ontolojikî û mantiqî wê cihê wê hewldana ku wê were şîrovekirin wê di renekê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê li ser wê were sekin in bê. Di wê rewşê de wê, mirov nikaribê wê bibêjê ku ew hebû ali wê derfeta wan nebê ku em cihê şîrove nekin. Di wê temenê de wê argûmana wê bi ontolojikî nekarina wê kirina cihê kirin wê di awayekê de wê, bi têtîna tenêtîyek ku wê bi xwe re wê di heviyekiyekê de bê re wê were ser

ziman. Ev argûman wê dema ku em hinekî li ser wê bisekin wê dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê, weke aliyekê wê yê din bê. Em bi wê têngînê re wê di wê temenê de wê empatiyekê wê dênin û di awayekê morfolojikî de wê bi wê rengê wê bikin ku wê fahmbikin wê tiştê û biriqîna wê û ankû derka wê çawa wê di awayekê de wê, bi xwe re wê, di heviyekiyekê de bê. Wê aliyê zêhnî wê çendî ku wê aliyê din ê dervî wê azmûn bikê wê di xwe de wê bi wê re wê gûharînê wê çêbikê. Wê di wê temenê de wê temenê wê yê gûharînê wê di wê rengê de wê ev bê.

Di çerçoveya mantiqî de wê levkirinek ku wê bibê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, em nikarin wê di mantiqê heviyekiya wê weke wê di neynikê de ku ew wê xwe bibînê wê di wê rengê de wê bi tenê wê fahmbikin. Wê hinek aliyên wê yên wê yên ku wê aristo wê ji aliyê xwe ve û mantiqê xwe yê formel ve wê şîrovebikê wê di temenê têngîna darêjkê û di wê de levkirinê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê fahmbikê wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku em bi têngîna mantiqê û ontolojiyê wê li wê bihizirin wê li gorî têngîna aristo wê, ew wê were dîtin ku wê ya ontolojikî wê, hertimî wê pêwîstî mantiqîya wê hebê û wê mantiqî bê. Lê hemû têngînên mantiqî wê ne pêwîst bin ku ew weke ontolojikî ew werina dîtin bin. Wê demê wê ji aliyê mantiqê ve wê di wê temenê de wê cihêbûnek wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Ya ontolojikî ku ew mantiqî bê û ya mantiqî ku ew ne pêwîst bê û karibê ne ontolojikî bê wê di wê rengê de wê di warê fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê fahmbikê. Di şîroveyên mantiqî ên di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê di wê temenê de wê ya ku wê derkeve li pêş wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê ev alî bê. Wê di wê nûqtayê de wê, giranî dana şîroveya mantiqî bi temenekê mantiqî û dervî têngîna ontolojiyê şîroveya wê ku wê weke derfeta wê hebê wê ev nûqte bê.

Di gotinê de wê salixkirinên me yên ku em dikin wê di wê nûqtayê de wê aliyekê wan ên din wê hebê. Em çendî ku em bi gotinê wê dikin ku wê şîrovebikin jî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di aslê xwe de wê, di warê hizirkirina tiştê de wê, aliyekê din ê ku wê temenê lêpirsîn ku wê di fahmkirinê de wê bi xwe re wê bide çêkirin jî wê di awayekê de wê weke ku wê ev alî bê.

Minaq wê, di wê nûqteyê de wê, tişta ku em wê bi gotinê dihênina ser ziman ku em dihênina ser ziman, wê ji aliyê gotinê ve bê û ankû ji aliyê ya ku ew bi kirdeyê û ankû weke tiştê bi gotinê dihê ser ziman wê çendî wê karibê wê bi hevdu re di hevkiyekê de bê? Di aslê xwe de wê dema ku em di wê de wê kûrbibin û wê aliyên din wê bi wê re wê kifşdikin wê ev wê bi serê xwe wê weke aliyekê ku wê me bi wê fahmkirinê re wê karibê bikê nava nakokiyê de. Ber ku ew di wê gotinê û ankû têtîne de ku em bi gotinekê wê dihênina ser ziman û em aliyên din di wê de kifşdikin wê weke aliyekê wê yê din bê ku em wê bi wê re wê kifşbikin ku wê, bi wê re wê weke aliyekê wê yê din bê. Di gotinê de wê dema ku wê tiştê nedîtî ku em wê dema ku wê gotinê wê salixdikin ku ew di wê de hebê û ew piştê ew di wê de were kifşkirin wê demê wê ev wê, di şîroveyê de wê bi rehetî wê karibê bi me bide gotin ku wê, di wê de wê, aliyê têtîne wê ji yê gotinê wê zêdetir bê. Yan jî wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibêjê ku ew wê bi wê re wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê, mantiqê levkirinê wê di wê temenê de wê tenê wê weke têtînek ku wê bi hinek xosletên ditbar û serrû re ku wê bi sînor wê xwe bide dîyarkirin bê wê were dîtîn.

Di wê warê de wê, hizrên leibniz wê di wê warê de wê, bi awayekê wê li ser temenekê wê fahmkirina têtîna tenêtiyê a yekê bi serê xwe bê. Di wê temenê de wê, ji têtînen aristo zêdetirî wê yên parmenides wê bi awayekê wê were dîtîn ku wê weke ku wê bandûra wan li ser wî xwe bide dîyarkirin.

Têtînen parmenides û Zenon ên di wê warê de ku wê werina ser ziman wê, temenê wê rengê fahmkirinê ên bi mantiqî wê biafirênin. Aristo wê hinekî jî wê di wê çerçoveya têtîna xwe ya darêjkî de wê, renekê fahmkirinê wê biafirênê û wê di wê de wê li levkirinekê di nava wê xwe ya ku ew di wê de dijî de wê bixwezê ku ew wê bi wê werênê ser ziman.

Di mijare levkirinê de wê mijare heviyekiya xolstan wê aliyekê din wê bi wê re wê karibê were lê hizirkirin. Minaq wê gotina 'xosleten wekhev' ku em wê bi gotin wê bikin wê bi derfet bê? Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê têtînen weke şibînê, intiba û hwd wê, weke aliyên ku em dikarin di wê nûqteyê de bi lêvbikin bin. Ber ku wê sadîsad wê ti xoslet û ankû tişt wê weke hev wê nebin. Wê temenê de wê, di mijare du tiştên weke hev de jî wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di nava civakê û ankû komek civakê de jî wê bi xosletên weke yên

‘hevpar’ re wê di wê temenê d ewê nêzîkatî wê li wê bibê û wê di wê temenê de wê nêzîkbûn û tevlihevbûn wê di wê rengekê de wê bibê. Xosletên ku ew nêzî hev dihên dîtî wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din bê. Minaq komek ji civake kurd ku wê hemû kesên wê bi kurdî biaxivin wê, kesekê ji nava wê komê bi yê din re wê hevbeşîya wan wê ew bê ku wê, bi zimanê hevdû fahmkirinê wê weke hev wê weke ku wê xwediyê ziman bin. Wê bi hevdû re wê bi wê re wê biaxifin bin. Ev wê weke hevbeşîyekê bê.

Di wê nûqteyê de wê êdî wê bi wê re wê, ji aliyê mantiqî ve wê tiştêkê din wê bi wê re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê ji aliyekê ve wê, ji gelemperîya bûjenan û hwd zêdetirî wê rengekê rêgezî ê hevbeş wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Minaq em du tiştan ku em nêzî hev dibînin û ankû weke bi şibandîna û hwd re wê bi xosletên wê yên wê rengê wê dibînin wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê ew were fahmkirin.

Di mijare rêgezên giştî de wê, di wê temenê de wê ya ku wê bi wê re wê were dîtî wê rengekê fahmkirinê ê giştî û ankû gelemperî wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê bê. Di mijare bûjenê de jî wê ev rêgez wê ji aliyekê ve wê xwe li hişê me bide. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare aliyê rêgezî û têngîna mantiqî de wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe diwê temneê de wê, bide dîyarkirin ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê dema ku em wê ji aliyê têngînên platon ve wê hilde li dest wê ji ya tenê li ya giştî ku wê çawa wê bibê wê, di awayekê de wê, mijare mantiqê wê di nava wê têkilidana bi ideayan re wê were danîn. Di wê temeneê de wê, di çerçoveya têngînên platon de wê, gotin wê, di wê çerçoveyê de wê çi bê, çawa bê, çi bi xwe re wê bide dîyarkirin, rengê wê, tiştê bi wê re dihê dayin nîşandin û hwd wê weke cewherê wê bide nîşandin bê.

Di wê temenê de wê, ev ali hemû wê di awayekê de wê weke têngîna ku wê di wê de wê, werina bi hişkirin bin. Di wê temenê de wê di nava têngîna giştî û ya tenêtiyê de ku em bi têngîna ideayên platon wê li wê bihizirin wê, di wê rengê de wê, ya giştî wê, xosletên wê yên ku ew bi wê karibê were fahmkirin wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Platon wê di têngîna xwe ya ideayê de wê têngîna çînî a bi fahmkirinê jî wê weke ku wê temenê wê bide çêkirin. Di wê temenê de wê her gotin wê di wê temenê de wê aidi çî û çawa bê wê bi wê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew bi wê re wê, werênê ser ziman. Minaq wê di wê temneê de wê di nava xwezayê de wê, sínorê têngînên weke zayendîtîyê, xwezayê, bi aqilbûnê û hwd wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare ideayên platon de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku ew ya giştî wê di wê temenê de wê çima wê weke ideayan wê bê hasibandin wê ew hê jî wê weke aliyekê ku ew di wê çerçoveya hizrên wî de zêde ne hatibê fahmkirin wê bimênê bê. Li ser ya giştîyan re wê, têngîn û nîqaşek gerdûnan wê di wê temenê de wê temenê wê biafirênê û wê bi wê re wê bide lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê di mijare gotinê de wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, weke di wê de wê temen û çerçoveyek bêsinor a fahmkirinê jî wê bi wê re wê were kifşkirin. Ya ku wê gotinê ji wê wirdertir wê weke tênginekê wê bikê weke tênginek fahmkirinê wê ew bê. Di wê çerçoveyê de wê, nîqaşên weke tiştê di cewherê xwe de ne weke ya ku ew bi dîmen û dîtbarî dihê dîtin bê ku wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, li ser wê têngînê û temenê re wê were hanîn li ser ziman.

Di temenekê ideayî de wê, dema ku wê bidest hizirkirina li ser ideayan wê were kirin wê hin bi hin wê bo zêdeheyinên di wê de werina kifşkirin wê têngînên matematikê wê hin bi hin wê derkevina li pêş. Matematik wê temenekê baş ê bi wê yê fahmkirina ideayan wê weke ku wê were dîtin wê biafirênê.

Di mijare têngîna gotinan de wê di wê de wê, di wê rengê de wê, weke ku me li jor li cen deveran wê han ser ziman em dikarin wê li vir jî wê dúbare wê bibîr bikin ku wê, çawa wê, di awayekê de wê dîmenê tenêtîyê û giştîyê û ankû razberî û şenberîyê wê di zikhev de wê di rengekê de wê bijî bê. Wê di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê ku wê, bi mantiqî wê bê xwestin ku ew were fahmkirin bê. Minaq wê dema ku ez wê bêjim “ev vazo” ku ez wê bahsa wê bikim wê di wê temenê wê weke tênginek tenê û şenber wê di zikhev de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Yanî wê ya tenêtîyê wê di rengekê de wê, zêdetirî wê dîmenê şenberîyê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê wê dema ku ez bahsa reng û hişkatiya wê bikim wê di wê temenê de wê, ji wê şenberîyê wê weke ku wê di awayekê de wê dîrkevin wê bibê û wê, razberî wê xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, ew têngîna hişkûnê wê di awayekê de wê bi wê tenêtîya vazoyê re wê, di rengekê de wê bibê û wê taqabûlî wê

hebûna wê bikê. Lê di wê rewşê de wê di dîtbarîya wê de wê xwediye dîmenekê bê. Di dînenekê din de jî wê hebûna vazo û hişbûn û bi wê hişkbûnê hevdu girtina wê, di wê temenê de wê temenê wê biafirênê. Di awayekê de wê çendî wê, hişkbûna vazoyê wê çendî hem giştî û razberî wê bi wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide nîşandin jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê, dîmenekê hem şenber û tenêtiyê jî wê bi hebûna wê vazoya li berçav ku ew heya re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê têtînen weke hişkbûnê em dikarin bi heman rengê bi têtîna rengê re jî wê di rengekê de wê fahmbikê. Lê reng wê zêdetirî wê dîmenekê din ê şenber û tenêtiyê wê, di awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, weke ku wê bide dîyarkirin. Têtînen weke hişkbûnê, rengê û hwd wê di rengekê de wê, weke têtîne xosletî bin. Wê dema ku em bi têtîna vazoyê re wê dihênina ser ziman wê bi xosletê vazoyê re wê dikin ku wê pênasebikin û wê werênina ser ziman.

Em dikarin wê ji aliyekê din ve jî wê li wê nêz bibin. Minaq ku em gotina vazoyê wê bi têtînek giştî wê hildina li dest û ya hişkbûnê wê bi wê re wê weke têtînekê wê bihizirin wê di têtînek şenberîya wê vazoyê de wê, weke xosletekê wê xwe bide dîyarkirin.

Em di dewama wê de wê, dikarin wê bi aliyekê din ê gotinî re wê li wê bihizirin. Di çerçoveya têtîna mantiqê de wê, têtîna gotinê wê ji aliyekê ve wê, hertimî wê di çerçoveyek giştî de wê temenekê fahmkirinê wê karibê bi xwe re biafirênê û wê karibê wê werênê ser zimam. Minaq em dikarin gotinên weke “civakê”, “malbatê”, “zaningehê” û hwd wê, hildina li dest wê di wan gotinan de wê weke gotinên hevbeş jî wê di rengekê de wê têtînek giştî wê bi xwe re wê, bidina dîyarkirin. Lê ev wê di awayekê d ewê, weke aidi têtînek dîyarî a kombûnê, çîbûnê û hwd jî wê werina pênasekirin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê ev gotin wê hem ji aliyekê ve wê karibin bi xosletên hemojenî werina şîrovekirin û hem jî heterojenî werina şîrovekirin. Di wê temenê de wê, ev wê, weke têtînen ku wê karibê wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ji wê aliyê ve wê dema ku em li gotinê bihizirin wê weke ku wê wê çendî wê gotin statik û di cihê xwe de sekinî bê bi awayekê lê wê, di aslê xwe de wê vajî wê temenek wê yê dîyar ê herikiner wê di wê xwe de bide dîyarkirin. Ji hinek aliyan ve wê dikarê wê balê bikişênê li ser wan aliyan. Minaq wê, rewşa weke ya kes dijî û hertimî digihijê fahmkirinê nû bê. Kom di gûharê û digihijê têtîna û rengên nû bê û hwd bê. Wê di wê temenê de wê, di gotinê de wê, ev wê, dem bi dem wê di awayekê de wê

salixkirinên ku wê bi wê re wê werina kirin wê, di wê temenê de wê li ser temenekê aqilî re wê, bi demê re wê bi hişmendî wê biafirin û wê, weke dîmenên din ên fahmkirinên ên bi wê re ku wê xwe bidina dîyarkirin wê bibê.

Di awayekê de wê, ev gotin wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, di mijare têngîna gotinan de jî wê, di wê de wê çawa wê, di wê de wê kûrbûn wê bibê wê, wê bi wê re wan her fenomenên ku wê di wê de wê werina kifşkirin wê di wê de wê were û bibê. Minaq di zaningehê de wê gotina xwandinê, memoste û ankû aqadamisyen, xwendewan û hwd wê, di wê de wê karibin ew bibin. Di ya malbatê de wê, karibin ya dêûbav, xwûşkûbira, û hwd wê, karibin bi hinek aliyên din re wê were kifşkirin. Ev fenomen wê weke fenomenna gûharîner ên di xwe de ku wê bi demê re wê bibin bin. Wê di wê temenê de wê xwediyê temenekê hevbaş ê gotinê jîyanê bin. Gotinan jîyanê wê her zindi ku wê bi wê re wê çendî wê xwediyê çerçoveyek a bi heyinî a bi wê re jî bê lê wê weke gotinek razber jî wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê weke ku wê bimênê bê.

Di her gotinê de wê kifşkirina gotinên din wê bi temenekê funksiyonî û hwd re wê di wê temenê de wê temenê wê hebê û wê bi wê re wê karibê were lê hizirkirin bibê. Minaq wê dema ku ez bahsa kargehekê wê bikim wê di wê de wê, bi fenomenî wê amûrên ku ew dihên çêkirin, kesên ku ew weke karker di wê de dixabitin, dema ku ew dihê bûhûran û hwd wê weke aliyên ku ew dikarin bi wê re ew were lê hizirkirin bê. Wê weke kirdeyên ku ew di wê de hena lê ne dîyar wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku wê, gotina kargehê wê were bi navkirin wê çî di wê de wê were qastkîrn wê weke pêwîstîya pênaseyiya wê hebê. Kesek ku ew bi nav dikê û yekê din ku ew li rex wê bi nav bikê wê di wê nûqteyê de wê karibin ji dîtîna û azmûnên cihê wê bahskirinên xwe bikin û wê di mejiyê xwe de wê çendî ku wê weke bahsa heman tiştê û rewşê bikin jî lê wê dîmen û dîtînen cihê di mejiyê wan de wê hebin ku ew bahsa wê bikin bin. Ev wê dîmenekê ku wê weke çendî di dîtîna de weke hemojen were dîtîna jî bê lê wê, di xwe de wê, xwediyê kûrbûnek heterojenî jî di wê de wê weke ku wê bê. Lê di wê temenê de wê di nava wê fahmkirinê de wê kombinyasyon û ankû levkîrinek wê di çerçoveyek têngîna a wê gotinê de wê bi wê re wê di rengekê de wê hebê. Ew gotin wê dema ku wê, ew li ser temenekê, demekê, rewşekê, li deverê dîyar û hwd ku ew hat ser ziman wê, di wê de wê, weke salixkirinek cihê wê di xwe de wê biafirênê û ew salixkirin wê weke îdeyekê, têngînekê û hwd wê bi wê rewşê re wê bi xosletî wê

hebê. Di heman rengê de kesekê din li ser temenekê din ê cihê, dîmenekê cihê, rewşek cihê li deverek din a dîyar a cihê û hwd ku ew wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê têngînek din a cihê wê bi xwe re wê di wê rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna fahmkirina bi zanînê re wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê mijare vekirîbûnê(in: clair) û naqandinê (in: distinct) wê karibê wê werênê ser ziman. Di nava zanînê de wê mijare derkkirinê, ji hev cihê kirinê, bijartinê û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û ev wê bi felsefeya rasyonel re wê ji dema descartes û pêde wê di rengekê de wê di çerçoveyek mantiqî de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijare derkkirinê de wê dema ku em li wê binerin wê di nava jîyanê de wê, rengê rewşan, hebûna tiştan, awayên weke bi darêjkî bê, rengî bê û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyên ku em bi wê re wê li wê bihizirin bin.

Hişê me wê di nava tişt û rewşan de wê, di wê temenê de wê dema ku e, bahsa vekirîbûnê bikê wê bi wê re wê ji hev binaqênê, hilibijêrê, ji hev cihê bikê û hwd. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê ev alî wê weke aliyên wê yên fahmkirinê ên giring bin ku mirov wê fahmbikê bê. Têngîna vekirîbûnê wê di nava zanînê de ku wê derkeve li pêş wê di rengekê de wê di nava fahmkirinê de wê temenê naskirinê, ji hev cihê kirinê û hwd wê temenê wê biafirênê û wê bi wê re wê were ser ziman. Tiştêkê ku ew vekirî jî bê wê mihaqaq wê wê xwediyê naqandinekê û ankû naqînekê jî bê. Wê bi xosletên wê re wê, di wê temenê de wê cihêbûn û bijartinên wê bi rengê û wê û awayên wê re wê bibê. Di wê temenê de wê, dikarê wê di wê rengê de jî wê di temenekê mantiqî de wê karibê wê fahmbikê. Ku em bêjin gotina A wê naqînêr bê wê demê wê bi xosletên weke x, y, z ku wê bi xosletên lêbarkirî re wê wê bibê û wê di wê de wê kîjkan ji wan wê rast û kîjkan ji wan wê ne rast bê wê, bi ji hev cihê kirina wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê û tefkirbikê bê.

Li ser gotinê re wê, gotinek din jî wê descartes wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew jî wê ya 'berçavan (in:evident)' ku wê werênê ser ziman wê weke têngînek bi gotinê ku wê hem ya vekirî û ya naqînîyî jî wê di wê de wê bi derfetî wê hebê wê werênê ser ziman. Lê di rengê ku wê weke ku wê di wê temenê de wê di awayekê slaixkirinê wê di nava zanînên hemdem de wê werênê ser ziman wê bi zêdeyî wê bi çerçoveyek epistemikî wê were dîtin ku wê were hanîn li ser ziman bê.

Di wê temenê de wê dema ku em bahsa gotinê di wê temenê de wê bikin wê aliyê wê yê din jî wê bi gotinên 'herênî (in:positiv)' û gotinên nêrênî (in: negatîv) ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê karibê li wê were lê hizirkirin. Minaq gotin weke 'baş', 'rast', 'durust', 'xweş', 'xweşik' û hwd wê weke gotinên ku wê bi aliyê baş re wê, werina ser ziman. vajî wê gotinên weke "nebaş", 'nerast', 'nedûrûst', 'nexweş', 'nexweşik' û hwd re wê bi aliyê nêrînî re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di nava têgînên derpêşî de jî wê ev wê rengê fahmkirinê wê bi hizirkirinên wê û cihêbûnên wê bi wê re wê di regekê de wê bidina dîyarkirin.

Di awayekê de wê, ev gotin wê di kurdî de wê karibê ji du aliyên ve wê bi herênî û nerênî wê li wê bihizirê. Yek wê bi weke nebûna wê tiştê xosletê û hwd re wê, karibê wê were fahmkirin. Wateya din jî wê bi morfolojikî wê di wê temenê de ku wê ew tişt wê hebê lê wê ne di rewşek levkirinê, lêhatinê, û hwd de bê. Di wê rengê de wê, minaq wê, dema ku wê kesek di karekê de ne xwediyê zanînê bê û ankû ne xwediyê xosletên ku ew karibê bi wan re rabê bê wê, di wê temenê de wê bi aliyê nebaş re wê were ser ziman. Lê ku ew xwediyê wan bê wê bi aliyê baş re wê rabê û wê were pênasekirin.

Bi regekê din wê her tiştê ku wê, weke ku wê bi başî wê li wê were lê hizirkirin wê bi awayekê din ê morfolojikî û danîna amptiya wê bi wê re wê weke aliyê wê din jî wê bi wê re wê hebê. Ku bawerî hebê wê nebawerkirin jî wê hebê. Ku rastî hebê ne rastî jî wê hebê. Vajî wê jî wê dikarê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û tefkir bikê. Minaq wê dema ku em li ser rêyên dîtin, bihîstin, têjgirtinê û hwd ên weke bi sehî re jî ku em li wê bihizirin wê di wê temenê de wê encamek bi fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em bejin, kesekê dibînê wê vajî wê gotina 'korbûnê' wê were, kesekê dibihîzê bahsê jê bikê wê gotina vajî wê a korbûnê wê were, gotina tişîbûnê bahsa wê bikê wê vajî wê ya valabûnê wê were, gotina dewlemendiyê bahsa wê bikê wê vajî wê ya faqiriyê wê were û hwd. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê fahmkirinê wê hertimî wê bi kirdeyî û ankû morfolojikî wê bi fahmkirina me re wê bi wê re wê bibê û wê hebê.

Li vir wê dema ku em bahsa xosletên bi wê rengê ên ku em bikin wê demê em dikin xosletê fahmkirinê ê bi zanînê weke vekirîbûn û naqandinê jî wê di wê nûqtayê de wê bibîrbikê. Minaq em dikarin bêjin ku 'jînda kor a'. Lê em nikarin bêjin masa kor a' Ma ne zindiya. Di wê nûqtayê de wê bo ku ew tişt û ankû kes bibê kor wê pêşî wê pêwîstiya

dîtina wê hebê. Wê li ser wê re wwê temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Wê demê ku ew em bahsa dîtinê bikin wê, nedîtin jî ku wê bi wê re wê were fahmkirin wê morfolojiya wê bi têgîna kirdeya dîtinê re wê xwediyê bijartinekê bê. Wê di wê temenê de wê kirde jî wê di xwe de wê kirdeyek din wê bihilbêjêrê. Ew jî wê ya zindîbûnê bê.

Di wê temenê de wê, bi wê re wê ya ku wê were dîtin wê di rengekê de wê ew bê ku wê reng û berê fahmkirinê ku wê di kûr re wê herê û wê çawa wê pêde wê herê û wê bi çî rengê wê herê wê demê wê bi wê re wê di wê temenê de wê ew wê bi wê rengê wê bibê. Wê ev wê bide dîyarkirin. Di mijare hebûna kirdeyê û bûjenê de wê, vekirbûna wê bi hebûna wê ya dîyar û bijartiniya wê re wê di rengekê de wê bibê. Di têgîna wê ya naqandinê de jî wê ev wê bi wê re wê were dîtin ku wê bi xosletên wê re wê, çawa wê bibê û wê, ew wê yan wê zindî bê û ankû wê ne zindî bê wê ew wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dema ku em bêjin 'xwarin xwar' wê weke xosletekê bi zindîbûnê re wê hebê bê. Masayek, kevirek, pênuşek, derîyek, hêtek wê xwarinê nexwe. Wê yê wê karibê wê xwarinê wê bixwê, wê zindiyek bê. sawalek bê, heywanek bê. Bi teybetî jî wê mirovek, haspek, gamêşek û hwd bê.

Di wê temenê de wê xosletên tiştê ku em disa li ser masayê re bimesin wê dikarin wê werênina ser ziman. Minaq xosletên weke gilover, hişk, sipî û ankû reş, piçûk û ankû mazin û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev xoslet wê, weke xosletên ku kêma zêde wê di awayekê de wê weke piçûk û ankû mazin wê bi zindîyan re jî wê hebê. Yan jî wê, di wê temenê de wê, reş û sipî wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare xosletan de wê ev wê di wê temenê de wê her bûjen wê di wê temenê de wê ew bi dîyariyên wê re wê wan xosletan wê bi xwe re wê bide me. Wê tiştêk wê bi rengê xwe, mazinbûn û ankû piçûkbûna xwe, zirav û ankû stûrbûna xwe û hwd re wê hebê. Wê di wê temenê de wê ev xoslet wê weke xosletên hebûnê jî bin. Em dikarin wê jî wê, didewama wê de wê bi wê re wê bibêjin ku wê tişt wê hebê wê hingê wê ev xoslet wê hebin. Wê dema ku min got 'ew sipîya' wê demê wê bi xwezayî wê weke ku wê di wê de wê were fahmkirin weke ku ez bahsa tiştêkê bikim wê bi wê re wê, di rengekê de wê were dîtin û wê were fahmkirin. Tiştêk ku ew nebê wê nikaribê bi wê re wê bahsa sipîbûn û ankû ne sipîbûna wê jî bikê. Di wê rewşê de wê ji aliyê têgîna sipîbûnê ve jî wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, tişt ku ew sipîbûn bi wê

re hebê wê ber ku ew tişt heya bê. Di wê temenê de wê, bi wê rengê wê ew wê temenê wê di wê rengê de wê weke ku wê biafirênê bê. Ji aliyê hebûna tiştê ve jî wê li wê bihizirê ku ew tişt wê hebê wê demê wê rengê wê, sipî û ankû bi rengê din wê hebê. Ku ew tişt hebê wê demê wê bi dîyarîya wê re wê çerçoveya wê ya darêjkî û awayê wê ya geometrikî û hwd jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, weke ku me li jor hanî ser ziman wê, tiştê ku ew hebê wê yan mazin û yan jî wê piçûk bê. Wê demê wê bi wê mazinbûn û ankû piçûkbûna wê re wê temenê wê yê dîtina wê ya bi awayî, desenî, û hwd re jî wê bi derfet bê ku ew were kifşkirin û ji wê were bahskirin. Xoslet wê, di wê temenê de wê bi wê re wê rengê dîyarîya wê jî wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Xoslet wê rengê çawa hebûna wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê wê ew wê ew hebûn wê dervî wê wê weke ku wê bi xwe wê hebê û wê pêwîst ku ew bi xwe ew were fahmkirin bê.

Wê dema ku mirov wê bahsa xosletan bi gotinan re wê bikê wê demê em dikarin aliyekê din jî wê bi wê re wê werênina ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê têngîna 'dijberîyê' bê. Di nava têngîna dualismê de wê ev têngîn wê bi awayekê morfolojikî wê bi wê re wê were şîrovekirin û wê were hanîn ser ziman. Lê li vir wê dikarê wê di awayekê de wê hinekê li wê bihizirê û wê fahmbikê ku wê çendî wê bi derfet bê ku ew tiştên vajî hev weke bi dijberîyê û ankû ne bi dijberîyê wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, dema ku wê, tiştê wê, bi xosletên xwe re wê bi yek din re wê lev nekê wê karibê wê bi wê re wê bi dijberîyê re wê fahmbikê? Di wê nûqtayê de wê di rengê de wê dikarê wê fahmbikê wê levnekirina bi xosletan wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya ahange wê tiştê û hebûnê de bê. Di wê rengê de wê, minaq wê, merê û jinekê em dikarin wê weke minaq bidina nîşandin. Wê jin wê xwediyê vajina û mêr jî wê xwediyê penis bê. Wê demê wê dema ku wê, li gorî wê mantiqê wê, jin bibê xwediyê penis û mêr bibê xwediyê vajina wê weke ku wê vajî wê bê. Di wê temenê de wê, ev wê di anegeke wan ya fizikî de wê weke ku wê, ne xwediyê rewşek levkir bê. Wê demê wê dikarê wê di dewama wê de wê, bibêjî ku wê, levkirina nava hebûnê wê, di wê temenê de wê li ser wê temenê wê bi levkirina xosletan re wê bibê. Wê demê wê ku ew xoslet wê bi wê re wê levnekê wê, bi têngîna dijberîyê û vajî wê zêdetirî wê weke bi têngînek din wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê werênê ser ziman. Ew jî minaq wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser

ziman ku wê xoslet wê awayên wê rengê wê yê bi wê heyî re wê bide wê hebê û wê awayê din wê bi xwe re wê bi wê hebûnê re wê biafirênê.

Di nava tarî û rohnîyê de jî wê bi heman rengê wê bi wê rengê wê were salixkirin. Di aslê xwe de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare levkirin û nelevkirinê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê dîmenên din ên hebûnê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di rewşa heman mirovê de ku ew jin bê û ankû mêr bê dikarê wê werênê ser ziman. Minaq wê î ro li jîyanê wê gelek mêr jî û jin jî wê bijîn. Ji nava jinan ku em bahs bikin wê gelek jinên ji hev cihê wê bibin. Wê demê wê dema ku em ew cihê bibina wan li ser awayekê bi yê din nelevkirinê wê ji dijberîyê zêdetirî wê cihêbûnek ku mirov wê bi xosletên cihê re wê bi wê re wê werênê ser ziman wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev wê ji aliyê din wê bo aliyê mêr jî wê wusa bê.

Minaq di geometriyê de wê hevrastek wê bi cetwelê wê li sê qatên wekhev wê were beşkirin. Yan jî wê bi heman têngîni ku mirov wê bibêjê wê sêsikek wê ne bi derfet bê ku ew bibê çarkik. Di wê mantiqê de ku mirov wê bi têngîna mantiqê re wê bi wê re wê li wê li wê bihizirê wê dikarê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, A ku ew x bê wê ne y bê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, di wê temenê de li ser têngîna dijberîyê re wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, dema ku em tarî û rohni dijberî hev in û hena ku em li wê bihizirin wê, di wê nûqteyê de wê bi derfet bê ku mirov wê bibêjê ku ew wê, ew vajî hev bin lê wê bi hev re wê, ne di rewşek dijber de bin. Ber ku wê ne tarî bi rohnîyê û ne jî rohni bi tariyê wê karibê were pênasekirin. Aliyên wan ên weke pênasekirina bi hev re wê morfolojikî bin. Weke ku wê. tarî nebê wê rohni hebê. Rohni hebê wê tarî nebê û hwd. Di wê temenê de wê Di wê nûqteyê de wê, têngîna mantiqê wê dikarê wê di wê temenê de jî wê bi wê rengê wê di regeê de wê werênê ser ziman. Minaq A ku ew x bê wê ne ya ne-x bê. Di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi aliyê xwe re wê salixdikê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku me got tarî heya wê demê wê, rohni wê weke nebê. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di awayekê de wê, di têngîna dijberîyê de wê, di wê rengê de wê karibê tiştek were gotin. Minaq wê dema ku mirov wê bibêjê ku wê tiştek wê, vajî bê weke tarî û tari û rohnîyê wê demê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê tarî hebê wê rohni nebê. Ku rohni hebê wê tarî nebê. Lê di regeê din de

jî wê dema ku em li ser têngîna rengê re wê li wê bihizirin wê elementên tariyê wê ya roihniyê de wê hebin. Weki din wê di ya elementên sipitiyê jî wê karibê di awayekê de wê di ya aliyê din de wê kifşbikê. Di wê temenê de wê ev wê têngînek ku em bi wê dikarin bibêjin ku wê ti tişt wê ne tenê wê xwe bixwe bê.

Di dewama wê de wê jî wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê, di awayekê morfolojikî de wê têngîna tarî û rohniyê wê bi dijberîya nava wan re wê were ser ziman. Lê bi heman rengê wê minaq rengê sipî û sor û ankû tarî û sorê jî wê dikarê bi kirpênê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pîvane rêjeya rengê û zelaliya wê di rengekê de wê, were dîtîn ku wê di wê rewşê de wê weynekê wê bi hebûna xwe re wê, di fahmkirinê û wê hîsa me ya ku em ji wê ji wê bi fahmkirinê digirin wê bi wê re wê hebê.

Di têngîna mantiqê de wê, dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê werênê ser ziman ku wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, dikarê wê bibêjê ku wê, cewherê gotinê wê kaeribê bi têkiliya gotinek û wateyek din re jî were ser ziman. Minaq wê dema ku em bibêjin “mirov wê zindiyekê di hizirê ya” ku em wê werênina ser ziman wê di wê nûqtayê de wê, gotina zinditiyê wê di cewherê gotina mirov de wê, xwediyê wateyekê bê.

Di mijare mantiqê de wê dema ku mirov wê bahsa tiştê wê bikê wê di wê nûqtayê de wê têngîna ‘tiştê’ wê weke têngînek ku wê karibê wê bê hijmar wê di wê de wê tişt wê werina kifşkirin. Di wê de wê, bi têngînek bûjenî wê di destpêkê de wê wateyekê wê bi xwe re wê bide me. Lê ji aliyekê din ve jî wê, weke têngînek ku wê wê dîtina me ya ku wê ji wê bûjenê ku me derkkirî wê ew wê jî wê bi wê re wê weke bi gotinbûna wê bi wê re wê salixbikê û wê bi wê re wê were ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare tiştê, çî bê wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Tişta ku me got ew heya, tişta ku ew bûya, tişta ku ew dihê hêvî kirin, tiştê ku ew çûya û hwd wê, di wê temenê de wê ev gotin jhemû wê di wê de wê li ser gotina ‘tiştê’ re wê wateyên wê hebin û wê hemû jî wê di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê karibê wateyên cihê bi xwe re wê bide me. Minaq wê dema ku me got “tiştê çû ya” wê, di wê nûqtayê de wê, kirpendina bi “ê”yê ku ew tenê tîpeka wê bi wê re wê wateyek morfolojikî a bi hebûnek zindiyî ku ew dikarê herê û biçê wê weke ku wê bide wê gotinê. Di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê tiştê wê, di wê nûqtayê de wê bi wê re wê, weke tiştê zindî, û ‘tişta ne zindî’ ku me

got wê, di wê nûqteyê de wê “a” wê, di wê nûqteyê de wê, weke ku wê vajî wê bi têtîna tiştê re wê weke ku wê, wateyekê wê bi xwe re wê di çerçoveya têtîna mantiqê de wê weke ku wê karibê bide mirov. Lê di wê nûqteye de wê çendî ku ew wê bi wê rengê wê karibê bi wê rengê wateyan bidina me jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê karibê wê bibê ku wê bi rengê tawandinên ‘a’yê bi ber ‘ê’yê ve û ankû weke tawandinên ‘ê’yê bi ber ‘a’yê ve ku wê bikê wê, wateyên zinditi û ne zinditiyê wê di wan aliyên din ên weke ya ne zindi ya zindi û ya zindi ya aliyê ne zindî ku ew bi xwe re wê bide me. Ev wê çendî ku wê weke di heman gotinê de wê weke wê heman mantiq û wateyê wê were dîtî jî lê wê ev wê, dîmenekê din ê fahmkirinê ê ji yê pêşî ku em li wê dihizirin wê weke ku wê bibê û wê cihêbûna wê hebê.

Em dikarin wê heman mantiqê di gotinê de wê bi rengê têtîna zayendî a ji gotinê wê bi wê fahmkirina wê re wê, werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em “wî” weke ya bi aliyê nêr û “mê” bi aliyê mê re wê dihênê ser ziman wê, di wê temenê de wê cihêbûnê wê bi wê re wê dikê. Bi gotinek zayendî û cûreyê wê re hemû xosletên wê cûreyê bi wê di wê de lê dihizirin. Di wê cihêbûnê de wê, di wê temenê de wê, hinek aliyên morfolojikî wê bi rewş û rengê deng derhanînê, levhanînê û hwd re wê di wê temenê de wê were dîtî ku wê bi wê re wê hebê. Di wê rewşê de wê mijare têtîna zayendî a ji gotinê wê fahmkirina wê û ankû wê, di renekê de wê, rewşa hebûna tiştê weke enstrumentek musikê bê û ankû tiştê din bê ku wê bi wê re wê were fahmkirin wê ew wê çawa wê rengê xwe wê bide gotinê wê weke aliyek wê yê ku wê ji wê aliyê ve wê bi têtîna mantiqê re wê weke ku wê bê kirin weke mijare fahmkirinê û wê li ser wê were lê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê mijare têtîna zanyenditiyê û ya ne zayendîtîyê wê di wê temenê de wê, weke aliyek wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Yan jî ku em bixwe bi wê gotinê re wê empatiyê wê dênin û wê gotina zayendî û wê têtîna zayendî a di wê de wê çawa wê dikarin wê bi aliyê din de wê bi gûharînê û ankû wê ji wê cihê fahmbikin wê pêwîst bê ku wê hinekê wê li wê bihizirin bê. Ev wê, di demên kevnera de wê, di xate pêşketina fahmkirinê de wê, minaq ku wê bahsa pêşkeveçûnên bi temenê têtîna ‘baviksaliyê’ re ku wê werê kirin wê hinekê jî wê li ser wê temenê wê karibê wê were fahmkirin.

Ji wê aliyê ve wê mijare kirpendinê, lê dengdayinê, fahmkirinê û hwd wê çawa wê bi gotinê û mantiqê û têtîliya nava wan wê bibê wê hinekê li ser wê bisekinê.

Di morfolojiya gotinê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, di wê de wê rengê kirpendinê û dengdayinê wê di rengekê de wê, bi wê re wê, ew jî wê di wê temenê de wê, di çerçoveyekê cihêkirinê û danîşandina cûreya hebûnê, tiştê û hwd a di wê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Minaq ku em di kurdî de dibêjin “kêr” wê hem xosletekê weke bi kêrhatinê wê werênê ser ziman û hem jî wê navê amûrekê birrînê weke kêrê bê. Di wê temenê de wê ya ku wê, di wê nûqteyê de wê, cihêkirinê ku wê dikê wê di wê nûqteyê de wê, têgîna dengdayinê bê.

Di wê temenê de wê dema ku em li ser têgîna gotinê re wê li wê dihizirin wê dibînin ku wê di gotinê de wê kifşkirinên cihêyî wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, karibê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê gotina “hebûnê” di awayekê de wê tiştê ku ew zindî û ankû ne zindî bê wê bi xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, her tiştê ku ew heyî wê karibê wê bi gotina hebûnê re were ser ziman. Lê minaq em bahsa gotina zindîtiyê bikin wê di wê de wê hebûne dijî wê di wê de were kirpendin wê di wê de wê karibê ev ajalek, bê, heywanak bê, ankû mirove jî bê. Wê di wê temenê de wê hemû tiştên ku ew di wê de wê dijîn wê karibin wê bi wê re wê were ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê bibêjê ku em bahsa minaq gotina heywanê bikin wê hemû cûreyên zindiyên ku ew dervî mirov hena wê de wê, karibin bahsa wan were kirin. Di wê temenê de wê, di wê têgîna de wê zindiyên ku ew weke ne mirov û dervî hebûna mirov bi heywanî hena wê di wê de wê werina ser ziman.

Di wê temenê de wê, minaq em dema ku em bahsa tiştê dikin wê di gotina tiştê de wê hemû tiştên ku ew bi fizîkî û najin wê karibin wê werina ser ziman. di hinek wateyna de ku wê çendî wê car bi car wê bahsa tiştên dijîn wê were kirin jî lê wê bi zêdeyî wê hebûnên najin wê di wê de wê bi zêdeyî wê weke ku wê werina qastkirin.

Di wê temenê de wê ev wê di wê temenê de wê, dema ku em em bahsa wê, têgîna amûrê dikin wê di wê de wê, hem tiştên weke najin û hem jî tiştên weke bi hinek xosletan dihên bikarhanîn ên weke enstrûmentên musikê û hwd wê karibin bi wê re werina qastkirin. Lê ev gotin wê çendî ku wê di wê temneê de wê ev wê van aliyan wê bi xwe re wê weke ku wê qastbikin û wê werênina ser ziman jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê, ne dîyarî û ankû razberî wê di wê de wê hebê. Ber vê yekê wê tiştên ku ew bi wê re wê werina ser ziman wê, karibin bi gelek cûreyên wê ew werina ser ziman.

Di nava jiyane de we hertimî we tişt we, di we temenê de we, bibin. Minaq we, gotina tiştê jî û ya amûrê jî we di demên berê de we hebê. Lê tiştên weke teknikê ên demên hemdem ku ew di we de bûna we nebin. We ew jî we di we temenê de we, di temenekê xwezayî de we bi we re we werê li wan hizirkirin û we were pênasekirin. We bi xosletên we yên zindiyî û ne zindiyî we di we temenê de we were pênasekirin. Di we temenê de we, weke ku me li jor hanî ser ziman ku we gotina tiştê we dem bi dem we bi tiştên zindî re jî we were ser ziman. Di we demê de we bi we mantiqê we bi têngîna 'tiştên najin' û 'tiştên dijîn' û hwd re we di awayekê teybet ê cihêkirinê û hwd de we, ew we, bi we re we were ji hev cihê kirin û ankû qatagorizekirin.

Di we temneê de we, ku we gotina tiştên najin û ya tiştên dijîn ku we yek we aliyê tiştên najin we werênê ser ziman û aliyê din jî we tiştên dijîn we werênê ser ziman. Lê di we nûqtayê de we tiştêkê din we bale mirov we bikişênê. Ew jî we ew bê ku we gotina "tişt"ê we di we nûqtayê de we, herdû aliyan we weke ku we weke tişt we di xwe de we bigihênê weke têngînek kirdeyî, piştî we awayê pênasekirina weke têngîna tiştên najin û dijîn.

Di we nûqtayê de we, gotin we di we de we gihiştina fahmkirin û kifşkirinên din ên nû we di we temenê de we bi we re we weke aliyekê we yê din ê giring bê ku mirov we karibê we di we temenê de we bi we re we li we bihizirê û we fahmbikê bê.

Di aslê xwe de we, di we nûqtayê de we mijare fahmkirina di gotinê de we, di we temenê de we aliyê din ku we weke ku me bi paragrafa ser vê re kifşkir we, tiştên nû ku we derkevin li holê û we werina bi gotin kirin û qatagorizekirin we di we de we, di wateya gotinan de jî we di we rengê de we, zêdetirî we temen û derfetê kifşkirinên din we weke ku we biafirênê û we bi xwe re we di reng û awayekê de we weke ku we bide dîyarkirin.

Di we temenê de we, weke aliyekê we yê din ê ku mirov we karibê we bi we re we, di we temenê de we bi we re we li we bihizirê bê.

Di awayekê din de we, di we nûqtayê de we ev we weke aliyekê we yê ku mirov we karibê we bi we re we fahmbikê bê. Lê ku em, di temenê kifşkirina we de we bi we re we li we bihizirê we, di we temenê de we bi we re we, weke aliyekê we giirng we bi we re we biafirênê. Minaq we, gotina ku ew weke ya tiştê we, hemû gotinên din ln weke 'tiştên najin' û 'tiştên dijîn' ku ew dihilde li nava nava xwe we dikarê we bi we rengê jî we werênê ser ziman. Minaq A B em hildina li dest weke du gotinên ne

diyar ku em bi wan re dîyarbikin. Em bêjin ku hemû B wê di nava A de bin. Wê demê li ser wê encamê wê aliyê wê yê din jî wê ew bê k uwê, A hemû B'yan di nava xwe de dihawênê wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wê dema ku em dibêjin mirov wê heywanek bê wê, demê wê heywan wê weke têtînek ku wê di mirov de jî wê hebê wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê hebê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di çerçoveya wê de bûyin û di hundurê wê de wê bûyin wê weke du aliyên ku ew di wê demê de wê bi hev re wê di hev de wê bi wê rengê wê weke ku wê bihawênin, bi parêzên û wê bidina dîyarkirin bin.

Di wê temenê de wê gotinên giştî em dikarin wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê dubare wê li vir wê bibirbikin. Minaq gotina “hebûnê”, “zindî”tiyê, “heywan”ê, “tiştê” û hwd wê, dema ku em wê hildina li dest wê di wê temenê de wê weke gotinên ku em dikarin werênina ser ziman. Di wê wan gotinan de wê, tiştên ku wê, werina fahmkirin wê sînorên wan nebin. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê weke têtînek gotinê a qatagoriyî wê di wê rengê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Hemû tiştên ku ew dijîn wê di wê temenê de wê di çerçoveya gotina zinditîyê de wê karibin werina pênasekirin. Di wê nûqtîyê de wê dîyarkirina navaroka gotina zinditîyê wê jiyانبûn wê bi wê re wê were dîtî ku wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, ev wê di rengekê de wê dema ku em sînorê gotina zinditîyê wê bi wê re wê, salixdikin em bi wê re wê dîyar jî dikin. Minaq sînorê gotina zinditîyê wê ne zinditî bê. Wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, tişt wê di awayekê de wê, weke tiştên najin ku em wê ji wê aliyê ve wê beremberê wê hildina li dest wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê xwezayî de wê werina fahmkirin. Wê di wê nûqtîyê de wê sînorê tiştê bi heyînê û nezindibûnê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê tiştê ku ew dijî jî weke bi zindiyî û bi tiştî bê ku ew nejî jî bê wê weke hebûnekê bê. Wê demê wê bi xwezayî wê, di gotina hebûnê de wê hemû tiştên dijîn û najin wê di wê de wê bi hebûnê wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku wê karibin werina pênasekirin. Ev wê di awayekê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê pêşî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê mijare hebûnê û salixkirina hebûnan bi gotina hebûnê re wê di wê temenê de wê, di wê de wê, zinditî jî û ne zinditî jî weke bi tiştî wê weke hinek qatagoriyên ku ew di wê de ew karibin werina kifşkirin û fahmkirin bin.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Aliyek din jî wê bi wê re wê li ser wê rengê fahmkirinê ê gotinê re wê di wê temenê de wê, weke gotinê bi aliyê wê yê vajî wê re wê salixbikê û wê bi wê re wê bigihijê têtînek din bi wê re. Minaq em gotina zinditiyê wê hildina li dest wê, di wê nûqteyê de wê, ya vajiya wê ku wê bi wê re wê were salixkirin wê neziditi bê û wê ev wê ne zinditi wê weke têtînek ku wê beremberê têtînen tiştî wê were bê û wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ku ew bi wê re were fahmkirin bê.

Di mantiqê wê gotinên ku wê di wan de wê li ser têtîna zayendî, cûre ku wê xwediyê têtîna û têtîliya hundirîn û çerçoveyî bê wê, weke gotinên homojenîkî bin. Lê yên din wê weke yên heterojenîkî bin. Minaq wê dema ku em minaqekê bi kortasî li ser wê têtîna gotinê a homojenî û nehomojenî bidin wê karibê wê di wê temenê de wê bide. Minaq wê heywan û zindî wê, weke xwediyê têtîliyê homojenî bin. Lê minaq wê bi têtîna azadî û atomê wê li wê bihizirê wê di dîmenekê de wê weke ku ew nehomojenî bê wê di awayekê de wê dîmenekê de wê bide me.

Bo felsefeyê û ankû têtînen wê yên bi pergâlî û sazûmanî ku wê werê hanîn ser ziman wê di wê temenê de wê çawa wê di awayekê de wê di aheng û dewama hev de wê bi hev re wê di têtîliyê de wê were hanîn ser ziman wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku wê bahsa hebûnê û têtînen zinditiyê wê were kirin û ankû rewşa bûjenê û têtîliya wê ya bi fahmkirinê û derkkirina wê re wê were kirin wê di wê temenê de wê direngekê de wê weke ku wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê gotinên ku wê bi têtîna sazûmanê wê bi hebûnê û ankû gotinên weke zinditiyê re wê derkevina li pêş û ankû wê werina nig hev wê weke 'sazûmana hebûnê', 'pergala hebûnê' û hwd wê di wê temenê de wê çawa wê di wê rengê de wê, were hanîn li ser ziman wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê, hizrên aristo wê di aslê xwe de wê di demên felsefeyê de wê were dîtin ku wê çawa wê di wê çerçoveya têtîna hebûnê de wê bibê û wê derkeve li pêş wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Aristo wê dema ku wê mijare bûjenê wê hilde li dest wê ji aliyekê ve wê çawa wê tabîi pêvajoyek gûharînê bê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi cewherî wê çawa wê weke aliyekê wê yê ku wê 'weke xwe wê bimênê' jî wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, bixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê

ser ziman. Di wê temenê de wê têngîna tenetîya bûjenî wê weke di pêvajoya gûharîn û bûyinê de bê wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê aliyekê wê yê negûharîner ku wê bi xwe bixwe re wê di heviyekiyekê de wê bimênê jî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê, dema ku wê bahsa hizrên aristo wê di wê warê de wê were kirin wê karibê wê di wê çerçoveyê de ew wê bi wê re were ser ziman ku wê, bi têngîna tenetîya bûjenê re wê, bi gotinên gelemper re wê, çawa wê werênê ser ziman wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, bandûra têngîna ideayên platon wê di awayekê de wê, dema ku wê, bahsa 'toze yekem' û 'toze duyem' wê bikê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têngîna cewherê a weke xwe di heviyekiyekê de mayinê ku wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Têngîna aristo a bûjenê wê di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê dikarê wê di awayekê de wê balê bikişênê ser wê. Ew wê, bûjenê wê bi çerçoveyek bêsinor a ku mirov wê karibê wê bi xosletên wê re wê kifşbikê re wê li wê bihizirê wê, ew wê jî wê di nava 10 têngînan de wê, rêz bikê û wê weke temenê wê yên bi wê kifşkirinê ên ku ew dikarê bi xosletên wê re di wan de were kifşkirim. Ew wê, toz, girêdan, necelik, nitelik, dem, cih, rewş, lê xwedibûn û ankû lê nexwedibûn, lêker û pozisyona wê bê. Di nava wan pêvajoyên wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev van têngînan ku me li jor hanî ser ziman wê di temenekê komî û qatagorizekirinê de wê li wê bihizirê û wê, di dewama wê de wê, bi wê re wê, temenê lê têngihîştina bi aliyên wê yên din ê ku mirov wê bi wê re wê kûrbibê re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê li ser têngîna bûjenê re wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê hemû têngînan bûjenî ê bi xwe re di heviyekiyekê de bin wê bi têngînek hebûnî re wê werina pênasekirin û wê di têngînek giştî û gelemperî de wê xwediyê xosletan bin. Aristo wê pêvajoya piştê wê bi têngîna 'dara porphyrios' re wê di temenekê hiyaraşîkî de wê di dewama hev de wê çawa wê were kifşkirin û wê bi wê re wê were ser ziman wê li wê bihizirê.

Di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê di çerçoveya têngîna mantiqê de wê bi berdewamî wê li wê bihizirê wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê bi hinek aliyên wê yên

din re wê werênê ser ziman. Minaq wê bi têngîna pargalî aê hiyararşîkî ku wê aristo wê di çerçoveya têngîna xwe ya mantiqî de wê werênê ser ziman wê were dîtin ku wê şîroveyên ontolojîkî û epistimikî ku wê di awayekê de wê weke bi wê bi hev re û wê di zikhev de wê di rengekê de wê bi wê re wê werina kirin wê were dîtin.

Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê. Minaq wê, gotina 'sazûmana bûjenî' û ankû beremberê wê têngîna bi gotina 'sazûmana hebûnê' wê karibê wê bi kirpenê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku wê mijar wê were ser kifşkirina xosletên bûjenê wê di wê temenê de wê çawa wê, di rengekê de bi têngînên wê yên zayendî û cûreyî wê werina kifşkirin û ji hev derhanîn wê weke aliyekê wê yê din ku wê êdî wê di dewama wê de wê were lê hizirkirin bê.

Li ser wê temenê wê di temenekê têngîna a 'bi rasyonali a levkîrnê' ku wê weke hemû tişt wê ji xwe derkeve û ankû wê ji hev derkeve wê, di rengekê de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê, di çerçoveya têngîna çerçova û hundûrîniya wê de wê were lê hizirkirin bê. Ev wê weke aliyekê ku wê bi têngînek ontolojîkî û metafîzîkî û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê din ve jî wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê, di mijare şîrove û fahmkirina bûjenê de wê, aristo wê dema ku wê, di wê çerçoveyê de wê bi têngîna xwe ya ontolojîkî wê werênê ser ziman wê, di têngîna tozê weke ya di çerçoveya 'bûjenên yekem' û ankû 'toze yekem' de ku wê were kifşkirin wê di asta pêşî de wê li hev rêz bikê û wê werênê ser ziman. Aristo wê di wê nûqtayê de wê cih bide matematik û geometriyê jî ku wê bi wê aliyê têngînên tozên bi xwe re di heviyekiyekê de bin re wê li wan wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li gorî wê tozên pêşî ên ku ew bi serê xwe hena bin. Wê di wê nûqtayê de wê ji aliyekê ve jî wê bi têngînê wê weke hebûnnek bê cism jî ku wê bi têngînek ontolojîkî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê bibê. Di wê nûqtayê de wê, li ser wê temenê têngîna geometrikî re wê, ji nûqtaya pêşî li ya duyem wê, derfeta kifşkirina û hasibandina nava nûqtayan wê êdî wê çawa wê karibê bibê wê çerçoveya wê ya hizirkirinê wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê pergalek hizirkirinê a deduktîf û diskursîfî wê çawa wê bibê wê êdî wê çerçoveya wê ya hizirkirinê ku wê xwe bide dîyarkirin êdî çerçoveya wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê û çerçoveyê de wê weke ku wê bi ontolojikî û matematikî wê çawa wê bi derfet bê ku wê, bi salixkirina navaroka wê re wê, bi mijarek ku me salixkir û ankû têtînek bûjenê wê di dewama hev de wê, bi pergalek geometrikî bê û ankû ya hebûnê de wê, bi çerçoveyek homojenikî wê were hanîn ser ziman êdî wê bi derfet bê ku wê karibê were fahmkirin. Li ser wê temenê wê di rengê de wê çawa wê, bi temenekê rasyonali wê were fahmkirin bi têtîkili, navarok û cûre û aliyên wê yê salixkirinê û hwd re wê, êdî wê karibê wê were fahmkirin.

Li vir di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê, hinekî jî wê bi derfet bê ku mirov wê, mijare têtîna empirikî jî wê tevli mijarê bikê û wê di dewama wê de wê di dewama wê de wê bi rengê wê yê fahmkirinê re wê hinekê wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê, çawa wê, di wê temenê de wê karibê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman. Emprisism wê bi nerînek cerbî, çavdêrî û azmûnê re wê, li mijarê wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê bixwezê ku ew bigihijê encamekê bi kifşkirina xosletên bûjenê.

Li vir wê dema ku em mijare fahmkirinê li ser têtîna empirikî re jî wê hinekê di dewama wê de wê li wê bihizirin wê bi wê re wê were dîtin ku wê emprisism wê di wê rengê de wê bêtî ser ziman ku wê, bi temenê azmûnkirinê wê gihiştina zanîna tîstê û xwezayî wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, dema ku em hinekê bi şûnde herin wê di nava felsefeyên kevnera de wê pêşketina têtîna atomê wê, bê temenê têtînen din ên weke bi cerb û azmûnê jî. Di dewama wê de wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bibê.

Di mijare bûjenê de wê, aliyên ku ew bi wê re wê karibin wê werina derkkirin û ankû aliyên ku wê newina dîtin wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê werê li lê hizirkirin. Wê dema ku wê bahsa bûjenê û bi bêtînor û hasab hebûna xosletên wê û kifşkairna wan wê bi wê re wê were kirin wê di wê temenê de wê di rengê de wê, weke aliyên ku wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, mijar û serûwana fahmkirinê wê di wê nûqtayê de wê bi awayekê di levkirin û awayên wê yê fahmkirinê de wê, li wê bihizirê û wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê werênê aser ziman. Hebûn û ankû sazûmana fahmkirinê a hebûnê wê di wê nûqtayê de wê temenê wê biafirê ku wê mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê. Pergale zanînê ku wê were pêşxistin wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê di awayekê levkir û ahengî de wê çawa wê hebûnê wê werênê ser ziman wê li ser wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku wê, di fahmkirinê de wê têngîna rasyonali wê pêşkeve wê ji aliyekê ve wê bi têngîhek mantiqî jî wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê li ser wê re wê di rasyonali fahmkirinê de wê, hebûna hebûnê, pergalek wê û zanîna wê bi hev re wê di çerçoveyekê de wê çawa wê were fahmkirin û wê diawayekê rasyonali de wê were ser ziman wê li ser wê bisekinê. Bi kortasî ku mirov wê wê bibê wê, ya ku wê bi rasyonali wê li wê bê hizirkirin wê ew bê ku wê tişt wê hebê, dîyar bê û xwediyê çerçoveyek bi derfet a dîyarî bê. Di wê temenê de wê mijare bûjenê û zanîna wê û di wê de wê were lê hizirkirin. Aliyên wê yên ku wê bi rêyên weke derkkirinên weke bi intiba û hwd wê werina fahmkirin jî wê biîbin.

Lê zanîna rasyonali wê di wê temenê de ku wê were fahmkirin wê bi sakixkirinên wê re wê çawa di temenê rast de wê, bixwezê wê werênê ser ziman wê bibê. Di wê temenê de wê, hebûn, darêjk û hwd wê, di demên kevnera de wê weke têngînên ku wê bi wê re wê were lê ghiştin a bi felsefeya rasyonali re bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê tiştêk wê hebê û xwediyê rasyonalityekê bê wê demê ew wê hebê, xwediyê darêjkekê bê û wê karibê were derkkirin bê. Aliyên din ên weke bi irrasyonali ku wê pêşkevin jî wê weke aliyên ku wê, di wê nûqtayê de wê, weke aliyên seraqilî re wê werina dîtîna û wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Wê demê de wê rasyonali wê weke bi aqilî wê were dîtîna û wê di wê temenê de wê weke têngînek ku wê di çerçoveya aqil de wê were fahmkirin bê.

Em li vir wê aliyekê din jî wê bi wê re wê li ser têngîna salixkirinê re wê li wê bihizirin. Wê dema ku wê were bahsa salixkirinê wê were kirin wê di wê nûqtayê de wê were dîtîna ku wê, di warê fahmkirinê de wê, di çerçoveyek metodolojikî de wê aliyên ontolojikî û epistemikî jî wê di rengekê de wê, bi wê re wê, werina dîtîna ku wê bîna ghiştin li salixkirin û fahmkirinê. Wê dema ku wê bahsa gotinê wê were kirin wê çi wê werênê ser ziman? Minaq wê aristo wê dema ku wê bahsa gotinê wê bikê wê bi felsefeyê wê bi têngîna bi rengê di ziman de weke peyvekê û wê di derbarê bûjenê û ankû mijarekê de wê ku wê zanîna me wê, werênê ser ziman wê werênê ser ziman. Di mijare salixkirinê û watelêkirinê de wê, di gotinê de wê, weke bi xosletî wê kifşkirinên wê de jî wê di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Li gotinê lê zêdekirina wateyê û di wê de wê bi wê lêbarkirinê û hwd re wê karibê wê bi wê re wê were fahmkirin. Minaq wê dema ku wê bê gotin ku “mirov bi aqil in” wê, di derpêşka mirov bi aqil

in e wê, têngîna aqiliyê wê weke têngînek li lê were barkirin û bi wê watelêkirin û fahmkirinê wê bi wê re wê were dîtîn.

Di wê temenê de wê aliyekê din ê salixkirin û ji hev cihê kirinê jî wê bi wateyê û watelêkirinê û salixkirinên bi wê re wê were dîtîn. Minaq em ku em bi minaqe zor me hanî ser ziman wê bi wê rengê wê bidomênin wê karibê wê hinekê wê werênê ser ziman. Wê dema ku me me got mirov bi aqil in wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, aqilbûn wê çawa wê li mirov wê weke lêkirinek derkeve li pêş. Yan jî em bêjin 'jina jîr a', "delal digirî", "firaz li mal a", û hwd wê di wê temenê de wê, lêbarkirinên di navan de wê, weke jirbûnê, girîbûnê, li malbûnê û hwd wê bi wê re wê, were dîtîn. Wê di wê temenê de wê, ev salixkirin wê hem wê weke xosletna aqilî bin û hem jî wê weke têngîna bi pêjnkirî ên bi fahmkirinê bin.

Li vir ku em wê salixkirinê wê bi wê têngîna salixkirinê û watelêkirinê re wê bikin em nikaribin wê tenê wê weke "a ku ew bûya b' ê û hwd re wê bi tenê wê fahmbikin. Di wê nûqteyê de wê, weke ku bi minaqên li jor re wê were dîtîn wê bi xosletî salixkirin wê bi wê re wê were dîtîn. Di wê nûqteyê de wê, di kirdeya mirov de wê weke ku mirov wê karibê gelek xosletan di heman rengê de wê kifşbikê. Minaq weke ku me got "mirov bi aqil re", "mirov jir a", "Mirov digirî", "Mirov li mal a" û hwd wê di wê rengê de wê weke têngînekê wê xwe bide dîyarkirin. Lê di wê nûqteyê de wê her têngîn wê di awayekê de wê, xosletekê wê bi mirov re wê bide dîyarkirin jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê hinek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê wê bi her minaqê re wê bi teybetî wê weke xoslet ku wê werina kifşkirin wê were dîtîn. Di wê temenê de wê dema ku ew hat got ku wê mirov bi aqil a wê, di wê temenê de wê, aqilbûna di mirov de wê, were bi cihkirin û kifşkirin ku wê bibê wê dema ku ew hat gotin "mirov li mal a" wê demê wê mirov wê bi xwe de wê di deverekê de wê were dîtîn û wê were pênasekirin. Ev xosletê ku wê bi mirov re wê weke bi aqilbûnê a bi gotina pêşî û li malê ya bi gotina dîyem re ku wê were dîtîn wê ji hev cihê bin.

Di wê nûqteyê de wê, rengê xosletên cihê wê, bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê bibê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê a bi wateyê wê, di her rewşê de wê ev karibê weke xosletekê cihê weere dîtîn û kifşkirin. Di awayekê din de jî wê her salixkirinên weke bi gotinî ku ew hat kirin wê di wateyê de lêgerina wateyê wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkiirn.

Minaq wê, dema ku em lêkerên aqilbûnê a mirov û li malêbûnê a mirov ku me bi minaqên jor re ew hanîn ser ziman wê, dikarê wê bi wê rengê jî wê li lê zêdebûnê bikê. Weke jir a, baş a, rast a û hwd wê bi rengê minaqe pêşî re wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê. BI rengê minaqe duyem re wê, weke li mal e, li derve ya, li bani ya, li xwerê ya, û hwd wê karibê wê bi wê re wê di wê temenê de wê li lê zêdebikê û wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê, dema ku em li watelêkirinê digerihin wê demê wê di awayekê cûreyî û zayendî de wê cihêbûna wê jî wê xwe di renekê de wê, di nava têtîgînê de wê, bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku wê zindî bê wê, bê gotin mirov du lingî ya, hasp çarlingî ya û hwd wê bi wê re wê, li wê bihizirê. Mirov wê dema ku wê bibêjê ku wê, mirov du stûnî ya û ankû hasp çar stûnî ya wê, di wê temenê de wê weke têtîgînek ku ew li wê newê were dîtin. Stûn wê, di awayekê de wê ling û temenê malekê bin. Di wê temenê de wê bi minaqe duyem re wê dema ku wê bê gotin mal bi du stûna ya, û ankû xanî bi çar stûna ya wê li wê were ´. Di wê temenê de wê, demê wê, di wê temenê de wê ev aliyekê formeli ê bi wê re wê bi wê rengê wê salixkirinê ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Du wê nûqteyê de wê, dulingî bûn û ankû çarlingî bin wê weke du têtîgînên ku wê, di renekê de wê, cihêbûnekê wê bi wê rengê salixkirinek zindiyî re wê bi xwe re wê, bide diyarkirin. Wê demê wê mirov bo ku ew wê bi du lingî hebê. Mirov wê ne çarlingî bê. wê ev wê bi wê rengê wê ji hev wê were cihê kirin. Ji aliyekê din ve jî wê, wan salixkirinên bi wateyî ên ku ew hatina lêkirin re ku wê li wê bihizirê wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Her rewşên weke bi mirov bê, bi hasp re bê û ankû tiştêkê din re bê ku ew hat salixkirin wê weke xosletekê ku ew hat bi gotin jî bê. Ew bi gotinkirin jî wê demê wê temen û derfeta salixkirinên wateyê wê di wê rengê de wê bi wê re wê biafirênê û wê li ser wê re wê, bi aliyên din re wê bi wê hizirkirinê wê were lê hizirkirinê bê. Minaq wê xosletên weke bi aqilbûnê, jîrbûnê, li malêbûnê, û hwd ku wê li wê bihizirê wê, ev wê, weke aliyên din ên ku wê êdî wê di wan de wê pênasekirin wê bi wê re wê were kirin û hizirkirin wê bibê bê.

Minaq di paragrafa li ser vê de wê, têtîgînên weke ´aqilbûnê´, û ´malêbûnê´ û hwd wê karibê li wê were dîtin ku ew dihên ser ziman. Di têtîgîna malêbûnê de wê, hem wateya ku weke ku me bi teybetî li jor bi wê re li wê hizirkir û bi wê re wê hanî ser ziman wê karibê bi wê were

fahmkirin û hem jî wê bi aliyekê din wê weke bi têngîna gotina malê ku wê weke kirdeya bingihînî û temenî wê di gotinê de wê bibê wê. ‘bûna xwedi malê’ û hwd jî wê weke wateyên ji wê cihê ên ku em dikarin ji aliyekê din ve li wê bigihijin jî wê bi wê re wê xwe bide diyarkirin.

Li vir wê dema ku e, bi mantiqî wê li gotinê dihizirin wê dibînin ku wê çendî ku wê, wate were gûharîn û ankû wê bi watelêkirinên din re wê were ser ziman jî lê wê gotin weke xwe wê bimênê. Mantiq wê di wê nûqtayê de wê bi gotinê wê ji gotinê zêdetirî wê bi pêjn û intibayên bi wê lê têngiştinê ên bi wateyên cihê û hwd re wê alaquadar bibê.

Di gotinê de wê, di wê temenê de wlê gihiştina fahm, wate û salixkirinên cihê ên bi gotinê re wê, di rengekê de ku em bi gotinekê re wê li wê bihizirin wê, dikarê di bin du serek û ankû sernavan de li wan bihizirê. Yek yên weke di temenê wate û têngînên bi hev re di ahengekê de û homojen de ku mirov wê karibê di temenekê levkir de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ya din jî wê bi aliyê din ê weke ne di temenekê levkir û heterojen de ku wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were li holê.

Minaq wê dema ku mirov wê bahsa ava bikê, wê wateya vexwartinê wê di gotinê wê nebê. Lê ji ber ku wê av wê mirov û ankû zindî wê ew wê vexwûn wê bi xwezayî wê ji aliyekê din ve wê di wê çerçoveyê de wê derfeta li ser wê azmûnkirina bi av vexwartinê re wê li wê gihiştinê wê karibê wê bikê bê.

Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, di nava lêgihiştina wateyê a di gotinê de wê, di rengekê de wê lêgerîna mantiqê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi kirpênê bê. Di wê temenê de wê dikarê wê bibêjê ku wê ji du aliyna ve wê dîsa wê dikarê wê fahmikê. Yek wê weke di dîmenekê rasyonali de wê di temenekê de wê karibê wê bi têngînek dîyarî û hwd ku ew heya re wê wê li wê bihizirê bê. Ya aliyê din jî wê bi têngînek weke serxwezayî, ankû irrasyonali ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Çendî ku wê her têngî ku wê bi **rasyonali** bê û ankû **irrasyonali** bê wê, di nava xwe de wê, di xwe de wê weke di dîmenekê de wê xwediye dîmenekê levkir ê weke bi mantiqîya xwe jî bê lê wê bi felsefeyê re wê ji aliyekê din ve wê ev wê li wê were lê hizirkirin. Ew jî wê di nava aliyê rasyonali û ne rasyonali û ankû irrasyonali û ne irrasyonali de wê li wê

were lê hizirkirin. Ev jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê li ser têtgîna hebûn û nebûnê û ankû hebûn û ne-hebûnê, nebûn û ankû ne-nebûnê re wê di wê rengê de wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê ev gotin wê hinekê wê xatek tenik wê bi fahmkirinê wê di nava wan de wê hebê. Minaq wê, di wê rengê de wê, ‘ne-irrasyonali’ û rasyonali wê çendî ku wê weke di dîmnenekê de wê xwediyê heman wateyê bê û wê weke heman wateyê wê bide me jî lê wê di rengê de wê karibê di rengê de wê li ser wê çerçoveya rengê gotinê û hwd re wê, dîmen û rengên din ên bi fahmkirinê bi xwe re bide me. Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Salixkirin wê di her sert û mercê de wê weke wateyek bi kirdeyî a ku ew wê bi wê re wê were tefekûrkirin bê. Di wê temenê de wê, di wateya wê de wê, di wê de wê bi salixkirinê re wê weke bi gotinbûnên wê bibin û wê her wate ku ew bi gotin bû wê weke di rengê de wê, şêwayên din ên ku ew bi wê re wê, karibê bi wê re wê, were lê hizirkirin bê. di nava hevokekê de wê, gotin wê, bi alikariya rengdêr û ankû lêker û pêvekên wê yên li şûn û dawîyê ku wê werina kirin re wê temenê ghiştina rengên din ên fahmkirinê wê bi wê re wê bê afirandin.

Aliyekê din ê bi têtgiliya mantiqê û wateyê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê jî wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê di wê rewşê de wê, wate wê, çawa wê, xwediyê rewşek salixkirî a levkir bê. Di wê levkiriniya wateyê de wê, çi û çawa wê hebê wê, çawa wê karibê wê bi dîyariyekê wê fahmbikê wê weke aliyên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê de wê, rewşên ku wê bi wê re wê were lê ghiştin wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, çendî ku wê têtgînên me yên bi azmûnî ên bi hizirkirinê re wê di rengê de wê hebê jî wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Di wateyê û levkirinîya wê de wê, bi awayekê teqez wê, mirov wê karibê wê bibêjî ku wê, weke A wê A bê re wê di rengê dîyar de wê werênê ser ziman. Yan jî bi wê rengê di hevîyekiyekê de wê hanî ser ziman û wê bi wê re wê li wê hizirî û wê fahmkir wê çawa wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyên wê yên din bin ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê got “zelal zela a” wê demê wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê weke bi wê re wê, fahmbikê ku ew wê weke wê bê.? Di wê nûqtayê de wê, di dîmen de wê weke ku wê têtgînek hevîyeki wê di wê de wê were kirpendin. Lê di rengê de wê, di

gotina “zelal a“ de ku wê, gotina zelal’ê a duyem wê ji wê were derhanîn wê di wê nûqteyê de wê, dîmenê fahmkirinê ê bi rengê wê weke ew kes ew kes a wê bi xwe re wê, di rengekê de wê di dîmenekê kirdeyî de wê dîsa wê weke ku wê bide me. Di wê nûqteyê de wê “a”ya ku em li dawiyê wê bi cih dikin ku em di farqê de bin wê di wê kifşkirin û dîyarkirinê de wê, di watelêkirinê de wê weyneq teybet wê were dîtin ku wê bi wê re wê di wê de wê bileyizê. Wê têngîna gotina “zelal”ê a duyem wê weke kirdeyek sergirtî wê bi alikarîya gotina zelal a yekem wê di “a”yê de wê were dîtin ku wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Tiştêk wê dîsa wê weke ku wê xwe bê wê, di wê têngînekê de wê were fahmkirin wê ev wê tenê wê weke têngînek fahmkirinê bê ku wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Di wê kirpendina wê de wê, weke salixkirinek bi zelalê weke bi navî wê bibê û wê, di wê dîmenê de wê hem dîmenekê zêhnî ê wateyî û hem jî yekê weke bi bi navî salixkirinê û hwd wê di zikhev de wê weke ku wê bi wê re wê hebê. Ev jî wê di wê nûqteyê de wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Ya ku wê di “a”yê de wê, ew wê kirdeyê wê di dîmenekê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman ku wê bide dîyarkirin jî wê ew dîmenekê bi dudîmenî ê di wê de ku ew weke bi wateyê re rengê fahmkirinê diafirê jî bê. Di wê temenê de wê ev wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare salixkirinên me yên ku em bi wê re wê li wê bihizirin wê di serî de wê xwe bi wê re wê ji wê aliyê ve wê bide dîyarkirin ku wê wate wê, di wê temnê de wê li ser temenekê zêhnî re wê, bi watya pêşî re wê, di dîmenekê de wê bi şewayên intibayê û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin û wê temenê pirrfahmkirinîyê wê di wê de wê bi wê rengê wê weke ku wê bide çêkirin. Lê ku em di dewama wê de wê dîsa vegehin li gotina “zelal ... a”yê wê di wê nûqteyê de wê têngînekê wê bide me. Di wê temenê de wê bi wê çerçoveyê de wê çendî ku wê gotina navarokê a duyem wê were derxistin jî wê wateya wê bi rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê dema ku em dubare wê gotinê li şûna wê dênin wê wateya wê bi epistemikî wê çi bê? Yan jî wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bipirsê ku wê wateyên din wê bi xwe re wê bide me? Ev wê di temenekê totolojikî de wê, temenekê fahmkirinê wê weke di dîmenekê de wê bide me. Lê hinek hisesiyet wê dervî wê dîmenê wê rengekê fahmkirinê wê bi intibayî wê karibin bi me re ew bidina çêkirin. Di wê nûqteyê de wê, weke aliyekê wê yê pêwîst wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê li ser mijare

kirdeyê û lêbarê û ankû têngîna lê were barkirin weke bi wateyî û hwd jî wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê hinekê din wê li wê bihizirê.

Di wateyê de wlê kirde û lêbarkirinên ku wê bibin wê di awayekê de wê, di dîmenekê de wê, were xwestin ku ew werê fahmkirin. Di wateyê de wê dema ku em dibêjin A wê A bê wê demê wê di wê temenê de wê bi salixkirinê weke A, di awayekê de ku wê bi wê re wê, hebê û wê, di dîmenê pêşî de wê xwe û yê din de jî wê, lêbarkirina bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê weke a di wê de wê hebê wê weke aliyekê wê yê kumirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê dema ku em li wateyên lêbarkirî dihizirin wê, bi wê re wê, di wê de wê, çawa wê, bibê. Minaq wê dema ku em dibêjin 'mirov heywanek a' wê di wê temenê de wê gotina mirov wê weke bi cûre û ya heywanê wê weke têngînek bi cinsî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin wê, di wê rengê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bide me.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê bi awayekê de wê bi têngîna cinsî wê ji aliyekê din ve wê di dewama mijarê de wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em bahsa wê bikin wê di wê nûqteyê de wê, mijare cinsê a nêz û yê dûr jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirêwê, di wê rengê de wê werênê ser ziman ku em bêjin mirov xwediyê du çavan bê wê, di wê temenê de wê weke têngînek ku ew di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê karibê wê di çerçoveya têngîna dûr a cinsî de wê fahmbikê. Wekî din ku em bêjin mirov xwediyê du destan a jî wê di wê temenê de wê karibê wê jî bi têngîna cinsî a dûr wê bihizirê. Yan jî ku em bêjin mirov hebûnek bi aqil a wê di wê temenê de wê weke têngînek cinsî a dûr wê fahmkirinekê bi xwe re wê bide me.

Di minaq ser de me got ku wê çawa wê weke bi gotina "mirov heywan a" hanî ser ziman. Li ser wê minaqê re wê dikarê wê, têngînên cinsî ên dûr jî wê li ser wê re mirov dikarê wê bi awayekê wê li wê bihizirê. Minaq ku em bêjin 'mirov wê, heywanekê duçavî bê' wê di wê temenê de wê bi têngîne cinsî a nêz re wê karibê wê di wê çerçoveya wê de wê fahmbikê. Yan jî bi gotina weke "mirov heywanek bi aqil a" wê dikarê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare salixkirinê û çerçoveya têngîna salixkirinê de ku mirov wê li wê dihizirê wê, di awayekê de wê, were dîtin ku wê mijar wê çerçoveyek mantiqî a epistemikî û metodolojikî wê di fahmkirinê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Aristo wê bi têngînên xwe yên ku ew bi têngîmna mantiqê

re wê werênê ser ziman wê ji aliyekê din ve wê bi têngînek ontolojikî jî wê di dîmenekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di mijare salixkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser temenekê bêjenî wê bi têngîna fahmkirinê re wê were dîtî ku wê derkeve li pêş. Wê di wê nûqteyê de wê, tişt wê weke ku ew heya bi hebûna xwe ya bûjenî re wê were salixkirin. Lê aliyekê din wê di wê nûqteyê de wê bi têngîna mantiqî wê derkeve li pêş. Ew jî wê weke ku em kifşdikin wê bi gotinên me yên ku em dikin wê bi hinek xosletên têngînî û bûjenî wê di wê rengê, awa û temenê de wê were dîtî ku wê xwe bidina dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê têngînek weke bi gotinî wê çawa wê karibî weke bi xosletên têngîna bûjenî wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Xosletên bûjenî wê di awayekê de wê bi temenekê cerbî û çavdêrî re wê, di awayekê de wê çerçoveya wê fahmkirinê wê biafirênin. Ev jî wê di dîmenekê de wê, rengê fahmkirinê wê di dîmenekê îdeayî de wê, di wê rengê de wê bi wê re ku wê karibê were lê hizirkirin wê bide dîyarkirin. Di têngînên aristo de wê, mijare îdeayê wê di dîmenekê wê bi wê rengê de wê, bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di nava têngînên platon de wê were dîtî ku wê aliyê epistemikî û ontolojikî wê di zikhev de wê hebê û wê bi wê dîmenê re wê aliyê ontolojikî wê di awayekê de wê were dîtî ku wê di dîtî û fahmkirinê de wê derkeve li pêş. Lê di dîmenekê aristo û fahmkirina wê de jî wê çendî ku wê aliyê epistemikî û ontolojikî wê di zikhev de wê hebê lê wê aliyê epistemikî wê di wî dîmenê wî yî epistemikî û ontolojikî ê di zikhev de wê derkeve li pêş.

Di mijare têngîna aristo de wê, di wê çerçoveyê de wê, ev dîmenê epistemikî wê di wê temenê de wê, zêdetirî wê bi wê temenê fahmkirinê ê epistemikî wê giringiyê wê ji aliyekê ve wê zêdetirî wê weke ku wê bi têngîna epistemikî re wê derxê li pêş. Di nava hizrên platon de wê têngîn û dîmenê mantiqê ne li pêş û li berçavbûna wê jî wê hinekê wê ev aliyê wê di temenê wê de wê dîyarker bê. Bi heman rengê wê dema ku em ji aliyê aristo û rengê hizirkirina wî ve wê hilde li dest wê di wê rengê de wê ev aliyê wê yê epistemikî wê, di wê temenê de wê bi zêdeyî wê ber ku wê li pêş bê wê êdî wê ev wê aliyê wê yê mantiqî bi dîmenê wê re wê zêdetirî wê li pêş bê. Aristo wê mantiqê wê di dîmenê ku ew dihilde li dest de wê, çawa wê weke têngînek ku wê di wê tîgna navxweyî a darêjkê û hwd ku wê di dîmenekê levkir de wê bi wê fahmbikê û hwd re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê were û derkeve li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din ev wê, bi wê re wê, were dîtin ku wê têngîna îdeayê a platon wê di temenekê hizirkirinê de wê were dîtin ku wê di rengekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê derkeve li pêş. Di rengê hiyararşîya nava têngîna xwe ya îdeayî ku ew wê platon wê bi wê bihizirê wê di dîmenekê levkir de wê têngîna levkiriniya nava hev a darêjkê û hebûnê ku wê bi wê re wê, di asta yekem û duyem de wê bi wê re wê li wê bihizirê re wê, were dîtin ku wê bi wê li wê bihizirê.

Ev wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin wê dîmenê îdeayê wê di wê nûqteyê de wê, di nava têngînên aristo de ji ya platon cihêtir wê, di dîmenekê epistemikî de wê li ser wê re wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di wê nûqteyê de wê mantiq û îdea wê di awayekê de wê weke ku wê pêwîst ku mirov wê gotinekê jî bê wê di wê nûqteyê de wê şîrovebikê û wê ji hinek aliyan ve wê werênê ser ziman. Hinek têngînên me yên ku me li jor hanîn ser ziman wê, karibin di wê çerçoveyê de werina fahmkirin. Lê di dewama wê de wê hinekî wê dîsa wê dikarê li vir wê bi berdeyamî wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê ev têngîna îdeayî wê di awayekê de wê were dîtin ku wê, di dewama wê de wê bi têngînek epistemikî wê weke bi têngîn û medotolojiya aristo re wê li ser têngîna hebûnê re wê di rengekê îdeayî û ontolojikî de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Şîroveyên li ser hebûnê ên di serdema navîn û di demên piştê wê heta demên têngîna Hegel û kant jî ku mirov wê karibê wê di nava wê de wê fahmbikê wê weke aliyên ku mirov wê karibê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê bê.

Di nava têngîna îdeayî a demên piştê wê, di wê temenê de gihiştina têngînek hebûnê a saf û zelal û ankû têngîna 'hebûna rast' ku wê di wê temenê de wê bê xwestin ku ew li wê were lê hizirkirin wê were dîtin. Hegel wê bi têngîna 'fenomenolojiya tînê' ku wê li wê bihizirê û wê di temenekê hiyararşîkî a dîyalektikî de wê di nava xwe de wê, bi awayekê wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê bi wê rengê wê were lê hizirkirin.

Ev têngîna îdeayê wê di dîmenekê de wê, bi reng, awa û şêwayên cûre re wê, di nava hizirkirinên bi mantiqê, ên weke mantiqê bûjenê, kirdeyî, îdeayî, hebûnê û hwd re wê, xwe di dewama wê de wê bi wan re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Zanîna mantiqê wê di wê temenê de wê, di wê mêylê de bê ku wê li ser temenekê epistemikî wê bixwezê ku ew di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi têtîna hebûna razber û şenber re ku wê bi zanîna mantiqê re wê di wê çerçoveyê de wê bi mantiqê razber û mantiqê şenber re wê were lê hizirkirin wê weke aliyên wê yên din ên ku wê bi wê were lê hizirkirin û wê were xwestin ku ew li wê were gihiştin li zanîna wê. Di wê temenê de wê, rêgezên mantiqî ku wê werina kifşkirin wê li ser wê re wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava yekitiyekê de wê her îdea û ankû têtîna wê karibê rêgezek mantiqî jî wê bi wê û zanîna wê re wê bi fahmkirinê re biafirênê. Li ser wê temenê wê di nava epistemolojiya hemdem de wê bi temenekê zanînî wê gihiştina têtîna 'yekitiya hebûnê' û çerçoveya wê ya ku ew dikarê ji hev were derhanîn û hwd wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi têtîna rêgezî wê karibê were fahmkirin bê. Têtîna gotinê a bêsînor bi fahmkirinê ku wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê weke têtînek hebûnî a hevgerî jî wê di rengekê de wê di wê çerçoveya fahmkirinê de wê weke ku wê karibê bide destnîşandin.

Bi mijare têtîna ideayê re wê dema ku mirov wê li gotinê wê bihizirê wê, di awayekê de wê, bi rengê lê hizirkirinê ê gotina kirdeyî û gotina bûjenî û hwd re wê, di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Gotin wê di wateya xwe de wê pêşî wê weke ku wê bi xwe re wê, di rengekê de wê hebê. Di dewama wê de wê, têtîna ku wê, were salixkirin bê. Ev wê tenê wê di awayekê de wê hebin. Lê awayên din wê di wê temenê de wê di rengê hildana dest a gotinê de wê ji demê li demê û ji derê li derê û hwd wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê karibê li wê were lê hizirkirin bê.

Gotin wê hinekê jî wê bingihê afirîn û bûyina darazê wê bi wê têtîna hebûnê a wê re wê direngê de wê biafirênê. Weke bi têtînek rêgezî, weke bi têtînek hişmendî, weke bi têtînek, dîyardeyî, weke bi têtînek fenomenî û hwd wê bi wê re wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê din de jî wê dema ku em ji aliyê gotinê û têtîliya wê ya bi xwezayê re wê li wê bihizirê wê ev pirs wê di serê mirov de wê biafirê ku wê çi wê beremberê wê bikeve. Di wê temenê de wê weke beremberê wê, têtînek jîyanî a xwezayî wê bikeve wê têtînekê wê di mejiyê mirov de wê biafirênê. Lê ev dîmen wê di awayekê de wê hertimî wê weke dîmenekê ku wê karibê wê were lêpirsin bê.

Di nava xwezayê de wê, tişt wê, xwe dubare nekê ku wê çendî wê weke bi hatin û çûna demsal û hwd re wê were dîtîn jî bê. Lê wê her ya ku wê were ji havinekê li havina din wê ne weke hevdu bin.

Di xwezayê de wê dema ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ew di xwe de wê weke xwe ku ew dibê wê hebê. Di wê rengê de wê xwediyê çerçoveyekê fahmkirinê a ku ew bi xwe re wê diafirênê bê. Di awayekê de wê, aliyekê wê yê wê yê sererastker jî wê di gotinê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em bi bihizirin ku me tişteki bi rengê fahmkir û ew bi mantiqî jî ku ew karibê di levkirinekê de di xwe de jî bê lê ew wê, nikaribê bi awayekê wê weke ku wê bi yekserî weke bi hebûna xwezayê re di heviyekiyekiyê û yekitiyekê û ankû wek wê de bê. Di wê temenê de wê întibaya ku wê di wê nûqtayê de wê pêşî wê di mejiyê mirov de wê biafirê wê di wê rengê de bê ku wê xweza wê, di wê temenê de wê ya ku me fahmkir wê, bi wê re wê, di rengê de wê rastîya wê bide dîyarkirin. Em wusa bihizirin ku em dihizirin ku kevirek wê di nava xwezayê de wê, li wê were lê hizirkirin ku wê ew ne xwediyê ti giraniyê ya û dikarê bifirê. Wê demê em bi mantiqî wê li wê çerçoveya wê kevirek dihizirin û wê, bi wê rengê wê salixdikin. Di wê temenê de wê zanîne me ya mantiqî a kevir jî wê di rengê de wê, bi wê çerçoveya wê re wê were levkirin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê were lê hizirkirin.

Kevir wê, di wê temenê de wê çî wê ji wê re wê ji me re wê bi gotinê wê karibê bi derfet bê ku ew bibêjê kevir giran a û nafirê. Yan jî kevir ne zindiya. Wê di wê temenê de wê ev wê, weke aliyên wê yên ku em karibin wê ji wê têgîna wê kifşbikin û wê fahmbikin bin? Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê, aliyekê wê yê din ê dîyarkerî wê hebûna wê ya xwezayî bê. Wê, di wê temenê de wê di nava têgîna bûjenî a gotinî û ya kevirî di rastiyê de ku ew heya wê, di wê temenê de ku ew were levkirin wê di wê temenê de wê bi azmûnkirina wê re wê di wê rengê de wê bibê û wê karibê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Gotin wê karibê di xwe de wê xwediyê rengê fahmkirinê ê dîyarker û levkir bi têgînî di xwe de bi wê têgîna kevir bê. Wê di wê rengê de wê gotina û ankû têgîna kevir wê çawa wê karibê wê bi ya wê ya rastîna a di jîyanê de heya re wê karibê wê li wê bihizirê? Di wê rewşê de wê mijare fahmkirinê wê dema ku wê ji gotinê bi ber kevir ve herê wê, di wê temenê de wê bi rengê aqilmeşandina xwe û encamên xwe yên bi têgînî lêgihîştîya wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê weke “rastiyê” wê di wê

temenê û rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de wê encamên ku ew bi wê rengê bi gotinê werina lêghiştin wê, di rengekê de wê weke encamên ku ew di xwe de bin. Wê ber vê yekê wê di awayekê de wê mijare vekirîbûna wan li rastiye û hwd wê weke aliyekê ku wê temenê lêpirsînek bi hewldana fahmkirinê re wê karibê bi rehetî ew di wê çerçoveyê de wê biafirênê bê.

Di nava xwezayê de wê, dema ku me rahiştta kevir wê azmûn kir wê, di wê temenê de wê, awa, reng, giranî, û ankû sivikî, û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê, werina lê hizirkirin. Ku ez bêjim kevir sor bû kevirê ku ez rajimê de wê, reş bê wê demê wê ev têngîna min wê weke ku wê li gorî wê ne rast bibê. Lê dervî wê, ez di wê rengê de wê pirsê bikim. Wê kevirê sor wê hîç nebê di jîyanê de? Wê di wê temenê de wê dema ku em di wê nûqteyê de wê li wê bihizirin ku wê kevirê sor hebê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê weke nûqteyek hevbeş wê di wê rewşê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê hebê. Hingê wê, di wê nûqteyê de wê, ev kevirê sor û wê têngîna û ankû gotina kevirê sor wê di rengekê de wê levbikin. Lê di wê temenê de wê ev têngîna wê ber ku wê kevirê sor nedîtîbê wê weke têngînek bêdîtîna bê û ankû wê weke kor bê bi hişmendî.

Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê weke têngîna ku wê di nava mantiqê de wê were lê hizirkirin têngîna 'gotina di xwe de' wê di wê rengê de wê, bi têtîliya wê hebûna bûjenî a xwezayî re wê çawa wê hebê wê, di nava zanîna mantiqê de wê, di demên kevn de jî wê, werelê hizirkirinn. Di demên ronansansê de wê, bi têngîna ideayê û pêvajoyên gûharîna ên bi wê re ku wê bibê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê bidest lê hizirkirinê wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Di wê temenê de wê, mijare têngîna 'gotina di xwe de' wê weke têngînek ku wê b zêdeyî wê di nava têtîliya bûjenî a fahmkirinê ya xwezayê de wê, karibê temenekê lêpirsîna jî ku ew bi xwe re ew di wê temenê de biafirênê bê.

Di wê nûqteyê de wê mijare têngîna mantiqê û gotinê û têtîliya wê ya bi xwezayê re wê weke aliyekê wê yê zêde giring bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê, têngîna di xwe de wê, di wê rengê de lê ghiştinê bi hişmendî wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Em wusa bi hasibînin ku wê, têngînek li derve girîbê wê çawa wê, karîbê ew ya dervî wê .li wê têtîgihê.? Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, gotin wê di nava xwezayê û gada wê de wê, hebûna ku ew heyî wê çawa wê di nava têkiliyekê bi wê û cewherê wê re bê? Di wê nûqteyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di xwe de bûyina xwediyê fahmkirinekê wê, dema ku em wê bi têngînek xwezayê wê werênina ser ziman wê, weke bi têkiliyek ontolojîkî ku wê li pêşî û temeneê têngîna ya epistemîkî wê xwe bide hizirandin wê di dîmenekê de wê regekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê mijare epistemîkî a fahmkirinê ya bi gotinê wê têngînên ontolojîkê û ankû hisiyatên wê di regekê de wê êdî wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare gotinê û fahmkirina tiştê ji nava jîyanê û xwezayê ku mirov wê bi wê re wê dihênê ser ziman wê çawa wê têkiliyê wê bi wê re wê dênê û wê karibê ew bi wê re were ser ziman? Di wê nûqteyê de wê dikarê wê bi wê re wê hinekî li wê bihizirê û wê, di dewama wê de wê gotinên me yên ku em wê bi wê rengê wê, dihênina ser ziman wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din ê bi fahmkirinê re ku em li wê bihizirin bê. Wê çendî wê gotinên me karibin wê tiştêkê heyî wê bi xwe re wê, werênê ser ziman? Gotinek ku ew di xwe de salixkirî wê, di regekê de wê tiştêkê dervî wê ku ew weke heya wê, bi wê re wê wateya wê ya salixkirî wê di wê temenê de wê çawa wê werênê ser ziman wê, di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê hinekê li wê bihizirê bê. Di mijare gotinê, bi gotinkirinê û hwd de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Minaq ez bêjim bi goitnî “darek” ku ew weke hebûnek bi şinayî di xwezayê de wê hebê, ew têngîna min a bi navê darê wê çendî wê karibê wê misoger bikê ku ew wê têngîna darê a heya wê bi xwe re wê, bi gotin bikê û wê werênê ser ziman?

Ji vê aliyê ve jî wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê di wê nûqteyê de wê mijare gotinê wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê wê ji wê aliyê ve jî wê li wê bihizirê ku wê gotin wê çawa wê di ahengek salixkirî de wê bibê bê. Em dema ku em bahsa tiştêkê dikin wê bi gotin dikin em ji gotinê dikarin wê fahmbikin. Yan jî em wê tiştê nebînin û ankû me ew azmûn nekiribê emê karibin wê dema ku ew bi gotinkirina wê hat ser ziman wê were fahmkirin? Di wê nûqteyê

de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê ku wê karibê li ser wê were sekin in bê. Minaq wê, di wê nûqteyê de wê, aliyekê din jî wê pêşî wê di çerçoveya têngnek ideayî de wê pêwîst bê di temenê wê de wê were fahmkirin. Ew jî wê ew bê ku em dema ku bi gotinî dibêjin dar wê ew têngna bi gotinî wê çendî wê ew dara ku em wê dibînin wê bi xwe re wê, werênê ser ziman? Dibê ku ew jî dar bê û ew wê, di wê têngna ku ew weke darê ji wê dihê bahskirin wê di ahengekê û levkirinekê de wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Lê di awayekê din de jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare levkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê, werênê ser ziman ku wê, dema ku wê bi gotinî wê gotina darê wê were ji wê bahskirin wê weke di xwe de wê xwediyê têngnek bi darê bê. Yan jî wê dema ku wê bahsa wê bikê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di gotinkirinê de wê, tişt wê, karibê wê bi wê gotinkirinê re were ser ziman? Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ya ku em dibînin bi tênginî wê, dema ku wê bi gotinkirina wê were kirin wê ji du aliyan ve wê weke ku wê were salixkirin û wê levkirinek tênginî wê di bi gotinkirina wê de wê xwe bide dîyarkirin. Yek wê ji aliyê tişt heyî a xwezayî ve bê ku ew wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bi dîtî û azmûnkirina wê re wê di rengekê de wê bibê û wê were ser ziman bê. Wê dema ku em bi goitnkirina wê dikin jî wê di wê gotinê de wê bi îdeayî û hwd wê, temenê li wê hizirkirinê a bi wê dîtina me re wê, li wê were lê hizirkirin. Em di wê temenê de wê dikarin wê bi wê rengê wê bi gotinekê wê hinekê din wê li wê bihizirê. Kesekê li amarika ku ew xwarinê çêdikê û wê gotina xwarinê wê bi dîtî û kirinên xwe re wê misoger bikê û wê werênê ser ziman. Lê kesekê ku ew li kurdistanê ku ew xwarinê çê dikê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi dîtînen xwe re wê di reng û awayekê de wê li wê bihizirê û wê bi gotina xwarinê re wê werênê ser ziman. Di wê yekê de wê ne ya kesê ji amarika wê weke ya kesê li kurdistanê wê di dîmenekê de wê karibê wê were dîtî û fahmkirin û ne jî jî wê ya kesê ji kurdistanê wê weke ya kesê li amarika wê karibê wê di wê temenê de wê were dîtî. Lê wê hinek nûqteyên hevbeş ku wê karibin di wê de werina derkkirin û azmûn kirin wê hebin.

Ew jî wê têngîna gotina xwarinê wê bi têngîna “çêkirina xwarinê” û hwd re wê di rengekê de wê bibê û wê, di wê rengê de wê bibê. wê tiştên şînayî wê bikarbînin. Yan jî tiştên çandî. Çendî ku ev goitna tiştên çandî wê ji herêmê û li herêmê wê di wê de wê, gûharinê wê bi wê xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê cihêbûnekê wê bide dîyarkirin jî.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê ku wê, azmûn wê, di wê temenê de wê, ne têngînek teqez bê ku mirov wê di temenekê gelemperî de wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê, fahmbikê bê. Lê wê dema ku ew hat dîtin û azmûn kirin û fêrbûn û pê de wê, di wê nûqtayê de wê, ew şêwayê wê bûyî û çêbûyî û hwd wê, di rengekê de ku wê were zanîn wê ew wê weke têngînek zanînê wê xwe bi wê re wê karibê bi çerçoveyek gelemperî bide dîyarkirin. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare têngîna salixkirinê de wê di dewama wê de wê aliyekê wê yê din jî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq wê ew bi gotinkirina ku me di paragrafa li ser wê de wê hanî ser ziman wê çendî wê karibê wê, karibê weke gotinek gelemper wê xwe di wê rewşê de wê bide dîyarkirin? Di wê nûqtayê de wê ev jî wê di mejiyê mirov de wê karibê wê li ser wê temenê wê karibê wê li ser nerînên cihê, dîtinên cihê û hwd ên kesên cihê wê, ew wê di mejiyê mirov de wê biafirê. Kes wê weke hev wê nejin û wê di pêvajoyên weke hev ên jîyankirinê de wê derbas nebin. Wê di wê temenê de wê, her kes wê di pêvajoya xwe de wê azmûnên xwe yên teybet wê di wê temenê de wê ji destpêka jîyane xwe û heta dawîya wê di wê temenê de wê bijî.

Di wê rewşê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê, werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê a di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê di wê têngîna salixkirinê wê çerçoveyên cihê wê bide dîyarkirin. Wê gihiştinên bi hişmendî wê di wê temenê de wê, çendî ku wê dem bi dem wê weke ku wê ‘bahsa heman tiştê wê were kirin’ jî bê lê wê di dîmenê salixkirina wê hişmendiya di meji de wê kes wê bi hûrgilên xwe yên fêrbûyî û dizanê re wê ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, bi temen bikê. Di wê temenê de wê di heman têngîna de wê dema ku wê ti kes wê di heman gotinê, têngîna, hişê, têngîhiştinê, fahmkirinê, fêrbûnê û hwd de wê, nikaribê weke hev wê, bibê xwediyê wê heman têngîna qanixbûnê û ankû gihiştina heman ginyatê. Di wê rewşê de wê, ne wekehevdû bûyin jî wê di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê rewşê de

wê, ne ji ber ku ew li ser heman mijarê dihizirin û dikin ku ew bigihijina fahmkirinê û ankû ghiştina fahmkirinê bin. Wê girêdan û bendên zêhnî û hişmendî wê di wê temenê de wê hertimî wê di mejiyên kesên cihê de wê bi deverên cihê re wê bikê têkiliyê û wê, di rêyên ku ew weke hev were pêşnaskirin jî lê wê di rengekê de wê, ji kes li kes wê di rengekê de wê weke ku wê ji hev wê cihê wê xwediyê rengekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, cihêbûn wê di fahmkirinê de wê di wê temenê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê pirsekê din jî wê di mejiyê me de ku weke me li deverên cihê û berê gelek caran wê kiriya wê pirsra çî û çawa gelemperî ya wê ya heya û dikarê di wê çerçoveya têgîna gelemperîyê de wê fahmbikê wê weke pirsekê wê li ser wê re wê xwe di meji de wê bi awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare fahmkirinê de wê, di wê temenê de wê weke hevdû fahmkirin' wê di aslê xwe de wê derfeta wê, di wê temenê de wê weke ku mirov wê di dîmenekê de wê kifşdikê wê nebê. Di wê rengê de wê weke hevdû kirin wê di rengekê de wê, cihê wê nebê. Di wê rengê de wê, cihêyêitî wê weke xosletekê jîyanê û fahmkirinê bê. Ber vê yekê wê têgînên weke hebûnê ku em bi fîzîkî, weke bi kutleyê, gûharînê, giranîyê, sivikîyê, vejenê, lêbarkirina vejenê, pêl, têkili û hwd re wê bi gelek aliyên ku em dikarin bi wê rengê wê werênina ser ziman re wê, bi wê re wê bibê. Di wê rewşê de wê, rêyên weke yên sehê ên weke bihîstinê, dîtinê, û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyên ku wê, di wê rewşê de wê, di her rewşa dîtinê û bihîstinê û hwd de wê, weke aliyên ku wê, bi rengekê wê bendek û tûreyek têkiliyê wê fahmbikê. Wê dikarê wê bi gotinek geometrikî wê fahmbikê. Wê weke bi têgîna “ji nûqtetekê heta nûqtaya din wê di wê navberê de wê xate ku ew dikişihê wê weke giştîya hemû nûqteyên di nava wê xatê de bê' re ku wê karibê wê werênê ser ziman re wê, karibê wê bi gotin bikê.

Di wê awayekê de wê, di rengekê de wê, di gotinê de wê dîmenekê formel jî wê xwe di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Me li jor wê hinekê li ser wê sekinî. Lê di dewama wê de wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi kirpênê û wê li ser wê bisekinê wê dubare wê hebê. Çendî ku wê wê bibê dúbare jî wê weke aliyekê pêwîst bê ku mirov wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku em dema ku em dibêjin “sêkik” wê weke bahsa

´awayekê bi sê keviyan´ dikê bê. Ji wê awayê bi sê kesîyan ê sêkikê wê karibê bê gotin ku wê ew çarkika? Nei wê nikaribê. Ber ku wê çarkik wê awayekê bi çar keviyan´ bê. Wê bi wê rengê wê di darêjk û awayê wê de wê ji wê cihê bibê.

Di mijare hebûnê û afirînê de wê dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di nava xwezayê de wê, hert tişt wê, di dîmenekê de wê weke xwediyê hevgirtinekê bê. Di wê temenê de wê, dema ku em bi gotina ´her tişt di xwezayê de heya´ wê di wê gotinê de wê çawa wê karibê wê fahmbikê´ bê. Di wê rewşê de wê dikarê wê bi wê re wê, di rengê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirina di nava xwezayê de wê bi awqayekê wê dikarê wê bi hinek awayna bi şewayî wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Yek wê ji aliyê wê hebûna heyî a bi derfet ku mirov wê karibê wê derkbikê bê. Di wê de wê, di nava xwezayê de wê hebûna wê, di rengê de wê, çawa wê were fahmkirin wê bi aliyê wê yê din ê derkkirina bi wê re wê bibê. Lê aliyê pêşî wê, di wê temenê de wê bi pêvajoyên wê yên hebûnê û gûharînê re wê hebê û wê, di wê temenê de wê di nava xwezayê de wê, dema ku em tiştê derkdikin wê piştî wê ew tişt wê, ji holê wê herê wê di wê de wê tenê wê weke ku wê ew derkkirina me wê di dest de wê bimênê.

Di rengê de wê ev jî wê karibê wê bi wê re wê were fahmkirin. Di nava xwezayê de wê, her tiştê ku ew heya wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, bi awayekê wê, xwediyê çerçoveyek heyînî bê. mijare gûharînê wê, di wê temenê de wê aliyekê hebûnê ê giştî û giring wê biafirênê û wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, temenê gûharînên bi fahmkiirinê re jî wê biafirênê.

Di gotinê de wê tişt wê, di dema ku wê were salixkirin wê weke ku wê bi tiştê re wê tenê wê weke bi wê bi çavdêriya wê re wê, bi wê hebûnê re wê hebê. Di mijare têghîna fahmkirinê de wê mijare bûjenê û salixkirina wê di awayekê de wê rengê fahmkirinê wê bi xwe re wê bi wê çavdêriyê wê bidina dîyarkirin. Em minaq wê dema ku em tiştê dibînin wê weke wê, awayê wê, dibînin. Lê tişt wê di nava demê de wê hebê û wê, di wê pêvajoya demkî de wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, hebûna bûjenî wê, di awayekê de wê dema ku ew hat hat derkkirin wê weke hebûnek derkî a bûjenî wê bi wê re wê, bi aqilî wê biafirê. Ev jî wê weke wê hebûna wê bê. Di wê navberê de wê têkiliya wekhevîyê wê weke aliyekê wê yê ku wê were lê pirsîn wê xwe bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê di nava gotinê û wê rewşa bûjenî a derkkirî wê, di rengekê de wê, levkirinek wê weke di nava kirde û ya dihê lêbarkirin de jî wê di rengekê de wê weke ku wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di salixkirinên di gotinê de wê, weke nav û ankû salixkirinên ku ew dihên kirin wê di rengekê de wê weke aliyên ku ew dihên dîtin weke “rast” ku wê werina pênasekirin jî wê derkevina li hemberî me. Di gotinekê de wê hebûna tiştê wê, salixkirina wê, weke ew di wê gotinê de êdî ew hebê wê, di reng û dîmenekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê her ya ku ew di wê de wê bibê wê, weke rewşek ku ew weke dîmenekê ku ew di wê de hatîya girtin bê. Em bi dîtîne re wê xwediyê dîmenekê serrû bin û wê di wê dîmenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikin bê. Di awayekê de wê jî mirov dikarê wê bi wê re wê, li wê bihizirê ku wê təkiliya gotinê û rewşa heyî a bûjenî û ya bûjenî a bi fahmkirinê û ya fahmkirinê bi salixkirinên me yên ku em dikin re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê bikê berlêpîrsînê de. Ev wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di gotinê de wê, têgînek ku wê weke ku ew bi wê re wê, dîmenê bûjenî wê bi xwe re wê bide hanîn li ser ziman wê hebê. Wê dema ku em bahsa wê fahmkirina xwe ya bi gotinê re wê dikin wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, hinekê jî wê, ji aliyê wê yê kirdeyî û fahmkirinê ve wê ji aliyekê gotinê ve zêdetirî wê ji aliye fahm û hişmendiya me ve wê, dîmenekê wê yê ku em wê karibin wê bi wê fahmbikin wê bibê wê bi wê hebê bê. Minaq wê, dema ku em azmûnkirina kirdeyekê û awayekê û wateyekê wê li wê bihizirin wê, dema ku em di nava jîyane xwe ya asayî, hesanî û xwezayî de wê dibêjin ku Weke ku ew dîtîya fahmdikê, û ankû weke “fahmkiriya wê dihên ser ziman” û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê were ser ziman. Wê di wê gotinê de wê kirpendin wê ji gotinê zêdetirî wê li azmûnên me yên ku me kirina û em di wê çerçoveyê de kirpendinê bi wan dikin wê, di wê temenê de wê bikin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikin ku wê kirpendin wê, di wê temenê de ku wê di temenê xwe de wê, azmûnên me wê, bikê wê, di awayekê de wê ev wê, her gotina ku wê weke ‘di heman rengê de’ ku wê were ser ziman û ankû ku wê “di heman wateyê de” ku wê were ser ziman û hwd wê, di aslê xwe de wê, di temen û çavkaniya wê de wê

cihêbûnên azmûnî wê bi hûrgilî wê her hebin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê balê bikişênê li ser wê bê.

Di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di mijare kirdeyê, wateyê, ya lêbarê, salixkirinê û hwd wê bikin wê di wê temenê de wê ev alî wê weke aliyên wê yên din bin ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Ya lêbar wê ew bê ku wê, dema ku em bi wateyekê li tiştê dihizirin û wê dihênina ser ziman. Di wê temenê de em dikin ku di nava wê ya weke bi fahmkirinê û ankû wateyî di nava wê ya gotinê, kirde û watelêkirinê re wê çêbikin. Di wê temenê de wê, dema ku em gotina avê hildina li dest wê, di wê de wê weke ku wê tiştê wê were ser ziman. Di awayekê de wê ew gotin wê di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, fahmbikê bê. Di mijare salixkirina tiştê weke avê di gotinê de wê, aliyekê wê yê ku mirov wê balê bikişênê li ser wê hebê. Wê dema ku em bi gotina avê wê hebûna avê wê salix dikin wê çî ji me re wê bibêjê ku ew navê avê wê ew wê avê bi xwe re wê salixbikê û wê werênê ser ziman? Di aslê xwe de wê di wê nûqteyê de wê ti tişt wê, nikaribê wê di renekê de wê bahsa wê awa û rengê wê yê ku em bi wê bikin wê werênê ser ziman. Li vir wê, çerçoveya sînore wê salixkirinê wê di renekê de wê weke ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê di renekê de wê, ew çavdêrîyên me bin.

Em avê dibînin, ku ew çawa ya, hişka û ankû rahna, bi çî rengê ya, bi renga û ankû bêreng a, û hwd wê bi xosletên wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re ku ew hatiya azmûnkirin wê bi wê re wê êdî wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di renekê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, mijare salixkirinê wê di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare salixkirinê de wê dema ku em wê salix dikin bi awayên wê re wê çî wê karibê wê di fahmkirinê de wê bi awayekê piştrastî wê bide dîyarkirin? Minaq wê di awayekê de wê bi têgîna geometrikî wê dikarin wê bi gotinê bikin. Di mijare geometriya aulidiyan û ya Riemann ku wê weke ya xwehrîyan bê wê, çawa wê karibin wê di temenekê gelemperî de wê werênina ser ziman. Di asta gelemperî de wê zêde wê ne bi derfetê bê

ku wê herdû ali jî wê têngînekê ya xwezayî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têngîna salixkirinê wê di awayekê de wê, weke aliyên wê yên ku em dikin û ya ku ew di rastîyê de wê hebin wê ji hev cihê wê karibin bibina xwediyê dîmenekê cihê ê ji hev. Di wê nûqtayê de wê, dikarê wê fahmbikê ku wê, tişt wê, bi awa, û reng wê, di pêvajoyên gûharînê de wê derbas bibin û wê, ev wê, di awayekê de wê, dema ku em li ser wan têngînên weke geometrikî û hwd re wê, werênina ser ziman wê ji du aliyan ve wê karibê wê bi temenî wê fahmbikê. Yek wê bi temenê têngîna demê û ya din jî wê bi wê temenê hebûna hebûna tiştî û hwd bê. Wê di wê temenê de wê di nava herdû aliyên geometrikî de jî wê cihêbûn wê di mijare fahmkirinê de wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Di awayekê de wê dema ku em hinekê weke bi nev re ne di nava nakokiyekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman jî wê ev wê di wê temenê de wê vê rastîyê wê weke ku wê nede gûharandin.

Di mijare salixkirinê de wê di gotinê de wê, têngîna ku ew di wê de wê were salixkirin wê bi hebûnê re wê, bi têngîna ya di hundurê wê de ku ew dibê re wê, karibê di rengekê de were fahmkirin. Em dema ku em bahsa têngînekê xwezayî dikin wê di wê de wê, bi gotin kirinên wê, di rengekê de wê, gotin wê weke têngînek gelemperî wê li hemberî wê di pozisyonekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirina wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkirinê wê di nava bûjen û gotinê de wê, bi wê re wê, di wê de wê, bi hebûna heyî re wê azmûnkirinên wê re wê, fahmkirina wê di wê de wê bibê.

Di çerçoveya salixkirinê de wê di nava gotinê de wê, wê watelê kirin û fahmkirin wê bi wê re wê, di wê rengê de wê bibê û wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê, di geometriyê de wê, nûqtayek wê kêlîka wê, ku mirov wê li wê dihizirê wê, di wê temenê de wê, weke biber jêrî û hwd ve wê di rengekê de wê were dîtin. Em dema ku em bahsa dîrokê dikin weke bi dema bûhûrî, îro û ya pêşarojê re wê, di çerçoveyekê de wê bahsa wê dikin.

Li vir wê yek wê bi aliyê fahmkirinê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê ya ku em dibînin dibînin nava xwezayê de wê, di rengekê de wê, weke têngînek ku wê bi

awayekê têkiliyekê bi wê ku wê bi hev ve wê girêdayî bê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Li ser temenekê têgînî ê dîrokî ku mirov di wê çerçoveyê de têgîna hebûnê wê hilde li dest wê, weke çerçoveyek bêsinor ku wê di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Hebûn wê di awayekê de wê di çerçoveya wê hemû li wê hizirkirina ku mirov wê di wê herikina weke bi dîrokê re wê bikin wê di awayekê de navarokî a bi wê re ku wê bibê re wê di dîmnenekê de wê pêşî wê weke aliyekê wê xwe bide dîyarkirin. Lê aliyekê wê yê bi hebûnî a derveyî jî wê hebê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê.

Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê ku wê mijare hebûnê wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di têgîna klasikî a mantiqî de wê, mijare hebûnê wê bi aliyekê wê yê din jî wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê bi têgîna ji **hevcihêkirinê** bê. Têgîna cihêkirinê wê, weke têgîna ku wê di wê warê de wê bi wê re wê li wê were lê ghiştin û fahmkirin wê were dîtin. Di çerçoveya têgîna mantiqî de wê weke aliyekê û çerçoveyek fahmkirinê a bi şêwayî jî wê xwe di renekê de wê, bide dîyarkirin.

Çawa mirov dikarê têgîna hevcihêkirinê di çerçoveya mijarê de wê fahmbikê? Di serî de wê bi têgîna hebûnê re wê, dikarê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê, dema ku wê di nava felsefeya kevnera û piştî jî de wê bahsa hebûnê wê were kirin wê weke “têgînek hevgrîtî” wê di renekê de wê bahsa wê were kirin û wê di wê temenê de wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê têgîna hevgrîtîniya hebûnê wê, di wê temenê de wê, di têgînek hesan de wê weke bi j ihev derxistin, felisandin, qatkirin, beşkirin û hwd re wê, di renekê de wê weke aliyê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava felsefeyên demên kevnera de wê ev alî wê weke aliyekê ku wê bi zêdeyî wê weke aliyekê giring wê di nava felsefeya xwezayê de wê were dîtin ku wê were hilde li dest. Di nava felsefeya atomistan de wê mijare

beşbûnê wê di temenê hevqirtina atoman û bi wê re wê, weke ku wê demokrit wê bi têtîna atomê û empedokles wê bi têtîna logoyan û hwd re wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê were dîtîna ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê, fahmbikê bê.

Di nava felsefeya zerdeştîyê de wê têtîna “dualisma dijberî hev” ku wê di rengekê de wê bi têtîna başî û nebaşîyê wê were ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê, di rengekê de wê were dîtîna ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare, aliyek baş û nebaş ku wê bi hev re û ankû wê ‘di zikhev de’ wê bijî re wê di rengekê de wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Ev di felsefeya mantiqî û hwd de wê, bi têtîna “tez”, “antî-tez” û di dewama wê de wê bi têtîna “sentezê” re jî wê di rengekê de wê were lê hizirkirin.

Li gorî wê têtînê wê hebûn wê ji gelek qatkên ku ew bi wê dihê cemhev û ew ji wan diafirê re wê bibê û wê were dîtîna. Yanî wê hebûn wê di rengekê de wê, ne hebûnek weke tenê qatek ku ew nayê beşkirin., nayê qatkirin, nayê ji hev cihê kirin û hwd re wê were dîtîna.

Di wê temenê de wê, demên kevnera û heta demên hemdem de jî wê were dîtîna ku wê di nava felsefeya hebûnê de wê bi wê re wê hertimî wê aliyek wê were nîqaşkirin. Ew jî wê giştîbûn û ankû beşbûn, qat û ankû tam û hwd wê bi hev re wê çawa wê hebin û wê xwediyê çi têtîliyê bin û çawa pêwîstîna ku ew werina fahmkirin wê di wê rengê de wê, were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di hebûnê de wê beşa wê ya ku wê weke qat wê were dîtîna wê çendî ku wê weke beşek bi niv a wê were dîtîna jî lê wê di xwe de wê ew weke hebûnekê wê weke xwediyê tamiyekê bê û ankû wê nexwediyê tamiyekê bê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev di çerçoveya hebûna mirovekê de wê bi wê rengê wê were lê hizirkirin ku wê xwedî dest, çav, gûh, ling û hwd bê. Bi lingan wê bimeşê, bi çavan wê bibîne, bi destan wê rajê tiştan û hwd wê, bi wê re wê, di çerçoveya wê hebûna giştî a hebûna zindîtiya mirovî de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di dewama wê de wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîna hebûnê wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin. Di aslê

xwe de wê mijare hebûnê û hev tememkirina wê ya bi wan aliyan re wê, di wê temenê de wê, weke aliyên ku em bi wê bihizirin bin. Hebûn wê bi wan aliyan wê xwe di temenekê temem de wê bide dîyarkirin. Wê bigihijê funksiyonên ku ew bi wê re wê bi wan rabê. Di dewama wê de wê bi wan re wê, xwediyê rewşên hev tememkirinê ên bi jîyane hebûnî bin. Di wê temenê de wê, her aliyek wê weke ji aliyên din re wê weke “pêwîst” bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq devê mirov wê weke devera ku mirov wê bi wê herî hindik xwarinê bixwê û vexwe. Wê behvil wê weke devera bêhnstandinê û hwd bê. Wê bêh wan wê weke ku wê mirov wê bêhnê nestenê û wê nikaribê xwarinê bixwê û vexwe. Di dewama wê de wê mejiyê mirov wê bi beşên wê re wê hebê û wê temenê girtinên me wê biafirênê. Wê di wê de wê beşên weke girtinê, hizirkirinê, hişkirinê û hwd wê hebin. Ev beş wê hemû wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bi aliyên din re wê hem, bigihênina çerçoveyek tememkirinê û hem jî wê bi wê re wê weke di temenekê tam de wê bibin bin. Meji tenê bi serê xwe ku em li lê bihizirin ku wê weke ne xwediyê seriyekê ku ew di wê de bê, serî ne xwediyê laşekê ku ew li ser milê wê bê, laş ne xwediyê dest bi wê girtinê, lingê bi wê meşînê, gûhê bi wê dengkirinê, çavên ku ew bi wê dibînê bê wê, di wê temenê de wê ne weke hebûnek temem bê. Çendî ku wê di meji de wê beşên laşê ên weke yê bi dîtinê wê weke bi çav wê hebin jî lê wê bûyina çavê û wê têkiliya wê ya bi wê re wê temenê wê di wê temenê temenê de wê biafirênê û wê weke aliyê wê yê fîzîkî wê bi uzwi wê bi wê re wê di rengekê de wê biafirênê û wê temen bikê. Ev wê weke aliyên ku wê di wê temenê hevdûgirtin û ankû hev tememkirina beşên heyê ên hebûnê ku wê bi wê re wê, di wê temneê de wê di dewama wê de wê, bi wê re ku wê werina li lê hizirkirin bin.

Dema ku em bahsa hev tememkirina hebûnê bi laşî û hwd bikin wê di wê nûqteyê de wê gelek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê hebê. Aliyê pêşî wê bi hebûna fîzîkî bê. Piştî wê karibê bi aliyên din ên hiş û zêhnî bihizirê. Di çerçoveya fîzîkî de wê, hebûna beşên laş wê, di hebûna giştî a fîzîkê de wê her yekê wê bi aliyê xwe û funksiyoniya xwe wê weke aliyekê tememî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ziman, di devê mirov wê dema ku ew digerihe wê, di asta pêşî de wê, bi têgîna têjgirtinê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Aliyên din ên weke bi labitandinê û derxistina dangan û hwd wê piştî wê di dewama wê de wê were. Ev wê weke aliyên ku wê hev wê bidina dîyarkirin bin.

Ji aliyê funksiyonî ve wê aliyekê wê yê ku wê têkîiya wan a bi hev re wê hebê wê were dîtin. Minaq wê, bi demê re wê, di meji de wê pêşketina beşên girtinê ên weke xêvê û wê bi wê re wê, hin bi hin wê mirov wê bidest girtinê û xêvkinê wê bikê wê bi wê re wê, di rengekê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, dikarê wê bi wê temenê wê li wê bihizirê ku wê mijare derkkirinê wê, di wê temneê de wê, bi temenê wê yê fizikî re wê bibê û wê biafirê bê. Minaq em dema ku em bahsa mirov dikin ku ew digihijê hizirkirinê û hişkirinê û bi wê ji nava heywanan û cihana wan cihê dibê jî wê, di wê temenê de wê bi pêşketina hinek beşên nava laş û tûra têkîliya wan a ku ew pêşdikeve ve wê, girêdayî wê xwediyê temenekê pêşketinê bê.

Hebûna fizikî a laşê mirov wê bi zindiyî wê xwediyê çerçoveyek komplika a ku mirov wê di wê temenê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê diwê temenê de wê, di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di mijare hizirkirinê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê dema ku em bahsa mirov dikin wê di wê çerçoveya pêşketina xwe ya cihê re wê çerçoveya wê ya giştî wê bi xwe re wê, di rengekê de wê biafirênê û wê bide dîyarkirin. Tabî dema ku em li ser gotina mirov re herin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Ev jî wê, di wê rengê de wê, gotina mirov wê, ji du aliyên ve wê bi fizikî wê, dikarê wê di wê nûqtayê de wê, bi têginek giştî wê fahmbikê. Yek wê ji aliyê navê mirov ve ku wê weke navê hemû hemû mirovan bê û wê, di wê temenê de wê gotina mirov wê, hemûyan wê di nava xwe de wê hilde li nava xwe bê.

Aliyê din jî wê weke aliyê wê yê giring wê bi mijare gotinê ve wê girêdayî wê di wê temenê de ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê ku wê mijare girêdanê wê, di wê temenê de wê, xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê karibê bide dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê hebûna mirov wê, wê, di wê temenê xwe afirandinê de wê hemû aliyên wê yên wê yên fizikî wê, di rengekê

de wê ji aliyekê ve wê hev temem bikin di wê çerçove wê ya giştî. Di wê rengê de wê, hebûna mirov wê bidest, ling, çav, bêhvil, ziman û hwd wê, weke van aliyan bi gelek aliyên fîzîkî ku wê bi funksiyonên wê yê hebûnê ku wê bide dîyarkirin re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Mirov tiştê ku wê karibê wê bikê wê bi dîmenekê têkildarî hev wê, weke bi temenê hizirkirinê û hebûna wan funksiyonan û hwd re wê karibê wê bikê. Di wê temenê de wê funksiyona uzwen mirov wê di çerçoveya hebûna fîzîkî de wê, xwe ji aliyekê ve wê bide dîyarkirin. Ji aliyê din ve jî wê bi aqîlbûn û ankû bi hebûna meji re wê temenê hizirkirinê ku wê bibê wê, bi wê re wê, êdî wê ew aliyên din ên ku ew bi wan rabê wê biafirin. Hebûna fîzîkî wê li ser wê re wê aliyekê din ê weke ku me bi têngîna tezê, antitezê û sentezê re wê bi navkirin jî wê bi wê re wê, karibê wê hinekê wê bi wê re wê bihizirê. Di wê temenê de wê, têkiliya fîzîkî wê, weke ya mê û nêr û ankû weke bi hebûn mirovî ku mirov wê bi gotin bikê wê weke jin û mêr wê, di wê temenê de wê, dîmenekê tez û antitezê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi têkiliya nava wan û tevlihevbûna wan a li hev re wê, ji wan zaro wê weke sentez wê di rengê de wê, bi wan re wê bafirin.

Ji aliyê têngîna sentezê ve wê, di wê temenê de wê dikarê wê bi wê temenê wê bibêjê ku wê hebûna fîzîkî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mijare sentezê wê di rengê de wê bi zimanekê hesanî wê dikarê wê bi tîngîna hijmaran jî wê werênê ser ziman. Minaq wê hijmera pirrhijmarî kku wê di wê de wê, bi dîyarî wê hebin wê dikarê wê di rengê de wê bi wê rengê wê di reng û awayekê de wê pênasebikê. Minaq em dikarin wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziiman bê.

Ji aliyê hijmaran ve ku mirov wê werênê ser ziman wê di mijare têngîna ji hev beşkirinê ku mirov wê li wê dihezirê wê minaq wê 2 wê di wê de wê, du caran wê 1 wê hebê. Yanî wê 1+1 wê hebê. Di wê temenê de wê, ev 1+1=2. Di wê temenê de wê du wê weke hijmaran ku wê herdûyan wê hilde li nava xwe wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin bê. Yan jî wê dema ku em bahsa qatek din a 2'ê bikê wê b wê re wê 2+2=4 bibê. Wê dema ku em 4:4 wê bikin wê ji wê ew ya ku ew li hev hatîgirtin wê bibê. Yan jî em wê dema ku em bi rengê 4:2 wê li wê bihizirin wê dîsa wê di wê rengê de wê encamekê wê bi xwe re wê bide me.

Li vir wê tiştekek wê bale mirov wê bikişênê. Ew jî wê ew bê ku wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew bê ku wê, di dewama wê de wê were dîtî ku wê, di hijmara 2'ê de wê çawa wê, hev girtin û ankû sentezek li ser 1+1 re wê hebê. Yan jî wê di 4'ê re wê hev girtinek weke 2+2 wê hebê. Ev wê, di wê temenê de wê di hebûna hijmara 2 û 4'ê de wê, hev girtinê û ankû sentezê ku ew diafirênin wê di wê temneê de wê, bi wê rengê wê, di wê temenê de wê, bide dîyarkirin. Di wê mantiqê de wê mijarê hijmarê wê hinekê din jî wê weke ku wê were dîtî wê karibê di awayekê komplike de ew xwe bide dîyarkirin. Minaq em dervî wan hijmaran em hijmare 9ê wê hildina li dest wê hemû hijmarên weke 1.2.3.4.5.6.7.8. wê di wê de wê hebin. Wê di wê temenê de wê, aliyekê din jî wê di hijmarê de wê bi wê re wê bi hijmarên di wê de ku ew dibin wê were dîtî. Her hijmara ku wê piştî ya din wê were nivîsandin wê ya berê xwe ku ew hebûya wê weke ku wê di xwe de wê bihawênê. Minaq wê, yek wê di 2'ê de wê bibê. wê 2ê wê di 3'yê de wê bibê. wê 3'ê wê di 4'ê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bibê. wê, 4ê wê di 5'ê de wê bibê. Ev wê bi wê rengê wê bibê heta ku wê 8ê wê di 9ê de wê bibê wê xwe bide domandin. Lê ji aliyekê din ve jî wê ev mijare hijmarê wê weke aliyekê wê yê din ê komplike jî wê xwe di rengê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di her hijmara ji ya berî xwe mazintir de wê kifşkirina ya berî wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê girng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtî wê bide dîyarkirin. Di mijare hijmarê de wê dema ku em ku em li wê bihizirin wê bi têngîna aritmatikî wê karibê wê bi têngîna 'tek'ê û cift wê ji hev cihê bikê. Di ya ciftê de wê hevserîya wê weke ku wê beremberê wê weke hebê wê bi wê re wê, bibê. Di wê temenê de wê, weke hijmare 1ê ku ew tek bê û ya 2 ku ew cift bê wê bi wê rengê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Di mijare fahmkirina wê bi wê temenê wê, di matematikê de wê bi têngîna 'komê' û ya 'çînîkirinê' re wê dikarê wê li wê bihizirê wê, kom wê hemû endamên wên wê yên nava wê ku ew bê ji hev cihêkirinekê wê bikê wê re wê, di wê temenê de wê xwediyê rengê wê yê hizirkirinê bê. Lê cînîtî wê di wê warê de wê weke ku wê kirpendinê wê yên li ser temenekê zayendî bê û ankû bi rengên din ên cûreyê û hwd bê wê bi wê re wê were dîtî. Di wê rengê de wê, ev wê, bi wê temenê wê, di wê de wê xwe di rengê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bide dîyarkirin. Bi têngîna çînîkirinê wê hildana li dest wê hebûna bûjenan û

endaman wê di navê de wê li gorî wê qatagorizekirina wê ji hev cihêkirina wê re wê di rengekê de wê bê dîtin.

Di mijare çînkirinê de wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê nûqteyê de wê ya ku wê pêşî wê were dîtin wê li gorî cûreyî wê li wê were lê hizirkirin. Minaq em dema ku pirtûkeke li gorî qaba wê û hebûn û nebûna wê qabê ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê nûqteyê de weke çînkirinek çêkerî wê di rengekê de wê dîmenekê wê bide me. Di mijare çînkirinê de wê, wê dema ku em bahsa têngîna 'sêkikek wê, sêkevik bê.' Wê di wê nûqteyê de wê, dema ku me ew got wê, demê wê, di wê nûqteyê de wê, di sêkevikê de wê cûreyê wê bi sê koşe û ankû keviyên wê re wê, weke hebûna wê, sêkikê bi wê rengê wê weke bi heman cûreyê bê. Lê wê ev wê bo ku ew zêdetirî ew baştirin were dîtin wê pêwîstîya bi xosletên wê re ew zêdetirî bi pêwîstîya zelalkirinê wê hebê. Hinekê jî wê, bi cûreyî salixkirinê bê û ankû bi çînkî salixkirinê bê wê bi wê re wê pêwîstîya bi xosletên wê re wê fahmkirina wê hebê.

Di wê nûqteyê de wê, dema ku em bahsa çînkirinê wê bikin wê bi xosletî wê du aliyan wê pêwîstî hanîna li cih wê bi wê re wê weke ku wê pêwîst bê. Yek wê, bi têngîna homojen ji asta jorin ku wê heta binî wê komên çînkî ên binî wê hildê li nava xwe bê.

Minaq ku em ji nava xwezayê bahsa heywan û şînayîyan bikin wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê, her yekê wê aîdî kijan aliyê û cûreyê bê wê bi xosletên wê re wê, di rengekê de wê bixwezê ku ew bi wê re wê bi xwe re wê bide diyarkirin. Li gorî wê mantiqê di rengekê de wê, di mijare jî hev cihêkirinê de wê di wê warê de wê bi wê rengê wê sê ali wê derkevina li pêş. Yek wê cihêkirin bê, du; wê çînkirin bê, sê; jî wê, cûrekirin bê. Di wê nûqteyê de wê ev hersê ali jî wê çendî ku wê di dîmenekê nêzî hev û heta ku wê weke hev jî wê bidina dîyarkirin jî lê wê bi hinek xosletên ku wê ji wan bi salixkirinê re wê were dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di awayê de wê, kom wê di her sê aliyan de jî wê weke dîmenekê wê were dîtin ku wê bibê. Minaq di nava her cûreyê de wê, her kom weke heywan bê, ankû di nava wê de mê û ankû nêr bê û hwd wê, karibê ew di çerçoveya xwe de wê weke komekê jî wê werênê ser ziman. Di çînkirinê de wê her ali ku ew wê bi wê were kirin wê xosletên wê ku ew di xwe de di hawênê wê weke ku wê, xosletên komî û cûreyî jî wê di awayekê de wê bi xwe re wê bihawênê. Lê wê, di wê rengê de wê, dema ku em wê bi çînkirinê wê salixbikin wê xosletên bi rengê çînkirinê wê zêdetirî wê bi xosletên xwe wê, di rengekê de wê zêdetirî wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Minaq di nava koma zindiya de wê koma nêr jî û ya mê jî wê hem çînkirinek, hem cûreyek bê û hem jî cihêbûnek jî wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê hinekê dîmenekê komplike wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ev xoslet wê di wê rengê de wê di zikhev de wê weke dîmenekê wê bi wê re wê bi rengê fahmkirinê û kifşkirina wê re wê karibin xwe di mejî de wê, di rengê de wê bidina saqkirin. Lê di wê nûqtayê de wê di wê rewş de wê, dikarê wê bi xosletê zêhnî ê nefîzîkî û yê fizîkî jî wê cihêkirinê wê ji hev bikê û wê ji wê aliyê ve jî wê fahmbikê. Minaq wê dema ku me bahsa koma zindiyê a mê kir wê, demê wê, bi fizîkî wê, bi rengê çînî ê xwe bi zayendî wê bide dîyarkirin. Lê weki din wê komek û cûreyek cihê jî bê.

Di wê nûqtayê de wê, dema ku me koma nêr û mê di bin navê zinditiyê de wê berhevkir wê demê wê di wê temenê de wê, pêwîstîya bi kifşkirina bi xosletên wê re wê ew wê bibê. Di wê nûqtayê de wê di mijare fizîkî û nefîzîkî de ku wê fahmbikê wê, dualiyên din ên weke pîretikî û ankû kirinî û ya din jî wê weke zanînî wê, di wê rengê de wê xwe bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Lê wê xosletê ku me li jor hanî ser ziman ê bi hev re weke bi dîmenî heya wê li vir jî wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em ji aliyê zanînî ve wê hilde li dest wê demê wê ji aliyê kirinî ve wê fêdebûna wê û karîgerîya wê lê binerê. Di çerçoveya aliyê fizîkî û nefîzîkî de wê, dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê li wê binerê û wê fahmbikê. Ew jî wê ji aliyê çînkirina xwezayî û ya nexwezayî ve jî wê li wê binerê. Wê demê ev rengên salixkirinên me wê, bo têngînên weke cûreyê û cihêkirinê û hwd jî wê di rengê de wê were dîtin ku wê derbasdar bin.

Di wê nûqtayê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di rengê de wê bi xosletên wê re wê, dema ku wê çînkirinek wê were kirin wê di wê nûqtayê de wê çawa wê, ew wê, bi temenbikê wê bi tememî hebûna xosletên wê re wê, di rengê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ev wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, werênê ser ziman. Di çerçoveya têngîna çînkirinî a objektîvî de ku mirov li mijarê binerê wê demê wê dikarê wê bibêjê ku wê mijare çînkirinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin. Wê, di wê nûqtayê de wê bi xosletên wê re wê, weke bi tememî wê xwe bide dîyarkirin. Her wusa wê, dema ku me zindiyek di bin gotina 'mê' de wêbi cihkir weke cûreyê mê, wê demê wê di wê temenê de wê bi xosletên wê re wê, pêwîstîya hebûna wan xosletên ku wê taqabûlî wê bikin re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Ev wê di dewama wê de wê, bo aliyê wê yê ku mirov wê karibê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq wê, bo cûreyê zindiyê ê 'nêr' jî wê ev wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bûhûrîner bê. Di her koma cûreyî de wê hem nêr û hem jî wê mê wê bi çînî û komên xwe yên cihê re wê hebin. Di wê temenê de wê, ev wê, weke bi xosletên wê re jî wê were dîtî ku wê were dîtî.

Di mijare komên nêr û mê de wê di nava xwezayê de wê, têkili û rengê wan ên reaksiyona bi hev re ku wê, bi gotin bikê wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê mijare komê wê, di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê bide dîyarkirin bê. Di nava zindiyan û şînayîyan de wê, aliyên wan ên mê û nêr wê hebin. Di nava zindiyan de wê weke du aliyên zindiyî ê beremberî hevdu ku ew hena û dijîn wê werina dîtî. Lê di şînayîyan de wê bi hev re wê di heman şînayîyê de wê hem nêr û hem mê wê weke hev di hev de wê biparêzên û wê hebin wê bi wê re wê were dîtî.

Di mijare felsefeyê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di mijare çînkirî de wê li ser têngîna hebûnê re wê weke ku em bi têngîna aristo re wê dibînin wê di awayekê de wê li ser temenekê ontolojikî wê ew wê bikê. Spinoza jî wê ji wê gavê biavêjê û wê, di rengekê bi temenekê hebûnî û geometrikî wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê di rengekê de wê, bi temenekê ji hev derhanînê û ankû dedûktîfî wê di awayekê de wê, mantiqê avabikê û wê bixwezê ku ew bi çerçoveyek fahmkirinê a mantiqî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava felsefeyê de wê li ser wê temenê wê ji hev derhanînê ku wê, were hildan li dest wê bi awa û rengekê din wê karibê wê were dîtî ku wê di nava felsefeyê de wê were lê hizirkirin. Ew jî wê bi têngîna tekitiyê (monism) û ya piranitiyê (pluralism) bê. Ev wê weke têngînek deduktîfî jî ku wê temenê hizirkirinê û bi wê gihîştina zanînê jî wê di rengekê de wê were dîtî ku wê biafirênê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare zanînê wê di wê nûqteyê de wê, ji du aliyan ve wê dikarê wê bi wê têngîna tekitiyê û ya piranitiyê wê fahmbikê. Ya pêşî wê bi têngîna tiştek wê bi serê xwe wê hebûna wê û fahmkirina wê bê. Ya din jî wê bi aliyê din ê duyem jî wê bi wê re bê ku wê çawa wê, di reng û awayekê de wê, bi hebûnê û di wê hebûnê de wê bi piranitiyê wê hebûn û têkiliya nava wan ku ew wê çerçoveya wê tekitiyê wê biafirênê bê. Di wê nûqteyê de wê têngîna tekitiyê wê û ankû ya pirraniyê wê dikarê wê bi hebûnê û

hebûna hebûnê re wê salixbikê? Di wê nûqteyê de wê dema ku em hinekê li ser wê nûqteyê dihizirin wê hinek aliyên wê yên din wê xwe bidina dîyarkirin. Çendî ku wê hebûn wê tekbûnek wê bi wê re wê hebê jî lê wê ji wê zêdetirî wê di wê temenê de wê, ev têgîn wê tenê wê weke gotinna salixkirinê wê bimênin wê hebûn wê dervî wê di dîmenekê de wê, bimênê. Yan jî wê gotinên tekbûnê û pirranîbûnê wê, di renekê de wê weke gotinna rewşî wê di wê çerçoveya fahmkirinê de wê bimênin.

Di wê temenê de wê, di mijare hebûnê de wê, hebûn wê di dîmenekê heyîni de wê, hem yek wê hebê û hem jî wê pirr wê hebê. Di wê rengê de wê, pirrbûna wê di wê temenê de wê bi hev girtin û têtikiliya nava wê û wê tûra têtikiliyan re wê yekbûnekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê demê wê, yek wê di xwe de wê yekbûnekê jî wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring ê din ê ku mirov wê karibê wê pêşî wê bi wê re wê kifşbikê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare hebûnê û fahmkirina wê de wê dikarê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê hebûn wê di temenekê de wê xwediye şewayekê çawa ê fahmkirinê bê wê bi wê re wê were xwestin lê hizirkirin. Em dema ku em bahsa tiştê dikin wê di gotinê de wê pêşî wê hebûna wê ya ku ew heya wê dibînin û bi wê dîtîni li wê dihizirin û wê piştê bi gotin dikin û wê bi gotin kirinê dihênina ser ziman.

Di dewama wê de wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya mantiqê derpêşê de ku wê karibê wê were lê hizirkirin wê karibê li vir ew were kirpendin. Ew jî wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê ev bê. Minaq wê di mijare derpêşekê de wê dema ku em bahsa tiştê dikin wê di gotinê de wê têtikiliya wê ya bi hebûnê re wê, hebûna wê bixwezê wê qastbikê. Di wê temenê de wê di renekê de wê, salixbikê. Em dema ku em bêjin mirov bi aqil a wê, di wê nûqteyê de wê, di gotina biaqiliyê de wê, pêveka dawî a weke bi “ ... a” re ku wê li dawîya gotina aqil’ê wê were bi cihkirin wê di wê de wê, ji aliyekê ve wê têgîna hebûnê bi morfolojikî wê di wê de wê bide dîyarkirin ku ew heya û ji aliyekê din ve jî wê di renekê de wê têgînek tememkirinê a bi gotinê ku wê bi wê re wê di renekê de wê wekek u wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di nava dînya ku em li wê dihizirin wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê din jî wê di wê çerçoveyê de wê bi gotinê û bi gotinkirinê re wê were dîtîni. Ew jî wê di çerçoveyek rasyonalezekirinê de wê hanîna ser ziman û

ankû bi dîmen û dîtin kirinê ku wê bê kirin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di nava dîtinên me yên bi hewirdorê û hwd de wê, mirov wê çawa wê, di rengê de wê fahmbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di hizirkirinên me yên bi tiştê re wê weke ku me li jor bi gotina ´mirov bi aqil a´ re wê hanî ser ziman re wê, di wê nûqtayê de wê, gotina mirov û ya aqil wê çawa wê di awayekê de wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê karibê were dîtin. Di gotina mirov de wê, di navaroka wê de wê, hebûna têngin û gotina aqil wê weke tênginekê wê were dîtin ku wê were kifşkirin. Ev wê di hundurîya wê de wê, di wê rengê de wê weke tênginek ku ew hatî bi cihkirin wê di wê rengê dewê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em bi têngina mantiqê re wê li wê bihizirin wê demê wê jî dikarin wê bi wê re wê li wê bihizirin ku wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê li wêbihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji aliyê din ve jî wê dikarê wê hilde li dest. Di awayekê din de jî wê di nava nerînê de wê levkirin, aheng û hwd jî wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Levkirin wê bo ku mirov wê mantiqê wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê dikarê wê bi wê rengê wê bi minaqekê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq em bêjin ku mirov bi aqil a wê di wê temenê de wê, weke fektor û hebûna ku ew bi aqil a wê ya mirov bê û wê mirov wê zindî bê. Di wê temenê de wê, têngina aqilbûnê wê di wê rengê de wê, ji aliyekê din ve jî wê weke tênginek ku wê, di çerçoveyek tênginek hebûnî a zindiyî de ku wê were lê hizirkirin bê. Wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di awayeke din d ejî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, levkirin wê di temenekê mantiqî û rasyonali de wê di wê rengê de wê bi gotina aqil û mirov re wê di levkirinek ku wê bi wê re wê, karibê bi têngina ´bûnê´ û ankû bûyinê re wê werênê ser ziman re wê di wê nûqtayê de wê bibê. Ez em ku ez bibênim hesin bi aqil a, wê demê wê ev di wê nûqtayê de wê li wê gorî wê mantiwê ne weke tênginek ku ew bi wê re ew levbikê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê levkirin wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Yan jî wê di wê temenê de wê, têngina aqilbûnê wê nikaribê wê weke kevirê wê li wê bîne ser ziman. Ji aliyekê ve ku wê dema ku ez bahsa bûjenekê weke kevirbikim jî lê ew bi gotinbûna wê weke tênginek hizrî bê û wê di hundurê ya mirov de wê weke tênginekê wê hebê. kevir nakeve hundurê mirov de. Di wê temenê de wê bi derkkirinê û rêyên sehî wê, bi dîtinê û

hwd re wê, mirov wê, derkbikê û wê hilde li nava xwe. Ew dîmen û dîtin wê di wê temenê de wê bi hildana wê re wê, temenê gotina mirov bi aqil a wê bi xwe re wê di wê temenê de wê biafirênê. Di çerçoveya têtînek derpêşî de wê levkirin, û rasyonaliyê û mantiqîya wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê ku wê karibê were lê hizirkirin bê.

Li vir wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din wê karibê wê rastbikê û wê werênê ser ziman ku wê hanîna ser ziman wê dema ku em bi têtînenê weke ya derpêşê û mantiqê bi hev re wê di têtînek levkir de wê werênina ser ziman wê ji mijare mantiqê zêdetirî wê weke mijarek epistemikî a zanînê bê. Wê di wê temenê de wê karibê wê pênasebikê û wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya têtîna zimanî de wê, levkirina bi gotinê û di awayekê ahengî de ku wê ne di nava nakokiyê û hwd de a bi hev re bê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di serî de wê li vir wê bi kirpênê bê. Di wê nûqtayê de wê, di mijare wê têtîna derpêşî de wê aliyê wê yê din wê di dewama wê de wê were lêpirsîn ku ew rastiye dihênê ser ziman û ankû nayênê ser ziman bê. Mînaq wê di wê temenê de wê dema ku ez bêjim 'ev pênûs reş a' wê demê wê di wê temenê de wê weke pênûsek reş ku ez bahsa wê dikim wê hebê û ew pênûs wê weke u wê di nava jîyanê de wê weke hebûnekê wê hebê. Mirov wê di wê temenê de wê bi nerînn, çavdêrî û hwd wê, di wê temenê de wê bi cerbûazmûnî wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê piştrastbikê.

Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê intiba û morfolojîya epistemikî a di gotina derpêşekê de wê, ew wê li me bide hîskirin û fahmkirin ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê di dewama wê de wê çawa wê, têtîna hebûnê bi rastî hebê, dîyar bê, karibê were fahmkirin, were derxistin li têtîhiştinê, li fahmkirina wê were lê gihiştin û hwd wê bi wê re wê weke aliyên wê yên bi derfet bê. Di wê nûqtayê de wê mantiqî û rasyonaliyê derpêşî wê di wê nûqtayê de wê karina wê derkkirin û gihiştina wê fahmkirina wê re wê weke ku wê temenê derfetta wê fahmkirin û li wê têtîhiştin û hebûna wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê bê.

Di wê nûqtayê de wê dema ku me, bahsa tiştê kir û got ku ew heya wê, di zêhnê de wê, ew wê weke çerçoveyek derpêşî a pênasekirî wê were dîtin. Wê bi dîtina zêhnî û rastîtiya wê ya di jîyanê de ew hebê re wê di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, tiştê di wê nûqtayê de wê bi temenê wê yê bûjenî û rastîtiya wê ya ku ew di derpêşê de wê were fahmkirin wê dikarê wê ji du aliyên ve wê di wê

nûqteyê de wê hilde li dest. Yek wê ji aliyê wê hebûna heyî a bûjenî ku ew biderfet dikarê were derkkirin û fahmkirin bê. Ya din jî wê ji aliyê wê rewşa wê ya din a ku ew weke têngînek zêhnî ku ew di mejî de wê bi wê rengê û wê weke wê, di levkirinekê de wê were dîtin, û derkkirin bê.

Di mijare gotinê de wê, aliyekê wê yê din jî wê dema ku em bi gotinê re wê dihizirin wê di dîmenê gotinê de wê weke têngînek darazî jî wê di awa û dîmenekê de wê xwe bi wê re wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku ez bêjim 'baran dikarê', 'pêwîstîya min bi batlaneyek heya', 'kengî zaro wê ji dibistanê wê were', 'masa xwehre' û hwd wê di wê temenê de wê weke têngînên ku wê, di temenê weke yên xwestekê û hwd de ku wê karibin wê werina şîrovekirin jî wê bi têngînên weke di rengê darazî û hwd de wê werina ser ziman bin. Di ziman de wê, têngîna danakirinê, darazê, fermankirinê, xwestekê û hwd wê, weke aliyên ku wê karibê bi wê re wê li lê werina kirpendin bin. Di dewama wê de wê tiştê ku me bi gotinê wê kifşkir, derkkir, salixkir, û vegot wê di wê temenê de wê weke di wê çerçoveya wê lê têngihîştinê de ku wê karibê wê were lê hizirkirin bê. Di her têngînên derpêşî de wê, têngînên weke darazî, xwestekî, salixkirinî, pêvanî û hwd wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê bi wê re wan li wê bihizirê bê. Di salixkirinê de wê, çî wê çî bê wê werênê ser ziman. Di derkkirinê de wê çî wê hebê û ku ew ber ku ew heya wê were derkkirin bê. Di pêvanê de wê tişt wê, bi çerçoveya wê ya fahmkirinê û wate û çerçoveya sînore wê û hwd re wê were fahmkirin. Di her gotinê de wê sînore wê hebê. Wê dema ez bêjim av 99 rêjeyê kelî ya wê di wê nûqteyê de wê, têngînek pîvanî wê bi wê re wê bi sînorkirina wê re wê were dîtin ku wê were salixkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Li vir di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din jî ê ku mirov wê dikarê wê li ser ziman re wê bi berdewamî wê werênê ser ziman wê hebê. Minaq wê, ji aliyê zimanî ve wê, dema ku mirov wê bahsa kirpendinê wê bikê wê erkên wê bi rengîn hanîna ser ziman û bi lêvkirin, danakirin û fermankirin, zanîn û dana zanînê, xwestek û hanîn weke ên hanîna ser ziman û hwd re wê karibê werênê ser ziman. Di nava gotinê û kirdeyê û kirde û çalakiyê re wê têtakiya ku ew dibê wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di mijare hanîna ser ziman de wê weke hêst, hizir û hwd wê bi gelek aliyên din re wê, bi têngîn wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê hemû tiştên ku em bi ziman wê bi gotin dikin û wê dihênina ser ziman wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê

werênê ser ziman bê. Ji aliyê din ve jî wê dana kirinê û ankû fermankirinê wê, di wê temenê di awayekê de wê tiştê bi zorakî danakirinê bê û ankû dana dîyarkirinê ku ew were kirinê û hwd re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê, dikaerê wê ji wê aliyê ve jî wê fahmbikê û wê, werênê ser ziman ku wê mijare dana kirinê wê di wê temenê de wê bi aliyên wê yên salixkirinê ên weke bi gotinê ên şubjeyî û objeyî wê hebê û wê, di çerçoveya teoriyên zimanî ên weke samantikê û hwd de wê çerçoveyek vê aliyê ê berfireh wê hebê.

Dema ku em bahsa bi zanîn û dana zanînkirinê jî wê bikin wê di wê temenê de wê aliyên weke bi pêjnkirinê, salixkirinê, bi wate û fahmkiirinê û hwd re wê karibin di çerçoveya wê de wê werina ser ziman. ev jî wê weke aliyên wê yên din bin ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê mijare gotinê û li hev rêzkirinaa gotin û peyvan û ankû bêjeyan wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê nûqtayê de wê li ser temenê afirandina wate û têngînên bi hovokî ên dirêj re ku wê werina lê hizirkirin re wê di rengekê de wê di gotinê de wê xwe bi wê re wê, bidina dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê. Mianq wê weke ku me li jor li deverekê hanî ser ziman ku wê derpêş wê çawa wê karibin bi derfet bin ku ew bi rengekê darazî werina fahmkirin û di xwe de wê bihawênin bin. Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di gotinê de wê bi salixkirinê re wê, li hev rêzkirin û afirandina wateyê wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê ku wê, di dewama wê de wê bi levkirinê û hwd re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê, bi têngîne kirde û lêbarkirinê re wê di rengekê de wê bimeşê û wê, di wê temenê de wê li ser rewşên nû ên ku mirov wê ji nava jîyanê wê kifşbikê û wê bi wê re wê di ahengek û levkirinekê de wê bi watelêkirinekê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di nava gotinê de wê têngînek derpêşî ku mirov wê bi wê re wê werênê ser ziman wê, derpêş wê bi têngînên rewşî, bûjenî, têkiliyî û hwd re wê, hanîna li ser ziman a tiştê jî bê. Di wê nûqtayê de wê weke ku me dîsa li jor li deverekê hanî ser ziman wê di wê nûqtayê de wê mijare rasttîyê wê xwe di gotinê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Li vir wê, kirde û lêbarkirina wê di wê temenê de wê, di levkirinê de wê dema ku wê werênê ser ziman ku wê, weke 'mirov bi aqil a' ku mirov wê werênê ser ziman û yan jî bi hevokek

ku em weke *mirov pîrepindek a'* ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê weke têtîgînên ku wê, ji aliyekê ve wê li rasttîyê û hisiyata wê di rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê kirpendinê wê bidina kirin bin. Di aslê xwe de wê dema ku em ji aliyê têtîgîna zimanî ve wê dema ku em li gotina *'mirov pîrepind a'* ku mirov wê li wê bihizirê wê bi rêzimanî û rêgezên wê ku wê levkirinekê wê karibê wê bide dîyarkirin jî lê wê, di aslê xwe de wê, di wateyê de wê, ew wê, di wê temenê de wê nerastbûn wê, di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê têtîgîna mantiqî wê hem bi dîmenî wê ji gotinê û levkirin û ahengên wê ve wê karibê ji wê aliyekê ve carekê were fahmkirin û ji aliyê din ve jî wê li ser wate û levkirinê û hwd re wê karibê care din ew cihê were fahmkirin. Di awayekê de wê, di awayekê de wê, gotina *'mirov pîrepind a'* ku wê li wê bihizirê wê, ji aliyê têtîgîma zanînê a gotinê ve wê têtîgek ku wê zanînê jî wê bi xwe re wê bide me. Wê demê wê, şarte dana dana zanîn û nedanê wê nikaribê wê di rast û nerastiyê de wê were lêgerîn.

Li vir wê, di wê temenê de wê têtîgek lêbar a nirxî ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku em dibêjin *"mirov heywan a"* wê ev gotin wê di awayekê de wê bi heman rengê wê têtîgek bê. Di wê gotinê de wê, dema ku wê, kesek wê gotinê bi hêrs ji yekê din re wê bibêjê wê weke sêf û ankû çîrekê wê herê bikê. Lê di wê nûqtayê de wê ev wê weke têtîgek û wasifkirinekê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, demê wê ev dîmenekê din ê aqil û hizirkirinê wê bi xwe re wê li ser gotinan re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li ser rengê aqil darazî û hwd re wê di wê temenê de dîyarkirin.

Di mijarew salixkirinê de wê, di mantiqê de wê ji du aliyan ve wê li wê were lê hizirkirin. Aliyê pêşî wê bi zimanî û gotinî bê û ev alî wê karibê wê bi rêgezên xwe yên fahmkirinê wê dîmenekê din ê cihê wê di fahmkirina xwe de wê bixwe re ew bide dîyarkirin. Minaq wê weke gotina *'mirov pîrepind a'* hwd. Di wê temenê de wê levkirinê gotinê û dana wê ya zanînê wê, di awayekê de wê di wê de wê hebê. Lê wê di awayekê de wê, dikarê wê were ser ziman ku wê weke têtîgek bi intiba ku wê weke *'mirov heywan a'* ku wê were ser ziman û wê, di wê temenê de wê pîrepind û mirov jî wê weke du zindiyên cihê ku ew di wê qatagoriya heywanê de wê bîn bi lêvkin jî lê wê ew wê ji hev cihê bin. Wê bi hebûn û heyîn xwe wê, cihê bin.

Di wê çerçoveyê wê, aliyê wê yê din jî wê ev bê ku wê mijare watelê, kirdeyê, salixkirinê, pêjnkirinê û fahmkirinê û hwd re wê weke aliyên ku

wê di wê de wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ya ku wê ji aliyekê ve wê bi darazên me wê, ji me re wê bibêjê ku wê gotina mirov pîrepind a wê şaş bê wê ev têngînên û darazên me yên ji wan bin. Bi heman rengê wê di nava mirov û heywan de wê di mejî de wê bi fahmkirinê wê cihêkirinê wê kirina navê de jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê mijare rastîtyê wê xwe bide dîyarkirin û wê bi têngîna rastîtyê û ankû neşasbûnê re ku mirov wê werênê ser ziman wê di rewşekê, ahengekê, levkirinê, têngînekê û hwd de wê levkirina wê bi wê re wê were lê gerîn. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bi têngîna tiştta ku wê tişt wê weke xwe wê were dîtin û ankû tişt wê weke xwe wê were fahmkirin wê, di temenê wê fahmkirinê de bê û wê argûmana wê ya fahmkirinê wê weke ku wê biafirênê bê.

Weke xwe fahmkirin wê di wê nûqtayê de wê weke rêgezek mantiqî û fahmkirinê wê xwe di wê nûqtayê de wê bide dîyarkirin. Di mijare têngîna weke xwe fahmkirinê de wê, demê wê di wê temenê de wê karibê ev jî wê were fahmkirin ku wê tişt wê ne weke ya din bê. Yan jî wê ya din wê ne weke wê tiştê bê. Di wê rewşê de wê ev wê di wê temenê de wê, dema ku em di mijare kirpendina bûjenê û derkkirina wê bi fahmkirina wê re wê li wê bihizirê. Tiştêkê ku em dibînin em bi xosletên wê re wê weke wê dibînin. Ew masayak bê wê ew masa wê çawa bê, di kijan awa, û rengê de bê û hwd wê weke aliyên wê yên ku em bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin bê. Pîrepind wê ne weke tiştê bê. Wê ew bo mirov jî wê bûhûrîner bê. Wê mirov wê ne weke tiştê bê. Yan jî wê ne tiştê din bê. Pîrepind jî wê ne tiştê din bê. ev wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê, bi têngîna rastîtyê û derpêşekê wê dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê di wê nûqtayê de wê, tiştêkê din wê bi wê re wê bibêjê û wê derbas bibê. Ji aliyê têngîna ontolojîkî û fahmkirina wê re wê, hertimî wê di wê de wê, rastîtyê wê weke têngînek ku ew di dîmenekê teqez û her heyî de wê were dîtin wê were dîtin. Yanî bi gotinek din wê weke derpêş wê her timî wê rast bê re wê, di wê temenê de wê ew pirsên ku ew li ser wê dihên ser ziman wê bi wê têngîne re wê temenê wan wê biafirênê bê. Lê ji aliyê din ê duyem ve ê weke bi gotinê ve ku mirov wê, di temenê têngînên rê zimanî ên weke sintaksê û hwd ve wê hilde li dest wê, di temenê de wê di derpêşe de wê bi têngîna rast û

nerast û şaş û ne şaş pênasekirina wê bi derfet bê û wê bi wê rengê li ser wê re wê gihiştina encamê wê weke bi derfet bê. Wê demê wê derpêş wê, karibê şaş jî bê û rast bê. Minaq wê dema ku em bêjin mirov pîrepinda wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê li ser wê aliyê din ê duyem ê zimanî û gotinî re wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Li ser wê temenê wê ji aliyekê din ve jî wê li ser temenê levkirina bi rêgezên rêzimanîya sintaksî re wê weke ku wê xwediyê levkirinek pêwîstîniya wê bi wê re wê bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Em dikarin wê dîmenê wê bi wê rengê wê herê bikin? Di aslê xwe de wê ev wê cihê nîqaşê bê. Wê dema ku ez li wê dihizirim û di wê de kûr dibin wê demê ev wê, di wê dîmenê goitnî de wê bi du aliyan wê dîmenekê wê bide dîyarkirin. Yek wê li ser wê temenê re wê, bi têngîna wateyê û fahmkirina wê bê. Ya din jî wê bi aliyê gotinî bê.

Di rêgezên zimanî de wê, levkirina rêzimanî a bi hevokê û hwd wê karibê wê tenê bi serê xwe wê, di rengekê de wê, wateye bide me. Yan jî wê, di wê temenê de wê wateya ku wê bide me wê rast bê? Ev alî wê weke aliyna wê yên din bin ku mirov wê bi wê re wê hinekî din li ser mijare ziman wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Li vir mirov dikarê bi çend gotinan vê aliyê jî wê hinekê bi wê dîmenê re wê li ser wê bisekinê. Em wê dema ku em wê gotinê bi sintaksî wê di levkirinekê weke wê werênina ser ziman wê, di wê nûqtayê de wê, karibê wê bi ahenge hevokî û hwd re wê, levkirina sintaksî û hwd re wê, wateyekê bidê me. Lê di dîmenê pêşî de wê dîmenê di xwe de girtî a fahmkirinekê ku ew di xwe de wê bi wê hevokê û ankû gotinê wê çêdikê wê bide me. Ji aliyê din jî ve wê, weke aliyê din ve jî wê ew wê wate wê, di wê temenê de wê, di çerçoveya levkirina wê wateyê û têngîna bi hevokî û ankû sintaksê re bê. Wê di wê temenê de wê, çendî ku wê karibê di temenekê rasyonali û hwd de wê bi tiştê heyî di çerçoveyek têngînî a makul de wê fahmkirinê wê bide me. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê têngîna di wê de wê were ser ziman wê, di wê temenê de ku ew weke di xwe de xwediyê levkirinekê bê lê wê di dîmenê heyî ê derve re wê weke ne di levkirinekê de bê.

Aliyekê din jî wê dikarê wê bi têngîna gotinê û dana wê ya wateyekê û ankû meneyekê re wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê dana wê wateyê û ankû meneyê jî wê di wê temenê de wê, weke wateyek û ankû meneyek di xwe de girtî bê. Di wê çerçoveyê de

wê, dema ku mirov wê hema bêî ku armancek me hebe û em çend bêjeyan wê werênina cem hev û ji wê bikin ku em bigihijina wateyekê wê, di her halikarê de ku ew rasyonali bê û ankû ne rasyonali bê wê li ser hebûna wê wate û kirdeya gotinan a bi hev re wê, têgînekê wê bide mirov. Lê ev têgîn wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê li wê lêbipirsê wê di wê nûqteyê de wê di mijare wê ya levkirina wî ya bi hebûna heyî a derveyî re wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê ji aliyekê ve wê bi têgîna levkiriniya fahmkirina têgîna wê ya bi bêjeyên dihên levhanîn re wê bibê. Ya din jî wê jî wê bi heman rengê wê ji aliyê mantiqî ve wê bi aliyê têgînek ku ew ji derve vekirî bê re wê karibê li wê were lê hizirkirin. Di têkiliya gotin û mantiqê de wê ev têkili wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare zanîne û gotinê de wê ji wê aliyê ve wê dikarê ji hinek aliyan ve wê li wê bihizirê. Minaq wê aliyê pêşî wê bi hebûna fahmkirina zanîna weke bi kirdeyê di gotinê de wê salixkirî bê. Ji wê aliyê ve wê, dema ku mirov wê bahsa gotinekê wê bikê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê fahmbikê bê. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare zanîna di wê de wê, weke zaninek bi wê heyî û di wê de salixkirî bê. Aliyê din jî wê bi têgîna zanîna lîbarkirinê ku wê bi wateyek û ankû weke di renge kirdeyek dîyem a dîtbar a bi fahmkirinê re de bê. Di wê nûqteyê de wê, di wê temenê de wê, ev wê, weke bi du dîmenan wê karibê wê fahmbikê bê. Yek wê bi rengê hanîna cem hev a gotinan gotinan re wê karibê wê fahmbikê bê. Ya din jî wê bi rengê ji wê biriqîn û ankû awayê derhanîna wê bi wê biriqînê û hwd re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê dîmenê de wê, mijare zanîna ji wê dihê derhanîn wê dikarê wê bibêjê ku wê dîmenekê wê weke intibayî û hwd wê, weke bi rêyên sehkirinê û hwd re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare derhanîna zanîne de wê, wê bi rengê biriqînê wê di rengekê de wê, hem wê di ahengekê wê weke ya bi wate û kirdeya ku ew berê di wê de heya wê bibê û hem jî wê di dîmenekê din de wê bi awayekê hizirkirinê û li dûv hev bi wê hizirkirinê bi pêdeçûyinê re wê, ji wê derbasbûnê jî wê weke aliyekê wê yê bi derfet ku wê mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Girêdanên nava têgîne wê di wê rengê de wê bi aliyên cûr bi cûr ve wê têkiliyekê wê dênin û wê rengên tûrên hizirkirinê ên fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênin.

Di mijare têngînê de wê di mijare levkirinê de wê, di wê temenê de wê dikarê wê bi têngîn û temenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Minq wê dem ku em bahsa têngîna derpêşê wê bikin wê, di wê temenê de wê bi ahenge wê ya wê levkir re wê, li wê bihizirê. Ku em bibêjin “mirov dulingî ya” di wê temenê de wê hem têngînek derpêşî ku ew hem zanîne dide me û hem jî wê rast bê. Lê wê dema ku em bêjin “mirov çarlingî ya” wê dîsa wê weke derpêşek ku wê hem zanîne wê bide me lê wê weke şaş bê. D iwê temenê de wê, di renga de wê li ser mantiqê bi fahmkirina levkirinên gotinê re wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Em wê dema ku em li gotina mirov, ling, serî, kevir, hêt, av, azman, stûn, ard û hwd bihizirin wê,, weke gotinên ku wê dema ku em li wan bihizirin wê weke ku wê ti têtikliyên wan bi hev re wê nebin wê were dîtîn” Minaq em du gotinan bi naqênin û bi hev ve bikin. Em bêjin “azman bi stûn a” di wê nûqtayê de wê, ji aliyekê din ve jî wê di gotinê de wê têngînek wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê bi vajiya wê weke “azman bêstûn a” re wê karibê wê were lê hizirkirin. Di wê têngînê de wê, di gotinê de wê, bi têngînek darazî wê çendî ku wê, wateyekê wê bide me jî lê wê weke di qatagoriya şaşê de wê karibê wê fahmbikê bê. Lê ev têngîna ku me got wê weke azman bêstûn a wê weke têngînek vaji ya ku me berî wê hanî ser ziman wê, demê wê karibê ev rast bê? Di wê nûqtayê de wê, azman wê ti tiştê ku wê weke li ser lingan digirê û wê weke stûnên wê hebin wê newina dîtîn. Di wê intibaya wê gotinê de wê weke ku wê rast bê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, wê bi heman rengê em bi vê gotinê wê herin. Minaq em bêjin mirov dulingî ya, yan jî mirov bêjê mirov çarlingî ya. Wê dema ku em vajiya wê binivîsênin û wê bînin “mirov nedulingî ya” û ankû “mirov ne çarlingî ya” Wê, di wê temenê de wê, di temenê de wê di mînaqê pêşî de wê, çendî ku wê di dîmenekê redkirinê de wê zanînekê li ser esasê nebûna lingan re wê bide me lê wê di wê de wê ne dîyar bê ku wê bahsa nebûna hemû lingan bikê bê û ankû wê bahsa nebûna lingekê wê bikê bê. Di wê rewşê de em dikarin bi wê rengê empatiyekê wê bi wê gotinê re wê dênin û wê bibêjin ku em dikarin tefkirbikin ku wê mirov lingekê xwe berê di rûdawekê de windakirî bê û bi lingekê wê weke kulek dimeşê bê. Wê demê wê, ji wê aliyê ve jî wê têngînek weke ya ku wê karibê weke rast wê were dîtîn wê ji wê karibê were derhanîn û bi wê karibê wê karibê were fahmkirin.

Ji aliyê din ve jî wê dema ku em bêjin ew ne dulingî ya wê, di her halikarê de wê, di wê de wê têngînek wê bi kêmesî û ankû kêmanî wê xwe

bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê de wê, karibê di wê de wê hebûnek bi ling hebê lê weke ne temem bê wê bi wê têtîne wê bi rehetî wê karibê wê di wê çerçoveya wê de wê fahmbikê bê. Em li vir di dewama wê de wê balê bi gotinekê bikişênina li ser rewşa düyem a bi aliyê neyînî a nivîsandî weke “mirov neçarlingî ya” wê, di wê temenê de wê karibê wê bi wê li wê bihizirê. Di wê têtîne de wê, têtînek bi ast wê di wê xwe de wê xwe di rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Dikarê wê di wê temenê de ji wê têtîne wateyek wê weke bi têtîna “ ..ne çarlingî ya” re wê, karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê karibê di wateya têtînek weke bi sêlingî, dulingî, yeklingî û ankû wê weke ji çarlingê zêdetirî jî wê bi wê re wê, fahmbikê bê. Di wê nûqteyê de wê di wê de wê paya aliyekê ku wê weke bi wê hebûna mirov a dulingî re di ahengekê de ku wê kifşbikê wê di wê têtîne de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê weke ku wê were kifşkirin û wê karibê were dîtîn. Wê demê wê, çendî ku wê di gotinê wê weke minaqe ku me li jor da bi ya rengê ku mirov empatiye bikê ku lingekê xwe di rûdawekê de winda kirî jî wê karibê were fahmkirin di çerçoveya wê de û di awayekê de wê weke ku ew heya û dihê zanîn wê bi awayê dulingîya xwe jî wê du wê de wê karibê wê bi wê re wê were zanîn. Di wê têtîne de wê, têtîna redkirinê a neyînî li ser gotina çarlingê re wê, di wê temenê de wê di aliyê wê yê din ê weke yê di dîmenê positiv de wê weke aliyekê wê wê yê fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Tabî li vir wê aliyekê fahmkirinê ku wê bikeve çerçoveya têtîna nirxa rastbûnê û asta rastbûnê de wê bi wê re wê hebê û wê li ser têtîna derpêşê û hwd re wê bi gotinê re wê bi têtîna mantiqê wê bi derfet bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Minaq wê dema ku me got ‘mirov çarlingî ya’ wê weke têtînek di wê çerçoveyê de ku wê karibê nirxa wê ya rastbûnê de wê şaşbûn wê hebê bê. Wê di wê têtîne de wê çî wê bide nîşandin ku wê ew şaş bê. Wê ber ku wê were lê hizirkirin ku wê mirovên çarlingî wê nebin. Di wê temenê de wê ev nûqte wê weke aliyekê ku wê bi têtîliya aqilê derve û ankû hebûna derve re ku wê mirov wê ji aliyekê ve wê karibê wê têtîliyê wê bi wê re wê dênê bê.

Wê dema ku mirov wê ji aliyê nirxa rastiyê ve wê hilde li dest wê dikarê wê ji aliyê têtînen epistemikî ên derpêşî ve wê di rengê de wê di çerçoveya têtîna mantiqê de wê bi wê bihizirê. Minaq wê dema ku me got “mirov mirov a” wê di wê temenê de wê têtînekê wê bide me. Weke ku em bêjin A wê A bê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê temneê

de wê, di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê di heviyekiya bi xwe re de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Minaq wê dema ku em ji aliyê derpêşê ve wê bibêjê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê werênê ser ziman, li ser têtîna zimanî re. Wê jî wê derpêşên hevgirtî wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê derpêşên hevgirtî wê çawa bin? Ev jî wê di wê temenê de wê, di ziman de wê, bi têtînen weke “û”, “ankû”, “lêbelê û lêbelê” “an jî”, û hwd re ku wê werina girtin wê bi wê re wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku me got “dûnya gerwerkek a û gilover a” wê, di wê temenê de wê karibê wê weke bi wê rengê wê were hanîn ser ziman. Yan jî em bêjin “hewa girtîya û wê baran were.”, “baran û berf bi hevdu re wê were.”, “Bo derbasbûna hola xwe lêbelê û lêbelê bi xabata ve girêdayîya” û hwd wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Yan jî wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê, bi têtîna vajî wê re wê, di têtîna derpêşê de wê dikarê wê li vir dûbare wê bi minaqekê wê werênê ser ziman. Ku mirov bêjin “dûnya ne duz a” û ankû “ne rasta ku wê bê gotin ku dûnya rast a” û hwd re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê.

Ji aliyekê din ve jî wê têtîna derpêşê wê dema ku em ji aliyê nitelikê û nîcelikê ve wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Minaq wê dema ku em bînin ser ziman “feqiyê teyran mirov a” ku wê çendî wê têtîna wê taqabûlî kesekê wê bikê jî lê lê ji aliyê darejka wê ve wê weke ku wê xwediyê çerçoveyek razber û giştî bê ku wê bi wê re wê weke bahsa gelekên wê bikê. Gotina mirov wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke ew têtîna giştî ku wê di xwe de wê bi kirdeyî wê bi wê rengê wê temenekê fahmkirinê wê biafirênê wê karibê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê li ser têtînen wasifi û ankû nîteliki ve wê li wê bihizirê wê karibê wê bibêjê. Wê dema ku em bêjin “A wê A bê” wê di wê temenê de wê di temenekê herênî de wê heviyekiyek wê bi wê re wê were ser ziman. Lê minaq wê weke ku me li jor hanî ser ziman bi mantiqê ne di heviyekiyê de ku mirov wê li wê bihizirê û ankû wê têtîna A wê A bê´ ku mirov wê li wê bihizirê û wê bi aliyê wê yê di weke “A wê ne A bê” re ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê temen de wê di A´ya pêşî de wê weke ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê wê cihêbûnek ku wê di wê de wê were kirpendin wê bi wê re wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê dema ku em

ne wekheviyê û ankû ne di heviyekiyekê de wê li wê dihizirin wê, ne tenê A'ye ku em wê cihê wê şrove dikin wê demê wê A'ya duyem jî wê bi xosletên cihê wê şrove dikin ku ew di wê de bi derfetî hebin. Wê demê wê di wê temenê de wê, ev wê, di wê rengê de wê, weke hevbûbûyin wê biqasî wê, ne weke hevdûbûyin jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di regekê de wê weke aliyekê wê ye din ê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê hem A'ya pêşî û hem ya duyem wê beremberê wê, ya ku ew heya û dihê dîtin wê di wê temenê de wê, di wê de wê weke aliyên ku wê bi wasîfî wê karibê wê bi w re ew werina kifşkirin bin.

Di wê temenê de wê, di regekê de wê, di temenê têngîna nerênî de wê, dema ku wê were lê hizirkirin wê di awayekê de wê, beremberê wê di temenekê de wê bi aliyê wê ye positiv bi aliyê nerênî re wê were ser ziman wê karibê were kifşkirin.

Di wê temenê de wê, dema ku em bêjin ku “yeki ku ew xirabiyekê bi yek din bikê wê heman xirabi wê were li serê” jî wê di wê temenê de wê weke têngîne ku wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin bê. Minaq wê dema ku em bahsa têngîna kirpendinê wê, bikê wê di wê temenê de wê ev wê têngînek modelî a ku mirov wê bi çerçoveya têngîna mantiqî lli wê bihizirin jî wê bi xwe re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê di regekê de wê dikarê wê rengê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna kirpendinê wê aliyekê wê ye din wê bi xwe re wê di regekê de wê weke aliyekê wê girîng wê karibê bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temenê de bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare kirpendinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê ye din ê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Minaq wê dema ku mirov wê bi têngîna epistemikî wê li wê dihizirê wê dibînê ku wê ku wê bi têngînek cerbî û azmûnî û ankû çavdêrî re wê were dîtin. Ku em bêjin “hemû mal wê serdora wan wê hebê” wê di wê nûqteyê de wê, ev wê weke têngînek bi derpêşî ku wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê bi epistemikî wê bi têngînek azmûnkiirî wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê din de jî wê weke ku wê were dîtin wê bi têngîna mantiqê re wê weke ku wê mirov dibînê wê ji aliyê têngîna pêwîstîniî re wê, di regekê de wê, were lê hizirkirin bê. BI zêdeyî wê, di awayekê de wê hizrên filosofên weke kant wê di wê warê de wê gelek caran wê werina kirpendin û hanîn ser ziman. Di awayekê de wê mijare pêwîstîniniyê di nava mantiqê de wê li wê hizirkirina wê di aslê xwe de wê mejuya wê heta aristo jî wê karibê di regekê de wê were birin. Kant wê di pirtûka

xwe ya li ser mantiqê a “qiritika li aqilê saf” ku wê bikê de wê, werênê ser ziman ku wê dema ku em bêjin “2 û 3 wê bikina 5. Di wê temenê de wê bi mantiqekê û renekê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. di mijare aliyê têngîna pêwîstîniyê û bi wê re wê li wê hizirkirinê wê di nava mantiqê de wê weke serekek li wê hizirkirinê wê di wê rengê de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di demên kevnera de wê, li ser têngîna hijmaran û ankû metamatikê û hwd re wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di wê awayê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, têngîna “bûjenên metamatikê” ku wê bi wê rengê wê li wê were hizirkirin bi fenomenolojikî wê ev wê di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirkirinê a li hebûnên heyî re wê bi îdeayî jî wê di renekê de wê hin bi hin wê weke ku wê bi xwe re wê bide afirandin. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têngîna hizirkirinê a ideayê wê di wê temenê de wê bi dîmenekê epistemikî wê li ser têngînên derpêşî ên pirralî û bi hev ve ku wê bixwezê wê dîmenekê hizirkirinê wê werênê li holê wê bi wê re wê di renekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Mijare mantiqê wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê rengê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê bi rêgezên wê re wê dema ku wê di nava felsefeya demên hemdem de wê were kifşkirin wê di wê de wê, bi awayekê kûrbûnê û ankû kifşkirinên bêsinor ên bi hebûnê û di hebûnê de ku wê werina kirin re wê bi wê re wê di renekê de wê were bi wê re wê li wê hizirkirin. Lê di nava têngîna epistemikî a hemdem de wê ji wê aliyê ve wê, mijare derpêşê wê li wê were lê hizirkirin û wê çawa nebina bi pêwîstîni jî wê di awayekê de wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di temenê têngîna ideayî de ku wê were lê hizirkirin wê, bi derpêşê wê were dîtin ku wê, têngîna derpêşî a pêwîstîni ya ‘apodiktikî’ wê di renekê de wê, karibê bi wê re were lê hizirkirin. Li gotî wê, A wê teqez wê weke B bê. Di nava têngînên aristo de wê were dîtin ku wê minaqên ku wê bi wê re wê werina ser ziman wê ji nava geometri û matematikê wê werina bijartin. Weke A dikarê ne nebê B û ankû A weke nepêwîstîni bê ku ew bibê bê. Di wê temenê de wê dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê, di wê têngîna derpêşî de wê aliyê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin

wê bi têngîna lêbarkirinê re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê têngîna kirdeyî, wate û ankû di wê de wê lêgerîn û kifşkirina wê re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin ku wê mijare lêbarkirinê û têngîna derpêşê wê karibê wê bi minaqek bi wê rengê wê werênê ser ziman weke ku em bêjin “feqiyê teyran zindîya” Di wê temenê de wê, ev lêbarkirin wê di wê temenê de wê li gotina feqiyê wê were kirin ku ew weke zindibê. Yan jî em bi wê rengê tiştêkê din lê barbikin weke “Feqiyê teyran tişî ya.” Di minaqe de wê çendî ne levkirinek û ahengek hebê jî lê wê ji aliyê gotinê ve wê, di wê temenê de wê, karibê wê bi wê re wê fahmbikê sedema wê bijartina me ya bi wê rengê a minaqekê wê di wê temenê dikaribê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, têngîna lêbarê wê di mijare derpêşê û bi têngîna kirina wê de wê hinek aliyên din jî wê bi wê re wê, karibê wê bide me.

Em pêşî ji wan aliyên din ve hinekê li wê bihizirin. Minaq em bêjin “feqiyê teyran ne tişî ya” wê demê wê, di wê temenê de wê feqiyê teyran wê weke tiştêkê wê bide me. Di wê nûqtayê de wê, bi wê re wê, têngîna wê tiştêkê din wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Weke ku wê, tişta weke ku wê bi gotina teyran re wê were ser ziman ku ew zindî bê û ankû ne zindî bê wê di wê temenê de wê ew lêbarkirin wê weke ku wê ji aliyekê ve wê bi têtîliya xwe ya bi wê re wê, di awayekê û rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, mijare lêbarê û têngîna lêbarê wê di wê temenê de wê dema ku me bi minaqe li jor ve wê hanê ser ziman weke “feqiyê teyran zindîya” ku wê werênê ser ziman wê demê wê, feqiyê wê weke ku wê hebûnek zindî û dijî wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Lê di mantiqê minaqe dîyem de wê ew wê bi xwe re wê bide dîyarkirin ku wê weke tiştêk li ya din wê bê xistin û wê di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê, nede dîyarkirin ku ew zindî bê.

Di awayekê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijaere têngîna lêbarê wê, di wê temenê de wê, karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaqe têngîna apodiktikê wê dikarê wê, li vir bi rengê têngînenê wê yên derpêşî ên nerênî û herênî kirinê û hwd re wê çawa wê bibê wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, dikarê wê bi wê rengê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Minaq em bênin A wê

Bê B'yê yekser dixwezê". Yan jî A wê B'yê wê bêderfet nehêlê" re wê karibê wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê di mijare têngînê de wê, ev rengê têngîna derpêşî wê hinekî jî wê di rengekê de wê dîmenekê hipotetikî jî wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê çendî ku ev şewayê derpêşê wê dî dîmeneke hesan de wê karibê were fahmkirin jî lê wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê hipotetik û ankû hipotezî bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di dîmenê pêşî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê dema ku em, di minaq duyem de wê, weke ne bi derfetebûna ne bi hevdû re bûnê û ankû di minaqe yekem de wê weke bi heman rengê wê di dîmenekê weke yê zelal de wê hev redbikê wê, di wê temenê de wê, wê dîmenê hipotetikî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê di wê de wê ya ku wê were dîtîn wê dî serî de wê ew bê ku wê, di dîmen de wê, di herdu derpêşan de jî wê weke ku wê du tişt wê beremberê hev wê, hebin û ew wê yan hev wê herê bikin û yan jî wê yekser redbikin û wê bi wê re wê derfeta wan a hatina cem hev wê nebê re wê di reng û awayekê de wê dîmenekê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Li vir wê di têngîna derpêşê de wê dîmenekê de wê, weke aliyekê wê yê ku weke ku me li jor hanî ser ziman ku wê, çendî wê, di wê de bûyîn wê bê dîtîn lê wê di rengekê din de wê, di awayekê de wê rengê fahmkirina derpêşê wê karibê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku me got "feqiyê teyran mirar a" wê demê wê, feqiyê teyran wê weke kesekê fanî wê di wê temenê de wê li pêşîya wî mirin wê hebê wê ji wê gotinê wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, ev wê, ji derpêşa li serê cihêtir wê têngînek weke di wê de bûyînê zêdetirî wê bi hebûna feqiyê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin û wê bi wê re wê pênase bikê. Wê di wê demê de wê mirin wê di feqiyê de wê tenê wê weke fenomenekê ji hebûna wê zêdetirî wê, weke bi hebûnê giştî ew hebê. Di wê temenê de wê salixkirina mirinê wê bi wê re wê weke têngînek di wê de ew hebûnê zêdetirî wê weke têngînek giştî ku ew bi wê heya bê. Wê, ne weke têngînek ku ew di wê de heya bê. Wê weke têngînek ku ew bi wê hebê bê. Di wê temenê de wê, temenê de wê ya ku wê bi gotinê wê were fahmkirin wê di serî de wê, di wê temenê de wê ew wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin ku wê têngîna "di wê de heyî" ji wê zêdetirî wê weke têngîna "bi wê heyî" re wê di wê temenê de wê, hebê. Di wê temenê de wê di nava van herdû alî û têngînan de wê ya farq wê di têngînê de wê çi bê? Wê dikarê wê bi wê rengê wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê, di mijare fahmkirinê de

wê bi wê re wê ew wê were dîtin ku wê mijare di wê debûyinê wê têtîne wê, ji hebûna giştî ku ew bi wê re heya wê ji wê cihê û dûr wê weke fenomenekê wê bide dîyarkirin. Di aliyê pêşî de ku em dikarê wê weke “di wê de heya” re wê werênina ser ziman ku em bi têtîna mirinê re wê wernina ser ziman wê bi wê re wê weke ku em nikaribin wê, bi hebûna feqiyê re wê mirinê wê şîrovebikin. Wê ew di wê temenê de wê, di wê de wê, weke têtînek ku ew ji wê dûr wê weke ku wê hebê wê têtînekê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em bi aliyê din ê weke “bi wê heya” re ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê ji wê weke fenomenekê hebûnê zêdetirî wê bi giştîya hebûnê re wê hebê û ew wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê hebê.

Di wê têtîne de wê aliyekê din jî wê karibê wê bi wê re wê, bi hesanî wê fahmbikê. Di minaqe duyem de ku em wê weke “bi hebûnê heya” re wê dihênina ser ziman wê weke di hemû fenomenên di wê de hena û bi wê hene re wê weke ku wê bi wan hebê re wê, di rengekê û dîmenekê de wê rengekê fahmkirinê wê bi me wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê giştîbûnek û ankû gelemperbûnek wê di wê temenê de wê di têtîna “bi hebûnê heya” re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê wê dema ku em wê bi têtîna “di wê de heya” ku em wê dihizirin wê di wê temenê de wê weke qatek ji wê ku ew di wê de heya û ankû weke qatekê di wê de ew bi wê pênasedikê û yan jî wê weke bi serê xwe wê weke qatek di wê de pênasedikê û hwd re wê di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Di mijare aliyê bi têtîna “di wê de heya” re wê dikarê wê hinek aliyên wê yê din jî wê fahmbikê. Wê demê wê bi fenomenî wê weke di wê de wê hebûn ku ew hena wê weke bi serê xwe weke qat û ankû weke hebûnna di wê de bi serê xwe heyî wê di wê rengê de wê rengekê fahmkirinê û intibayê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Her qat wê di wê hebûnê de wê weke xwe û bi xwe wê di wê temenê de wê hebê. Wê demê wê di dewama wê de wê intibaya ku wê were fahmkirin wê ew qat wê ber ku ew cihê ya û weke qata ew, di wê temnenê de wê weke pêwîst bê ku ew cihê bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê bi wê re wê di wê temenê de wê di serî e wê bi wê re wê di wê rengê de wê fahmbikê bê. Di mijare têtîna qatê di hebûnê de û ankû fenomenê di hebûnê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê bi

wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê mijare di wê de hebûnê wê, di wê rewşê de wê, ji wê di wê ya di wê de heyî mazintir wê hebûnek bi çerçoveya giştî ku ew bi wê re hebê wê bi rehetî wê, ji aliyekê din ve wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, di awayekê wê di nava wê qatê û ankû ya di hundur de û wê çerçoveya giştî wê çî tşkili û bendên girêdanê ên fahmkirinê û hebûnê wê hebin wê ew jî wê weke aliyna wê yên din bin ku mirov li wan bihizirê bê.

Di mijare têtîna derpêşê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê têtîn wê bi watelekirinê re wê bi wê re wê hebin. Minaq wê dema ku em bêjin 'zelal mirov a' wê demê ev têtîna mirovbûnê wê di rengekê de wê weke têtînek lêbarkirinê jî bê. Çendî ku wê weke encamek di jîyanê de wê derkeve li pêşîya jîyane mirov jî bê lê wê weke têtînek ku wê, di wê temenê de wê li wê were lê barkirin bê. Di wê temenê de wê dikarê wê, di rengê têtîna weke 'Zelal nemir a' re wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê, ev jî wê weke têtînek lê barkirinê wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin bê.

Di wê nûqtayê de wê dema ku em têtîna derpêşê wê li ser ya navarokê a libarkirinê ve wê hildina li dest wê demê em dikarin wê di dewama wê de wê, werênina ser ziman ku wê, ya navarokê wê bi lêgihîştina bi fahmkirinê û hwd re wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di rengekê de wê, mijare navarokê wê, di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Di mijare têtîna mantiqî a demên hemdem de wê bi wê were dîtîn ku wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girjng wqê ew wê bi wê re wê were dîtîn ku wê, navarok wê di wê temenê de wê, weke aliyên bi wê bi wê were wê were lê hizirkirin. Minaq wê mantiqê aristo ku wê were ser ziman wê, di wê temenê de wê, bi sê lêkeran re wê, di wê warê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ew jî wê, rastîfî, derfet û têtîna pêwîstîniyê bê. Di wê temenê de wê bi wan re wê, di çerçoveya têtîna darêjkê de wê ji wê zêdetirî wê bi navaroka wê re wê di rengekê de wê were dîtîn ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, weke ku wê di dîmenekê empirîkî de wê navaroka wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê, weke dema ku me got 'Zelal nemir a' û ankû 'zelal mirov a' û hwd. Wê dikarê wê ji aliyên din ve wê, bi têtînên din re wê, dewlemend bikê. Minaq wê, di rengên

weke 'zelal bi aqil a', 'zelal zindiya', û hwd re wê karibê wê di wê temenê de wê, fahmbikê bê.

Di rengê din de wê, di awayekê de wê, tişteke weke xosleteke ku ew weke fenomenekê di nava jîyanê de bi hebûnê re hebûnê jî wê di wê temenê de wê, di nava têkiliya wê ya bi fahmkirinê re wê di wê temenê de wê di reng û awayekê din ê weke yê emprikî û hwd re wê di dîmenekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku em di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirin wê, demê wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê di nava derpêşê de wê bi kifşkirinên wê re wê, karibê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Lê ji aliyê din ve jî wê karibê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Minaq wê, di wê temenê de wê, dema ku em bahsa mirov dikin wê weke zindiyekê em wê pênase dikin di hebûnê de. Lê di wê temenê de em di aslê xwe de wê bi çerçoveya gotina mirov re wê nikaribê wê dervî wê têngîna lê barkirinê a weke di rengê xosletê weke zelal bi aqil a', 'zelal zindiya', zelal nemir a' û hwd re wê, dûr şîrovebikê. Ev wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê hebûna mirov wê, bi xosletên wê yên weke zindibûnê, aqilbûnê û hwd re wê, têngînek lê barkirî a ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê karibê wê di serî de wê fahmbikê bê. Hebûna mirov wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke zindiyekê wê, hebûnê. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê ne gotina mirov û ne jî ya heywan wê karibê wê, weke cûreyekê şenber a zindiyî bi xwe re wê werênê ser ziman bê. Ev wê, weke hinek gotinên ku wê di hûndurê wan de wê, bi azmûnkirinê ku wê bîna gihandin li awayekê fahmkirinê û wê, di wê temenê de wê, çerçoveyek salixkirinê wê di wê çerçoveya lê hati gihandin a fahmkirinê re wê, karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinê a di wê temenê de wê karibê bi wê rengê jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkirinê wê bi navaroka wê re wê, ne di awayekê stabil de ku wê çawa wê were salixkirin wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were dîtin. Minaq wê, di wê temenê de wê, dema ku em têngînekê bi

awayekê şenber dikin wê demê wê ew kirina me wê, karibê wê weke teqez wê weke awayekê wê yê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê bi wê gotinê û ankû fahmkirinê re wê bi sînor wê fahmbikê bê? Bêgûman wê mirov nikaribê wê bikê. Ber ku wê di wê temenê de wê dema ku wê mijar wê li ser temenê azmûnkirinê û hwd wê pêşkeve wê demê wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê, di her awayê de ew di renekê de ew were salixkirin û were fahmkirin bê.

Ev wê, di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê ku wê mijare hebûnê wê, di wê temenê de wê, weke çerçoveyek darêjkî ku wê hundurê wê hertimî wê bi xoslet û awayên nû re wê, were pênasekirin bê. Darêjka mirov jî wê wusa bê. Wê dema ku em minaq wê ji mirov li mirov wê cihê wê şîrovebikin wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, di renekê de wê, aliyekê din jî wê xwe di nava wê fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Wê demê em di renekê de wê, di awayekê û dîmenekê hiyararşikî de wê bi aliyê wê yê din re wê karibê wê şîrovebikê û wê fahmbikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di serî de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq wê gotina mirov ku em di wê temenê de wê hildina li dest wê, weke pêvajoya pêşî a ku mirov wê di wê temenê de wê, di destêpêka wê hiyararşiyê de wê di renekê de wê pêşî wê fahmbikê. Piştî wê, di hebûna salixkirî a gotina mirov de wê, bi xosletên ku wê yên fîzîkî û zêhnî û hwd re wê di zikhev de wê bi wê re wê karibê wê salixbikê. Minaq wê, mirov wê weke hebûnekê wê hebê. Wê di wê temenê de wê, ew têngîna mirovî wê pêşî wê weke têngînekê wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê, weke bide dîyarkirin bê. Piştî wê re wê, bo ku ew mirov hebê pêwîstîya wê bi jîyankirinê wê hebê. Bo ku ew jîyankirin bibê wê pêwîstîya wê bi hebûnê wê hebê.. Bo ku ew hebûn hebê wê pêwîstîya wê bi bûyinê hebê. Di wê rengê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, xosletên weke bi aqilbûnê û hwd wê, weke xosletên ku wê piştî pêvajoya bi aqil bûyina hebûnê ku wê werin bin. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Xosletên bi aqilbûnê wê, karibin wê bidina nîşandin ku mirov mirov a? Di wê temenê de wê, di regekê de wê, di nava jîyanê de wê car bi car mirov wê bi fahmkirina xwe re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, mirov bi aqil heya wê werênê ser ziman. Ev di rastiyê de nikarin wê bi wê rengê wê bibêjin. Mirov nikaribê bi aqil hebê. aqil ku hebûn nebê wê nikaribê hebê. Temenekê wê yê hebûnî wê hebê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê, di serî de wê bi wê re wê, werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê dîmenekê hinekê komplika jî wê karibê xwe bi wê re wê di regekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew hebûna bi aqil heya jî wê hebûnek îdeayî, hişmendî û hwd bê. Minaq wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, dema ku em li hebûna aqil binerîn wê bi temenekê fîzîkî ê hebûnî re wê bi zindiyî wê pêwîst bê ku ew hebê. Lê aqil jî ku ew bû wê, bi wê re wê, mirov wê çawa wê bi xwe re wê pênasebikê, bi xoslet dîyarbikê û wê werênê li holê û bide dîyarkirin bi dîmenekê wê, ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di serî de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di hebûnê de aqil wê, di wê temenê de wê, bi xosletên xwe yê bi wê rengê di afirênê re wê di regekê de wê reng û awayê mirov wê bi çerçoveya wê rengên xosletên ku ew bi wan li wê dihizirê re wê, bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi wê re wê, di regekê de wê ew wê, êdî wê bi wê re wê bigihijê fahmkirinê. Minaq wê, dema ku em dihizirin ku wê tiştek kirina wê rast bê û yek wê ne rast bê û hwd wê cihêkirinên me wê di wê temenê de wê, weke formasyonên me yê bi aqilî ku mirov wan di mejiyê xwe de diafirên bê.

Li vir di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din wê werênê ser ziman ku wê, dema ku em derpêşekê wê şîrovebikin û wê bikin ku wê werênina ser ziman wê, di wê temenê de wê, karibê wê, bi wê re wê, di wê rengê de wê ji du aliyan ve wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê. Yek wê, di wê temenê de wê, bi mijare wê gotina ku ew weke derpêşekê hati levkîrin bê. Ew çî bê ew wê ew bê. Di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de wê, di nava wê de wê bi gotinî wê temenê bi aqilmeşandinê, kûrbûnê û hwd re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê, ji aliyê zêhnî û hişmendî ve wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di nava wê de wê, kûrbûn û wê kifşkirina wê, di wê de wê, bi aliyên wê yê din re wê di wê temenê de wê, karibê wê bi wê re wê, li wê bihizirê

bê. Çendî ku wê, gotina rastîfîyê, darêjkê û hwd wê, di wê de wê, weke rewşna çerçovea diafirênin jî bin lê wê di wê rewşê de wê bi wê re wê dema ku mirov wê di wê de wê kûrbibê û ankû wê aqil bimênê wê weke ku em dikarin wê weêrnina ser ziman bi rengê mantiqê epistemikî bê, mantiqê rastiyê bê, mantiqê fenomenî bê wê, ji aliyekê din ve jî wê bi wê ve girêdayî wê mantiqê giredanê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev wê çawa bê? Ev jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku wê, di nava fenomenê de bê wê, bi têkilidanîne û ankû di temenekê girêdana wê ya bi hev re û bi wê re wê weke pêdeçûnê û hwd re wê bi wê re wê bibê bê. Di derpêşekê de bê û ankû têtînek din a weke wê de bê wê, mirov wê hertimî wê li pey gihiştina fahmkirina rastiyê bê. Ber vê yekê wê derpêş jî wê weke gotinên din wê weke têtînek hinekî ji wan komplikatir a bi armanca gihiştina wê fahmkirinê bê.

Li vir wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke ku em di awayekê de wê, bi têtîna mantiqê aristo bê û heta weke kant bê hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, were dîtîna ku wê ji mantiqê gotinê zêdetirê wê, mantiqê epistemikî wê di rengekê de wê were dîtîna ku wê derkeve li pêş. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê karibê wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, diawayekê de wê ev jî wê bi wê re wê, xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Minaq wê dema ku em di çerçoveya têtîna mantiqî a klasik de wê li wê dihizirin ku em tiştêkê wê bi têtînî wê herênî bikin û ankû nerênî bikin wê di wê temenê de wê di çerçoveyekê temenî û de wê, gûharandin wê xwe bi wê re wê, were dîtîna ku ew wê were lê hizirkirin. Em dema ku em wê bi mantiqê herênî û nerênîyê wê hinekê wê li wê bihizirin wê di çerçoveya hebûnê de wê, weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Çavkanî:

- *Quine, Willard Van Orman (2008). "41. A Letter to Mr. Ostermann". Quine in Dialogue. Harvard University Press
- *Charles L. Griswold Jr. (2010). Platonic Writings/Platonic Readings. Penn State Press.
- *Horwich, Paul (19 May 2016). "Wittgenstein's Global Deflationism". In Cappelen, Herman; Gendler, Tamar Szabó; Hawthorne, John (eds.). The Oxford Handbook of Philosophical Methodology. Oxford
- *Hegel, Georg Wilhelm Friedrich; Brown, Robert F. (2006). Lectures on the History of Philosophy: Greek philosophy. Clarendon Press
- *Keddie, Nikki R. (28 October 2013). Iran: Religion, Politics and Society: Collected Essays. Routledge
- *Churton, Tobias (25 January 2005). Gnostic Philosophy: From Ancient Persia to Modern Times. Simon & Schuster
- *Assmann, Jan (2004). "Theological Responses to Amarna" (PDF). In Knoppers, Gary N.; Hirsch, Antoine (eds.). Egypt, Israel, and the Ancient Mediterranean World. Studies in Honor of Donald B. Redford. Leiden/Boston
- *Philosophy before the Greeks. The Pursuit of Truth in Ancient Babylonia. Princeton University Press. 2015
- *Arne Næss(1961), Filosofiens historie
- *Grayling, A.C. (1998): Philosophy 1: A Guide through the Subject, Oxford University Press, s. 1: «The aim of philosophical inquiry is to gain insight into questions about knowledge, truth, reason, reality, meaning, mind, and value.»
- *René Thom(1980), Modèles mathématiques de la morphogenèse, Christian Bourgois,
- *Moritz Schlick(1949), Philosophy of Nature, Philosophical Library, New York,
- *Nancy R. Pearcey and Charles B. Thaxton(1994), The Soul of Science: Christian Faith and Natural Philosophy (Crossway Books)
- *David Snoke(2003), Natural Philosophy: A Survey of Physics and Western Thought. Access Research Network,
- *Santayana, George (1923). Scepticism and Animal Faith. Dover Publications.
- *Adler, Mortimer J. (1993). The Four Dimensions of Philosophy: Metaphysical, Moral, Objective, Categorical. Macmillan
- *Wolfram, Sybil (1989). Philosophical Logic: An Introduction. London and New York: Routledge
- *Putnam, Hilary (1983). "'Two dogmas' revisited". Philosophical Papers: Volume 3: Realism and Reason. Cambridge University Press
- *Jaakko, Hintikka; Sandu, Gabriel (2006). "What is Logic?". Philosophy of Logic. North Holland.

- *Honderich, Ted (2005). "philosophical logic". The Oxford Companion to Philosophy. Oxford University Press
- *Jacquette, Dale (2006). "Introduction: Philosophy of logic today". Philosophy of Logic. North Holland.
- *Hunter, Geoffrey (1971). "1. Introduction: General Notions". Metalogic: An Introduction to the Metatheory of Standard First Order Logic. Berkeley: University of California Press
- *Russell, Gillian (2015). "The Justification of the Basic Laws of Logic". Journal of Philosophical Logic
- *Lapointe, Sandra (2014). "Bolzano's logical realism". The Metaphysics of Logic. Cambridge University Press.
- *Engel, S. Morris (1982). "4. Fallacies of presumption". With Good Reason an Introduction to Informal Fallacies.
- *Haack, Susan (1996). "2. Reasons for Deviance". Deviant Logic, Fuzzy Logic: Beyond the Formalism. Chicago and London: University of Chicago Press

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2016